

Poštnina v kraljevini SHS v gotovini plačana.

ČAS

ZNANSTVENA REVIIJA „LEONOVE
DRUZBE“

LETNIK XVIII.

ZVEZEK IV/V.

LJUBLJANA 1923/24

TISKALA JUGOSLOVANSKA TISKARNA

Vsebina.

I. Razprave in članki:

† Prof. dr. Franc Kos, Dr. Jos Mal — Ljubljana . . .	169
Pravoslovje in retorika, Dr. M. Malnerič — Ljubljana	177
Ruski boljševizem, Dr. L. Ehrlich — Ljubljana . . .	192
Drabosnjakove „Bukelce od Matjaža“, Franc Kotnik — Ptuj	217

II. Iz kulturnega življenja:

Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede . . .	233
1. Iv. Prijatelj, Predzgodovina ustanovitve »Slovenske Matic« (J. Mal)	233
2. Fr. Veber, Elementarne enačbe človeške pozornosti (A. U.)	234
3. Fr. Kos, Iz zgodovine devinskih gospodov (J. Mal) . . .	235
4. R. Nahtigal, Doneski k vprašanju o postanku glagolice (A. B.)	236
5. Fr. Kidrič, Ogradje za biografijo Primoža Trubarja (Grafenauer)	237
6. K. Oštir, Alarodica I. (A. B.)	243
7. Lj. Hauptmann, Mejna grofija Spodnjepanonska (Fr. Kos)	244
8. Fr. Ramovš, Deklinacija slov. imena očà < отць (A. B.)	245
Verstvo: Fr. Grivec, Cerkev (A. U.)	246
I. Bujanović, Kristologija i soteriologija (J. Fabijan) . . .	247
Fr. Walland, Sv. Frančišek Sal. (J. Pavlin)	248
Pravo: R. Kušej, Cerkveno pravo katol. in pravosl. cerkve s posebnim ozirom na razmere v kralj. SHS (G. Rožman)	249
M. Dolenc, Prisilna vzgoja k delu po našem kazenskem pravu (A. S.)	251
Vzgojeslovje: Pedagoški zbornik XXI. zv. (U. A.) . . .	252
Zgodovina: Krek J. E., Izbrani spisi I. zv. Mlada leta (Fr. Kotnik)	255
Fr. Bernik, Zgodovina färe Domžale (Frst.)	256
Naravoslovje: L. Čermelj, Materija in energija v sodobni fiziki (A. Piskernik)	257
L. Čermelj, Boškovičev nauk o materiji, prostoru in času v luči relativnostne teorije (A. Piskernik)	258

† Prof. dr. Franc Kos.

Dr. Jos. Mal — Ljubljana.

Slovenska historična znanost stoji ob svežem grobu svojega starešine in velikega mojstra našega zgodovinarja, »Leonova družba« žaluje na gomili svojega častnega člana; profesor dr. Franc Kos je 14. marca t. l. za vedno zatisnil svoje oči. On, ki nas je z varno roko vodil, nam utiral, kazal in jasnili vijugasta in temna pota zgodovine, je postal sam del naše prošlosti, ki ji je dal na bogato obloženo tehtnico življenja svoj razum in svoje srce, ji žrtvoval vse svoje delo ter posvetil vso svojo ljubav.

S svojim epohalnim »Gradivom za zgodovino Slovencev v srednjem veku«¹ je položil prof. Kos solidne temelje vsemu nadaljnjemu zgodovinskemu raziskavanju, odprl zakladnico virov k spoznavanju naše preteklosti ter s svojim metodičnim, sistematičnim in temeljitim delom vtisnil neizbrisen pečat novejši slovenski historiografiji, ki ji je določal pravec, ostro obsojajoč prazno besedičenje in v virih neutemeljene fantastične kombinacije. Kot pravi ljudski vzgojitelj ugotavlja, da mora vsak narod, ki hoče kaj veljati, poznati tudi svojo zgodovino: »Ako se dobro seznanimo s svojo preteklostjo, potem bomo lahko trdili, da tudi mi Slovenci nismo narod brez zgodovine.«

¹ Izšlo v založbi »Leonove družbe« v l. 1902, 1906, 1911, 1915/20, I. zv. obsega dobo 501—800 (LXXX + 415 str.), II. zv. leta 801—1000 (LXXXIV + 514 str.), III. zvezek 1001—1100 (LXXVII + 327 str.), IV. zvezek 1101—1200 (CXIII + 638 str.). Strokovne ocene o tem delu so med drugim izšle v »Časopisu za zgodovino in narodopisje«, I, str. 100; IX, str. 142—144; XVI, str. 121—123; »Izvestjih muz. društva«, XIII, str. 107; »Carnioli«, 1912, str. 86—88; »Slovincu«, 1903, št. 273, 1920, št. 50; »Slov. Narodu« 1903, št. 276; »Slovenskem listu«, 1903, št. 45; »Laibacher Zeitung«, 1903, št. 258; »Voditelju«, 1912, str. 184 sl.; »Času«, 1920, str. 107—114. — Tik pred svojo smrtjo je prirejal rokopis za V. zvezek (1201—1246), ki ga je L. dr. sklenila dati v tisk: po avtorjevem prvotnem računu bi bila to polovica nameravane obsega.

Glede obsega »Gradiva« se je držal pravilnega načela, da je bolje, ako dobi čitatelj v roke nekoliko več, kakor pa premalo; glede načina priobčitve historičnih sporočil pa se je upravičeno odločil za obliko regestov, ki se je s pridom poslužujejo tudi drugi večji in bogatejši narodi. Vsakemu zvezku je pridejal obširen pripovedni »zgodovinski pregled«, namenjen predvsem širšemu krogu čitajočega občinstva. V posebnem odstavku karakterizira posamezne vire z ozirom na njihov postanek in zanesljivost, navajajoč tudi vse važnejše edicije, ki jih potem pri regestih izčrpno našteva, vse od najstarejših pa do novodobnih tiskov. Tu zasleduje nastoj tekstov, razlaga njihove difference, ugotavlja poznejše interpolacije ter zavrača zmotne, dostikrat globoko ukoreninjene trditve. V važnejših slučajih je prevzel tudi izvirno besedilo virov v regeste, ki so dovolj obširni, da morejo zadovoljiti tudi lokalnega zgodovinarja, topografa in genealoga; v teh slovenskih posnetkih je večinoma izpustil le stereotipno arengo in promulgacijo, — ako pa je v teh formalnih listinskih delih zasledil kako posebnost, tudi tega ni prezrl. Na koncu vsakega zvezka je pridal še skrbno izdelan imenik krajev in oseb odn. besed in stvari, ki so za našo pravno in socialno zgodovino večjega pomena.

Ni čuda, da je tako zasnovano delo že takoj pri prvem snopiču sprejela vsa slovenska javnost z odobravanjem; dr. Gruden je že takrat nazval »Gradivo« monumentalno delo in »izredno dejanje v slovenskem zgodovinopisju«. Koblar je bil ž njim prepričan, »da bo knjiga lahko prestala kritiko pred vesoljnim znanstvenim svetom«, pisateljeva energija pa da jamči, da prvi zvezek ne bo ostal osamljen. Tudi prof. Stanovejić sodi, da stoji Kosovo Gradivo »na višini moderne znanosti in popolnoma odgovarja vsem njenim zahtevam v vsakem oziru; izdelano je prvovrstno in ima neprecenljivo veliko vrednost za našo narodno zgodovino«.

To bi bila kratka oznaka glavnega življenjskega dela dr. Kosa, ki je bil rojen 24. dec. 1853 v Selcah pri Škofji Loki. Ljudsko šolo je obiskoval v rodnem kraju ter v Škofji Loki, nižjo gimnazijo v Kranju, višjo pa v Ljubljani, kjer je 6. avgusta 1874 položil zrelostni izpit. Vseučiliške študije je dovršil na Dunaju, kjer so mu bili učitelji profesorji Büdinger, Lorenz, Zeissberg, Sichel, Fournier, Simony in Miklošič. Ko je položil predpisane izpite iz zgodovine in zemljepisja, je od aprila 1880

dalje odslužil poskusno leto na ljubljanski gimnaziji, prihodnjega leta se je pripravljajl za doktorat, od začetega šol. l. 1881. pa do končanega 1883. je bil na gimnaziji v Gorici, odkoder so ga prideliili ondotnemu ženskemu učiteljišču, kjer je ostal do decembra 1887, ko so ga proti njegovi volji iz političnih razlogov nenadoma prestavili na kopersko učiteljišče, zato ker se je prevneto pečal s slovensko zgodovino in »idijomom«. Občutil je to kot prognanstvo in sam pravi, da je bila tukaj za njegovo znanstveno delovanje nerodovitna zemlja; kot okrajni šolski nadzornik za hrvatske in slovenske šole koperskega okraja si je nakopal tudi kal bolezni, ki mu je pozneje izpodjedala življenje. Oktobra 1890 je prišel nazaj na učiteljišče v priljubjeno Gorico, kjer je služboval do svoje upokojitve meseca novembra 1911. Izbruh italijansko-avstrijske vojne ga je maja 1915 pregnal iz Gorice, od jeseni 1915 pa do konca l. 1918 je bival na Dunaju, kjer je pridno zbiral arhivalno gradivo za našo domačo zgodovino; po prevratu se je vrnil v svojo domovino in se (novembra 1919) nastanil v Ljubljani.

Kosova disertacija in domača naloga obravnavata stare grško-macedonske razmere, ki se je vanje poglobil s temeljitostjo, kakršna se po laskavo-pohvalni izjavi njegovega profesorja skrajno redko nahaja v te vrste delih. Ko se je po končanih študijah vrnil v domovino, ga je zanaprej zanimala predvsem le slovenska zgodovina. Pričel je v »Kresu« (II, 1882, 334—339) z epopejo »hrvatsko-slovenske vstaje pod panonskim Ljudevitom«. V razpravi »Slovinci za Karla Velikega« (»Lj. Zvon« II, 1882, 395—402, 460—464, 528—534, 598—602, 654—657) pravi sam — opisujoč slovensko zemljo in njene vojvode, obrske boje, cerkvene razmere in karolinško upravo —, da se mu zdi najzanimivejša slovenska zgodovina IX. stoletja, s katero dobo (razdelitvijo in usodo vzhodnih mejnih grofij) se je bavil tudi v spisu »Odlomek iz slov. zgodovine IX. stoletja« (Letopis Matice Slov., 1882/83, 352—370).

Te njegove, na zgodovinske vire oprte študije so zbudile splošno pozornost, in ko je Slov. Matica ob tisočletnici Metodove smrti (1885) sklenila izdati posebno »Spomenico«, je poverila delo dr. Kosu, ki je začel zbirati gradivo, vire in pripomočke, namenoma hoteč sestaviti politično, cerkveno in kulturno zgodovino Slovencev IX. stoletja s posebnim ozirom na slovanska blagovestnika. Vsled kratko odmerjenega časa in omejenega prostora pa študije ni mogel tako izvršiti, kot si jo je zamislil, ker bi sicer knjiga narastla za dvakraten obseg. Zbral je sestavke, ki so bili slučajno končani, ter jih poslal Matici: tu govori najprej o virih, zanesljivih, falzifikatih in legendah, potem o sv. bratih, historični topografiji, razsežnosti slovenskega

ozemlja, razlaga ponemčena krajevna imena, prinašajoč h koncu dragocene pripombe k virom in številne citate.²

Z ožjo lokalno zgodovino se bavi članek »o nekaterih ljubljanskih, kranjskih in kamniških meščanih« razdobja 1424—1435 v Letopisu Matice Slov. (1882/83, 409—416); raynotam (1886, 107—151) govori »o osebnih imenih pri starih Slovencih«, — za vsako v tujejezičnih virih popačeno ime skuša dognati pravo slov. lice želeč, da bi se tega posla lotili predvsem naši jezikoslovci. Z »Doneski k zgodovini IX. stoletja« (Kres, VI, 1886, 16—36) s pravnozgodovinskimi črticami o zadrugah, županijah in grofijah, o solnograškem nadškofu Arnonu, oglejskem Pavlinu II. in o instituciji kraljevih poslancev (missi regii) se je dr. Kos povrnil zopet k priljubljenemu poglavju naše prošlosti.

Kot vzgojitelj učiteljskega naraščaja je objavljaj v »Učiteljskem Tovarišu« (XXVI, 1886, 305, 306, 321, 322, 337, 338, 353, 354) serijo člankov in vzgojeslovja. Na goriškem učiteljišču je namreč poučeval več let pedagogiko: izrastlo iz šole in njej namenjeno je njegovo »Vzgojeslovje«, ki je izšlo l. 1890. v založbi Matice Slov. in je F. Lampe (»Dom in svet«, 1890, 251) pohvalno omenja. V »Slovenskih Večernicah« (45. zv., 1891, 122—133) je pisal širšemu občinstvu o »razširjanju krščanstva med Slovenci«, z »zgodovinskimi pobirkami iz loškega okraja« (Izvestja muz. društva za Kranjsko, II, 1892, 1—29) pa obravnava razmere XVI.—XVII. stol. v svojem rojstnem okraju: pripoveduje o upravi škofjeloškega mesta in gospodstva, o meščanih, duhovnikih, župnijah, kapelanijah, županih, logarjih, selskih sodnikih, o meri in denarju. Pri nekem goriškem trgovcu in sirarju je namreč l. 1887. zasledil množino starih škofjeloških aktov in urbarjev, ki jih je nekaj kupil sam, nekaj pa jih je z njegovim posredovanjem prišlo v ljubljanski deželni arhiv; mnogo gradiva pa je bilo žal že uničenega, saj je trdil trgovec, da je nad desetletje rabil take akte kot ovojni papir. Slov. Matica je l. 1894 na podlagi ohranjenega gradiva kot monografijo izdala »Doneske k zgodovini Škofje Loke in njenegega okraja«, kjer navaja dr. Kos uvodoma vso dotedanjo zadevno literaturo in opozarja na nadaljnje vire. Dva imenika, krajevni in imenik reči (davščine, novci, cene, sodstvo itd.) večata uporabnost dela, ki je o njem Koblar (Dom in svet, 1895, 221, najbrž z ozirom na notičo v Lj. Zvonu, 1895, 184, 247) zapisal, da »je čas, da nam mine otročja doba, ko smo samo prepisovali iz Valvasorja. Treba študirati vire, katerih se Valvasor ni mogel dotakniti.«

V »Izvestjih« (IV, 1894, 46—57, 103—111, 134—147, 176—201, 217—229) je objavil »regeste k domači zgodovini IX. stoletja«, ki jih je pozneje razširjene in izpopolnjene podal v svojem »Gradivu«. V naslednjih letnikih je sledila vrsta razprav »iz domače zgodovine«. »Oblast Vzhodnih Gotov« (Izvestja, V, 1895, 176—189) obravnava pred-slovensko dobo. »Kdaj so Slovenci prišli v svojo sedanjo domo-

² Obširno oceno tega dela je priobčil Rutar v »Ljubljanskem Zvonu«, 1886, 60, 182—185, 239—246 ter Jagičev Archiv f. slav. Philologie.

vino?» (Izv., VI, 1896, 19—34, 49—61, 85—103) je spis, v katerem zavzema napram Trstenjaku, Hitzingerju, Sili, Šemberi in Kollárju teoriji avtohtonosti nasprotno stališče, dokazujoč, da so prišli Slovenci šele koncem VI. stol.; obširneje se peča tukaj tudi s pokristjanjevanjem. »Oglejski in gradeški škofje v začetku srednjega veka« (Izv., VI, 1896, 149—166, 189—216) obsegajo VI. stoletje z razlago razkolništva in sporov gradeške in oglejske cerkve. »Doba od 843 do 867« (Izv., VII, 1897, 110—122, 133—145, 165—176) govori o verdunski pogodbi, vojvodu Pribini in Koclju, o razmerah po vzhodni marki in Karantaniji, dogodkih po Istri in Furlaniji.

Na podlagi urbarja je posnet spis »Loško gospostvo l. 1630« (Izv., VII, 1897, 89—96, 123—130, 159—162, 185—204). Ko je že prej dokazal, da za časa Rimljanov ni bilo Slovencev v naših krajih, je v »Črticah o naši domovini pred prihodom Slovencev« (Letopis Mat. Slov., 1897, 1—38) opisal zemljepisno in topografično rimski Norik, Panonijo, Istro in Venecijo. Razprava »Iz zgodovine Jugoslovanov v VI. stol. po Kr.« (Izv., VIII, 1898, 77—95, 109—121, 152—162, 177 do 211) govori o stikih Antov in Sporov z Goti, Huni, Gepidi in Obri ter o napadih na bizantinsko državo; tu se je izrekel tudi proti dvojni naselitvi južnih Slovanov (da bi se bili namreč za časa Heraklija med stare Slovence vrinili Hrvati in Srbi). V naslednjem letniku »Izvestij« (IX, 1899, 163—182) razpravlja o »cesarju Arnulfu kot vladarju po slovenskih pokrajinah« ter »O bojih med krščanskimi in poganskimi Slovenci v VIII. stoletju« (Izv., X, 1900, 1—20); v drugem delu te slednje razprave se bavi s trditvami Megiserja in Valvasorja, ki sta zelo vplivala na Trdinovo »Zgodovino«.

»Neljubi gostje pred tisoč leti« (Dom in svet, XIV, 1901, 146 do 150, 210—218) so bili Madžari s svojim pustošenjem sosednjih dežel. Dr. Kos popravlja tu nekaj ukoreninjenih zgodovinskih zmot, izražajoč končno željo, »da bi zbrali vse znane zgodovinske vire, ki nam pojasnjujejo našo preteklost, ter jih potem uporabili tako, kakor bi to zahtevala njih vrednost in zanesljivost«. O počitnicah je govoril nekoč o tem tudi s svojim ožjim rojakom dr. Krekom, — uspeh je bil ta, da je mlada »Leonova družba« v kratkem izdala prvi zvezek »Gradiva«. — »Zgodovinske črtice o kranjski deželi« (Izv., XI, 1901, 1—18) so njen historično-topografski in geografski oris od rimskih časov pa do l. 1000. Naselitev Slovencev med l. 568 do 595, razmere pod obrskim gospodstvom, samostojnost pod Samom ter boje s Furlani, Bavarci in Obri opisuje »Prvi nastop Slovencev v zgodovini« (Izv., XI, 1901, 105—141). »Iz arhiva grofa S. Attemsa v Podgori«³ je priobčil v »Izvestjih« (XII, 1902, 57—84, 97—131, 137—176; XIII, 1903, 70—101, 109—134) doslovno, deloma v izpiskih izvirne listine XIV.—XVII. stol. za našo domačo zgodovino; akte pa, ki se tičejo Like in Krbave iz prve tretjine XVIII. stol. (med njimi več hrvatskih) je objavil v zagrebškem »Vjesniku zem. arhiva« (VI, 1904, 64—77).

³ Prim. k temu tudi Kosov članek v »Gorici«, 1902, št. 82.

V »Domu in svetu« (XVI, 1903, 111—114, 179—181, 242—244) je iz S. Jenkovega rokopisa (1855—1857) natisnil nekaj neobjavljenih pesmi. Ravnotam (XX, 1907, 411—415, 445—448) nas seznanja z »Oglejem in ondotno baziliko«. — V mariborskem »Časopisu za zgodovino« prinaša prispevke »K zgodovini trga Žalca« (XIV, 1918, 57 do 71) ter »Doneske za krajevne kronike« (XV, 1919, 85—110; XVI, 1920, 1—13, 61—78), v ljubljanskem »Časopisu za slov. jezik« (I, 1919, 193—200) pa govori »O ustanoviteljih Zatiškega samostana«, treh bratih iz rodu savinjskih mejnih grofov. »Zgodovinske drobtine iz Goriške« (Sv. gora, Miren, Štivan, Biljana, Ločnik) so izšle v »Času« (XIV, 1920, 107—114). »K zgodovini Gorice v srednjem veku« je zbral objavljene in arhivalne notice, ki govore o prebivalcih, mestu in bližnji okolici (Glasnik muz. društva, I, 1920, 4—20; II—III, 1921/23, 1—15); z zgodovino in usodo devinskih gospodov se peča v »Razpravah znanstv. društva za hum. vede« (I, 1923, 91—134). V belgrajškem »Bratstvu« (XVI, 1921, 30—42) seznanja končno Srbe »O najstarijoi istoriji Slovenaca«.

Plod dr. Kosovega neutrudljivega dela so tudi številni krajši sestavki in beležke kulturno-zgodovinskega značaja, drobiž, ki ga je zbral iz raznih, večinoma neznanih virov, odnosno paberki, ki so mu ostali pri izdelavi obširnejših razprav. V »Ljublj. Zvonu« (1882, 567) poroča o Langusovi sliki dveh dečkov (Ovsenek) s Prešernovimi verzi, ravnotam (VII, 1887, 379) obvešča javnost o goriški najdbi škofjeloških urbarjev in aktov, iz katerih je priobčil dva kratka slovenska akta iz XVII. stoletja (Lj. Zvon, X, 1890, 768), prisego iz l. 1627 (ibid. XI, 1891, 704) ter v »Slovniških drobtinah« nekaj slovenskih izrazov iz loških urbarjev (ibid., XIII, 1893, 47); zanimiv kulturno-zgodovinski donesek so opazke o »denarju in njegovi vrednosti okoli Škofje Loke v minulih stoletjih« (ibid., XI, 1891, 361—363); v »črticah o turških vojskah« je iz te zbirke objavil v »Izvestjih« (III, 1893, 132—139) 10 listin, ki jih najdemo natisnjene naslednjega leta tudi v »Doneskih k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja«.

Za Sketovo Slov. čitanko (1892, 72—77) je opisal delo in življenje slovanskih blagovestnikov sv. Círla in Metoda; v »Izvestjih« (III, 1893, 14) našteva in zasleduje vire za »slovenski mansus in za slovensko hobo«. V listini iz l. 1001 omenjeno Ortaono istoveti z Vrtovinskim potokom (Izvestja, V, 1895, 210), Gratzyjevemu sestavku »Laibach in Urkunden des k. Bibliotheks-Archivs in Venedig« dodaje nekoliko opazk in popravkov (ibid., VI, 1896, 83) ter priobčuje »stroške za bulo ljublj. škofa S. Lambergerja« (ibid., VII, 1897, 205). Ob priliki časopisne debate, kdaj da se začne XX. stoletje, je med drugimi spregovoril v »Lj. Zvonu« (XX, 1900, 228—231) tudi o erah, ki so bile v raznih dobah in pri raznih narodih v navadi. V »Izvestjih« (X, 1900, 95—99) poroča »O treh tržaških škofih, imenovanih Johannes« kot zmoti, nastali vsled nekritične izrabe ponarejenih listin. Dodatek k Manojlovičevemu regestu iz sirske zgodovine Ivana Efeškega je prinesel »Vjesnik zem. arkiva« (I, 1899, 193). »Krajevna imena v starih listinah« obravnava v »Izvestjih« (XVIII, 1908, 86—89).

sledile so »Topografične drobtine« iz listin in diplomatarijev v mariborskem »Časopisu za zgodovino in narodopisje« (VIII, 1911, 77—80; XII, 1915, 62—64). V »Carnioli« (III, 1912, 93) govori »O najstarejših Turjačanih« ter nezanesljivosti rodbinske »Genealogije« iz l. 1584; tam (VII, 1916, 282—284) objavlja tudi »Najstarejši statut mesta Gorice« iz l. 1307, ki ga je našel v dunajskem državnem arhivu. Ženitovanjsko pogodbo, listino iz l. 1288., ki se tiče Tolmina, je prinesla »Veda« (III, 1913, 299), ravnotam (IV, 1914, 153—157) je tudi sestavek »Ruski profesor Baudouin de Courtenay in Slovenci«.

Od časopisnega drobiža naj omenim, da je v »Slov. Narodu« (8. IV. 1880) v dopisu iz Selške doline poudarjal potrebo ceste na Tolminsko, z ozirom na avstrijsko šolsko politiko podaja statistiko slovenskih profesorjev (»Slov. Narod«, 26. V. 1880; 16. V. 1882). Po imeniku Mohorjeve družbe je sestavil posamezne skupine primkov (»Slov. Narod«, 27. in 28. VIII. 1880); Brezovnik je ta spis l. 1884. ponatisnil v »Šaljivem Slovencu« (str. 181—192). Imenoslovno primerjanje sodobnih in izumrlih rodbin prinaša na podlagi loškega urbarja iz l. 1560 v »črticah o priimkih« (Lj. Zvon, XIII, 1893, 170). Listek »Grkinja« je izšel v »Slov. Narodu« (11. in 12. XI. 1880), kjer ob drugi priliki zahteva, da se naj odborniki »Slov. Matice« izbirajo iz različnih strok in ne za čast, marveč radi dela (»Slov. Narod«, 24. III. 1885). O »dvajsetletnem obstanku goriške Čitalnice« je napisal članek v »Soči« (XII, 1882, 15. in 22. dec.), kjer je poročal tudi o »muzejskem društvu za Kranjsko in njegovih Izvestijh« (XXIV, 1894, 1. febr.; o tem tudi dopis v »Slov. Narodu« 1896, 17. apr.). V »Domovini« (IV, 1894, št. 21) zavrača v podlistku napačno istovetenje Celja s krajem Zellia listine ces. Ludovika (21. jan. 824).

Kakor v svojih spisih je bil dr. Kos tudi v svojih ocenah vedno objektivni in nepristranski sodnik, ki je z obsežnim zgodovinskim znanjem in vsestranskim obvladanjem virov mogel vedno podati kako dobrodošlo pojasnilo ali dobrohoten popravek. Če je v Rutarjevi Zgodovini Tolminskega (Kres, 1882, 446) pogrešal potrebnih citatov, ker da nas mora pisatelj prepričati, da je povedano tudi resnično, je s tem sam najbolje označil smer in cilj svojega lastnega, strogo metodiškega, v virih utemeljenega zgodovinskega raziskovanja in spoznavanja. V »Kresu« je dalje še poročal o naslednjih delih: Sila, Trst in okolica (Kres, 1883, 166); Dimitz-Cimperman, Habsburžani v deželi Kranjske, 1282—1882 (ibid., 1883, 479); Tri zgodovinske razprave v Spomeniku (ibid., 1884, 165); Zgodovina farā ljubljanske škofije (ibid., 1884, 218); Stare, Občna zgodovina za slovensko ljudstvo (ibid., 1885, 116); Fekonja, Razširjava kristjanstva med Slovenci (ibid., 1885, 172). V »Ljubljanskem Zvonu« so izšle ocene: Rutar, Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra, I, II. (Lj. Zv., 1897, 187; 1898, 313); Kaspret, Zgodovina srednjega veka (Lj. Zv., 1898, 56); Stiasny, V Petrograd (Lj. Zv., 1898, 443); Rutar, Beneška Slovenija (Lj. Zv., 1900, 514—517). V »Zvonu« (1899, 326) je napisal tudi poročilo o prvem letniku »Vjesnika zem. arkiva«, v »Izvestijh« o Cimperlovih kulturnih slikah s Kranjskega (X. 1900, 20)

ter o Stanojevičevi knjigi Vizantija i Srbi (XIII, 1903, 108); v »Slovanu« (IX, 1911, 158, 382) je poročal o novejših delih srbskega zgodovinarja St. Stanojeviča in o Radoničevem prevodu Jirečkove zgodovine Srbov; o Strohalovih Statutih primorskih gradova je referiral v »Vedi« (II, 1912, 190), v belgrajskih »Prilozih za književnost« (I, 1921, 292) pa o Grudnovi Zgodovini slovenskega naroda.

Dr. Kosovo znanstveno delovanje je našlo vidnega priznanja med drugim tudi v tem, da so ga imenovali za častnega člana vse naše važnejše naučne organizacije; častno članstvo mu je podelilo »Muzejsko društvo za Kranjsko« na občnem zboru 11. febr. 1907, »ker je s svojim neumornim raziskovanjem najstarejše slovenske zgodovine in s svojimi študijami pojasnil prvotne razmere naših pradedov in v Gradivu ustvaril našim zgodovinarjem trdno podlago starejše slov. zgodovine«, zagrebška akademija znanosti ga je izbrala 16. marca 1911 za svojega dopisnega člana, 13. febr. 1921 ga je imenovalo za častnega člana tudi »Zgodovinsko društvo« v Mariboru. Z Leonovo družbo je bil pokojnik vedno v tesnih stikih: od vsega početka je bil njen član, deset let (1903—1913) njen odbornik, na občnem zboru 24. junija 1914 ga je družba izvolila za častnega člana kot »odličnega predstavnika pozitivne zgodovinske vede«.

Dr. Kosu, ki je s svojimi številnimi spisi in svojim neizčrpnim Gradivom postavil trdne temelje naši historiografiji, — njen razvoj in procvit nele s svojim duševnim delom, marveč tudi gmotno⁴ podpirajoč, — bo ostal med Slovenci časten in trajen spomin!

⁴ Da je znanstvenim društvom olajšal delovanje, se je večinoma odpovedal vsakemu honorarju, često je celo prispeval iz lastnega žepa. Ko je ljubljansko muzejsko društvo zašlo v dolgove in gmotne stiske, je dr. Kos rešil odbor vseh skrbi z naravnost pokroviteljskim darom. Koliko je pa izdal tudi za svojo lastno knjižnico, ker si je ob pomanjkanju dobrih javnih bibliotek moral večino del, ki jih je potreboval pri svojih študijah, kupiti sam!

Pravoslovje in retorika.

Dr. jur. Martin Malnerič — Ljubljana.

Med znanstveno-naučnimi vprašanji je smatrati za važno tudi vprašanje razmerja med retoriko in pravoslovjem ter državnimi vedami. Ko poskusim pojasniti ta odnos, poudarim obenem pomen govorništva in njegove teorije, retorike, za pravno prakso in za javno življenje.

Retorika je važna za pravoslovje že z zgodovinskega stališča. Iz Aristotelove (»prve«) retorike so skoro dobesedno prevzeti splošni pravni pojmi institucij, »aleksandrijska«, bržkone Anaksimenaova retorika pa je prvi nauk o postopku. Dočim se bavi Aristotelova retorika predvsem z naukom o državnem govoru, je aleksandrijska retorika navodilo sodnim govornikom, odvetnikom, kako nastopati v pravnih. Toda tudi Aristotelovi retoriki je predmet: — pravo. »Vsebina državnega govora je država, njena ustava in uprava; ni nam mogoče dobro govoriti o državi, ako ne poznamo dolične države, njene ustave, načel njene uprave.« »Tako je ustvarila vedo o državnem življenju — umetnost govora... Visoka šola velikih govornikov našega (t. j. 19.) stoletja so bile Atene... Govori parlamentom so postali govori Evropi.«¹ H grškim govornikom so hodili v šolo največji sodni in državni govorniki, državnik Du Vair in Pitt star., odvetniki in državnik d'Aguesseau, Pitt ml., Erskine, Fox, ki pa je posebno čital tudi še retoričnega trageda Evripida ter ga govornikom posebno priporočal, Burke, Macaulay. Lord Brougham, ta znameniti odvetnik in državnik, pa je eden izmed najboljših poznavalcev Demostenov; trdil je, da bi v enakih razmerah — z nekaterimi izjemami (n. pr. glede osebnih napadov) — lahko še sedaj govorili vsak grški, ne tudi rimski sodni ali pa državni govor. Slično meni tudi francoski odvetnik Dareste, ki je predstavil Demostenove zasebne govore, češ, da »bi mogli naši (t. j. francoski) veliki odvetniki v njih sebe spoznati«. ² ³. L. v.

¹ L. v. Stein, Die innere Verwaltung, Das Bildungswesen, I., 1883², 263.

² F. Blass, Die attische Beredsamkeit, 1877, III/1, 181.

³ F. Liszt pravi: »Ni varnejšega barometra politične izobrazbe, kot je stopnja spoštovanja, ki ga uživa pri narodu odvetniški stan« (Rotteck-Welcker, Staatslexikon, I., 363).

Stein pa trdi celo, da ni mogoče razumeti rimskega prava brez grškega, le-tega pa ne brez retorike (l. c. 267). Za poznanje grškega prava, zlasti postopka, je tedaj proučavanje grških govornikov in retorike največjega pomena.

Cicerona in Kvintilijana pa so posebno spoštovali »retorizujoči« modroslovci in pravniki: L. Valla, ki je ostro napadel takratne, a tudi starejše pravnike, češ, da je njih jezik poln barbarizmov, R. Agricola, L. Vives. — Za prakso je važno, kar priporoča odvetnikom Camus: »Čitajte Demostena, in ko ste ga prečitali, ga zopet čitajte! . . . Premišljajte nato Cicerona; noben njegov govor vam ne sme ostati nepoznan! Proučujte d'Aguesseauja, a da vam tudi Cochin ne izgine izpred oči!« (Camus - Dupin aîné: *Profession d'avocat*, Paris 1832, I, 279.) Včasih so zahtevali, da pozna retoriko vsakdo, ki bi hotel, da ga prištevajo med izobražence. (R. Volkmann, *Hermagoras oder Elemente der Rhetorik*, Stettin, 1865, IV; to delo je izšlo l. 1874¹ z naslovom: *Rhetorik der Griechen und Römer*.⁴) Na Angleškem je sistematična izobrazba v govorništvu še vedno predpogoj javnemu, političnemu delovanju.

Ortloff smatra sodno retoriko za del teoretično-praktičnega pravoslovja in za pomožno vedo nauka o pravnem postopku (*Die gerichtliche Redekunst*, Berlin 1890², XI). — Radi stikov z estetiko uvrstimo morda lahko sodno in državno retoriko v pravno estetiko, ki jo pozna kot del pravnega modroslovja tudi T. Sternberg (*Einführung in die Rechtswissenschaft*, 1920², I, 178 sl.). V modernih delih o estetiki, vsaj v nemških, iščemo sicer brezuspešno poglavje o govorništvu, akoprav je bila prva estetika predvsem estetika govorništva in »govorečih umetnosti«. Res izvrstni govorniki so namreč izvanredno redki (Kolb v cit. *Staatslex.*, XIII., 534), kar velja zlasti glede Nemcev. Predvsem je namreč govorništvu potrebna čim največja politična svoboda. — V srednjem veku je bilo pravoslovje dolgo časa zvezano z dialektiko, retoriko in etiko, zlasti pred-bolonjsko slovstvo, katerega smer je bila sistematična; šola glosatorjev je šele ločila pravoslovje od dialektike in retorike. »Mos Italicus«, analitično-eksegetična metoda praktičnih ju-

⁴ Na kratko podaja teorijo retorike K. W. Piderit v uvodu k Cicero, *De oratore*, I, 6. izd. preskrbel O. Harnecker, Leipzig, 1886.

ristov, pa je vladala še po dobi glosatorjev tja do 17. stoletja. (Fitting, Jur. Schriften d. Mittelalters, Halle, 1876, 112—113; Stintzing, Gesch. d. deutsch. Rechtswiss., I., 114—127, 243; Saredo, Man. d. Storia del dir. ital. 1890, 115—123). Za to metodo je bila »topika« praktično koristna.

Retorika, zlasti sodna, zahteva, da priznamo njene zasluge tudi za pravno vedo, tako n. pr. za nauk o pravnih virih (n. pr. Aristotel, ars rhet., I., 13 in 15); retorji pa so pogosto, kot tudi pravniki sami, zamenjavali pravne vire s pravnimi dejstvi; za razlago zakonov in pravnih listin (poslov): *constitutio scripti et voluntatis*: *συλλογισμός*—*constitutio ratiocinativa*, *ἀμφιβολία*—*ambiguitas*, *ἀντινομία*—*leges contrariae* (prim. Demostenov govor zoper Androtiona, Kvint., inst. orat., VII, 7), analogija [»similitudo«, »exempla«, »comparatio«, »proportio«. Kvint., I., 6]; za nauk o pravnem, tožbenem in obrambnem razlogu; Demosten poudarja »τὰ δίκαια τῆς γραφῆς, τῆς ἀπολογίας; o spornih vprašanih (Ortloff, l. c. 232—233). Razlagi in opredelitvi pravnih pojmov služijo: *status finitivus* (*ἕρως*), *constitutio negotialis* (*στάσις πραγματικῆ*), *constitutio qualitatis absoluta* (*στάσις κατ' ἀντίληψιν* Isaeus, II., de Meneclis hereditate, Volkmann, l. c. 228). Pojmu predpogojev postopka služi »*translatio*«, bolj važna za grško kot za rimsko pravo; vsak pravni in retorični pomen ji odreka O. Bülow (Die Lehre von den Prozeßreden, Berlin, 1868, 250 sl.). Retorika zahteva, da bodi izražanje jasno in določno, kar pospešuje preciznost pravnih pojmov: upoštevati je treba sicer, da je »*omnis definitio in jure civili periculosa*«; vendar so »pravilne definicije logični varuhi pravne varnosti, mejni stražniki pravnih določb« (Trendelenburg, Naturrecht, 1868, 168). »*Jurisconsultorum summus circa verborum proprietatem labor est*« (Kvint., V., 14). »*Claritas, perspicuitas et summa determinatio tanto magis requiruntur, quanto graviora sunt damna, quae ex ambiguitate et obscuritate enascuntur*«, pravi Petritsch o forenzičnem slogu (Institut. ad eloquentiam, Pragae, 1817, 222—223). Ta pravila so tem važnejša, čim nevarnejši so v tem oziru sofizmi. Posebna pozornost je zato potrebna tudi pri »razširjujoči razlagi« in »analogiji«, zlasti v kazenskem pravu, a tudi v teoriji pravne posesti. V boju proti temu sredstvom tožbe in obtožbe »se posebno kaže visoki državnopravni poklic pravnega zagovornišva« (Frydmann, Syst. Hndb. der Verth., citat pri Ortloffu, l. c. 231).

Okolnost, da ni hudobnega naklepa, posebno vsled golega slučaja, uvažuje »purgatio« (συγγνώμη), dokazuje jo tudi *πυθανή ἀπολογία*.

Govornik si že v uvodu svojega govora prizadeva, vzbuditi pozornost in zanimanje za sporno vprašanje, da doseže potrebno opazovanje in osredotočenje, brez katerega ni jasnosti. Mojstri v koncentraciji so bili grški govorniki, ki »so izbrali glavno misel, jo jasno opredelili, ostale misli pa vrgli na stran, podobno Napoleonu, ki si je izbral eno točko sovražne črte in jo napadel s celo svojo močjo« (Brougham, cit. pri Blassu, l. c. III/I, 194). »Demosten je zmagal z ostrino, Ciceron s težo; Grki so se posluževali bliska, Rimljani raztegnjenega, zibajočega se požara« (Longin; Blass, ravno tam), moderni govorniki pa naštevajo vse.

Za prakso je najglavnejše, poiskati glavne misli in vidike. Tako je nastala empiričnim potom tudi topika. Retorični vidiki, loci (*τόποι*) so služili ne samo za izhodišča dokazovanja v pravadah, ampak tudi kot oporišča eksegeze (Gammarus, Everardus). Že Aristotel je sestavil topiko na dialektičnem in psihološkem temelju na podlagi skušnje. To tedaj ne more biti napaka »sholastične« metode. Stari retoriki uče, da mora najti govornik dokaz iz danega mu predmeta samega na podlagi lastnega opazovanja in premišljanja. Retorika išče sicer splošna najdišča dokazov, govornik pa mora skrbeti, da si z vajo to celo panogo prisvoji, da jo v vsakem posameznem slučaju ne samo lahko takoj uporabi, ampak da jo tudi razširi; samo teoretično znanje mu nič ne pomaga (Volkmann, l. c. 95). Med stvarne tope pa spadata tudi znanstvo in umetnost o dotični stvari. Ortloff pravi: »Ker so opravičene individualne razlike pravnih slučajev, ni dovoljeno, da bi si utesnili dokaze z izposojanjem dokaznih razlogov iz v naprej določenih vidikov, kot so to poskušali stari retoriki, enako kot ne smemo postaviti dokaznih pravil za dokazno oceno« (l. c. 239). A tudi stari retoriki so smatrali dokazno topiko le za najpotrebnejša navodila. Tako pravi Kvintilian n. pr. glede prejšnjih odločb, prejeducev, naravnost, da ne najdemo lahko dveh slučajev, ki bi si bila popolnoma podobna (Volkmann, l. c. 71). Napačno je, sklicevati se v vsakem slučaju na avtoritete (le-te pozna tudi stara retorika kot podkrepitev), pa prenašati nestvarne in iz preprostih slučajev vzete vidike na zamotane slučaje, katerih

število in kompliciranost raste z napredkom kulture in z razvojem civilizacije. Govorniku je znanje prava potrebno. (Kvint., XII, 3.)

Strogo dokazovanje ni bistvo retorike. Stari govorniki so sicer bili tudi mojstri v dokazovanju, tako tudi zlasti Izej v svojih govorih v zapuščinskih sporih; vendar je smatrati za glavno nalogo govornika, da prenese svoje lastno spoznanje in naziranje, dà, svoja čustva, v dušo poslušalca. »Učinek govorništva ni učinek dokazovanja. Oboje se sicer prav lahko druží, pa si je specifično različno« (Brougham, cit. pri Blassu, III/1, 198).

Uspešnost dokazovanja je slična dejanskemu uspehu zakonodaje, izvrševanja ali uprave zakonov: »Ali priskočijo zakonu takoj onemu na pomoč, ki zakriči? Ne, tega ne morejo, ker so mrtve črke. Kaj je tedaj njih moč? Da jih vi (t. j. sodniki) uporabljate in da vi vsakokrat nudite njih varstvo onemu, ki je potrebuje. Torej dajete vi moč zakonom in zakoni jo dajejo vam!« (Demosten, Midiana.) Govorništvo in retorika služita tedaj uspešni upravi zakonov, uspešnemu sodstvu. Samo dolgo dokazovanje postane sodnikom dolgočasno. Zato mora biti sodni govor »poln resnice«; zato je treba sodišču govoriti »po atiško« (Ciceronov slog sicer ni atiški, ampak posreduje med atiškim in azijanskim); zato mora »govornik položiti svoj govor sodnikom na srce kot roke na strune.« »Vsled tega izreče često dober poznavalec govorništva brez dolgotrajnega sedenja in pazljivega poslušanja namah in mimogrede svojo sodbo o govorniku. Ako vidi sodnika zdehati, z drugim govoriti, včasih tudi okoli stopati, po uro pošiljati..., mu je takoj jasno.« (Ciceron, cit. Prischl, Advokatur u. Anwaltschaft, 204.) Tako bi odgovorili tudi Friedmannu, ki celó zavrača: »To nemirno igranje (sodnikov) s spisi in s svinčnikom, te znake, poglede in napol glasne opazke, to vzpenjanje, kot da bi sledilo prekinjenje, dviganje s stolov in kar je še več takšnih sredstev (»Mätzchen«), s katerimi naj pokažejo ravnodušnost, nepazljivost, ugovarjanje, nepotrpežljivost in poudarjajo nepotrebno izgubljanje časa, netaktnosti, ki se podedujejo od rodu do rodu, kot večna bolezen« (D. Kunst d. Vert., 82—83). Kakor vidimo, je poznal te navade že Ciceron ter je radi tega priporočal govorniku, da naj govori »po atiško«.

Ravno temu, da si priklene poslušalca, služi govorniška sila, *δewότης*; bodisi skrita, kot Lizijeva in Hiperreidova, bodisi

odkritejša, kot Izejeva (zlasti v 11. govoru: o zapuščini Hag-nija), bodisi odkrito grabeča, kot Demostenova, ki dovoli poslušalcu samo odmor za oddih, mu pa ne dovoli, da bi prenehal misliti obenem z govornikom, ali pa da bi mislil na govornika namesto na stvar. Demostenu je bilo največ na tem ležeče, da poslušalci z njim mislijo. Res je sicer, da se tudi on ni obvaroval sofizmov, zlasti v pravnih izvajanjih, a pre-mišljal je celo svoje življenje o državi in pravu, ne — kot Platon — samo teoretično, ampak sredi življenja in se je radi prakse neprestano uril v govorništvo; vsled te svoje nepre-stane vaje je moral biti v svojih govorih, ki jih je sam govoril, neprekosljiv, nekaj s strahom navdajajočega. Tudi kot sodni zastopnik je bil Demosten govornik. Mojster je Demosten tudi v patosu, ki ga pa brzda in ga omejuje, tako da mu je poznati tudi pri največjem patosu skrbno sestavo govora; patos upo-rablja le zmerno, ne morda tako, kot žgoče satirični Burke; ganitve in vzbujanja sočutja se poslužuje le prav redko. V za-sebnih govorih je prirodno preprost. Ta naravna pre-prostost — etos — »zdrava, nervozna, plemeni-ta preprostost je resnična norma ati-škega govorništva« (Westermann, Geschichte d. Be-redsamkeit in Griechenland u. Rom, 1833—35, I, 137). Atiški govorniki nimajo namena, dopasti in zabavati; Demosten je celo trpek in grenak. Trpkost postavlja retoriški tehnik Her-mogen za eno izmed idej govorništva (*τραχύτης*), kakor mu je ideja govorništva n. pr. ideja veličine in dostojanstva, katero je posebno dobro zadel — sicer v svojih govorih često koketno samodopadljivi — Ciceron, v zavesti, da zahteva veličina na-roda izražanje, ki ne postane nikoli prosto (Westermann, II, 172). Ne moremo pa samodopadljivosti in mehkužnosti očitati desetorici kanona atiških govornikov, ki so: Antifon, Andocid, Lizija, Hipereid, Izokrat, Izej, Likurg, Demosten, Eshin, Dinarh. Lizijo odlikuje milina, gracia, razlita po celem govoru; mojster je v historičnem elementu; nedosegljiva gracia in eleganca odlikujeta Hipereida, slikovitost in umetniška opiljenost, do-kazna »variacija« in pravniško »tematično delo« Izeja, vse pa prirodnost osebnih in stvarnih značajev, ki vodi k stoiškemu senzualističnemu kriteriju resnice, ki je: *ἐνάργεια*, *evidentia*.

Radi popolnosti je omeniti še nauk retorike o izražanju, ki je važen tudi za zakonodajo. Pravne sentence so zlasti pri

mlajših narodih običajne. Ritem (numerus) poznata govorništvu in slog zakonodaje. Ker je zvezana z važnimi praktičnimi posledicami, je zakonodajna umetnost posebno težavna. Nje tehnika je še precej nerazorano polje.

Pravoslovju, zlasti popularnemu, niso tuji celo tropi in figure; ležeča zapuščina, negotium claudicans, menično jahanje, stečaj, leteča izvršba, počivanje postopka, vzklic, priziv, utok, dolus coloratus, vse to so pojmi, pri katerih se večinoma niti več ne zavedamo, da so to tropi. — Figura je bila bržkone prvotno: juristična oseba (»fictio personarum«); slično so morda nastale tudi druge pravne in pravno- ter državno - teoretične fikcije. Zato je potrebno, tozadevno postopati z največjo pozornostjo, da se določi, koliko je na stvari pravne vsebine, koliko pa retorike. Le podrobno proučevanje bi nam omogočilo sodbo o tem, kakšne so zasluge retorike za oblikovanje pravnih pojmov, kako so zlasti vplivali na pravne pojme: paralelizem, antiteton, antiteza, emfaza, primera, metafora itd., figure, ki lahko služijo natančnejšemu označenju individualnih potez slučaja, zlasti v dejanskem oziru. Menim pa, da so ta in slična sredstva retorike služila tudi »zgoditvi« pravno - pomembnih predstav, nadomeščenju »širših vrst z ožjimi, a gostejšimi.«

»Sermo figuratus« in »ductus« pa sta končno služila kot sredstvo, povedati tudi trinogom in visoko stoječim osebam resnico; koristita tedaj zlasti v državnem govoru.

Na pravoznanstveno sistematiko je vplivala retorika predvsem s topiko, splošno in konkretno, osebno in stvarno, s topiko pridevkov oseb in stvari: v gmotnem (materialnem) zasebnem pravu, kot pravo oseb s pravnimi pridevki oseb; kot stvarno pravo; sorodnost med osebami vodi k rodbinskemu pravu; zveza med živimi in mrtvimi vede k dednemu, dejanja pa k obligacijskemu pravu. Vrsta topike: osebe, stvari in dejanja — se v pravnem sestavu sploh pogostokrat ponavlja. Precej stvarne, nekaj tudi osebne topike je prešlo v »splošni del«, tako tudi »loci communes«, kraj, čas, način, iz splošnega (občega) dela pa induktivnim potom v splošno teorijo prava, ki jo zastopajo n. pr. A. Merkel, P. Müller v svojem delu: *Elemente der Rechtsbildung und des Rechts*, 1877, ki smatra splošno teorijo prava za sistem pravnih razlogov (str. 16), — Korkunov, Rümelin, modroslovec Wallaschek, tudi Bergbohm, E. Di Carlo (*Teoria pura e teoria empirica nel diritto*, Palermo,

1912), Icilio Vanni (La funzione pratica della filosofia del diritto, Bologna, 1894), pa poleg te realistične šole tudi angleška »analitična« pravoslovna struja: John Austin, R. Campbell, H. S. Maine, morda z nazorom S. Clarkeja, učenca Newtonovega, o »fitness of things« kot z zadnjo modroslovno podlago.

Tudi v splošni teoriji prava se ponavljajo isti vidiki: splošna pravila, osebe, stvari, dejanja (dogodki). — Quaestiones (prim. vprašanja, ki jih stavijo proti), constitutiones, topika dejanj, vplivajo zlasti na sistematiko kazenskega prava; za nauk o postopku pa je postala pomembna dokazna topika, s stališča zagovora zlasti topika obrambnih razlogov (prim. Mittermaier, Anleitung zur Vertheidigungskunst, Regensburg, 1845, 2. d.: Von den Vertheidigungsgründen, ihrer Quelle und den Mitteln, sie aufzusuchen); v sodbah nadomešča »narrationem«, »dejanski stan«, razlogi pa nas spominjajo na »argumentatio«. Kodeks kanonskega prava pozna podobno razvrstitev, kot je zgoraj omenjena: normae generales, de personis, de rebus, de processibus, de delictis et poenis.

Za sistematiko državne vede so merodajni vidiki epideiktičnega govora: o deželi: zemlja, narod, oblast (kot pri človeku: telo in duh, pa »z u n a n j o s t i«?) in nje dejanja, uprava. Upravno vedo vodijo vidiki govorov »generis deliberativi« (prim. izraza: »Deliberationshandlungen«, »administrativna uvaževanja«). Aristotel pravi naravnost: »One stvari, o katerih se vrše javna posvetovanja in javni govori, so«; nato našteva: davke, vojno in mir, deželno obrano, trgovsko politiko in zakonodajo (ret. I, 1, v. Stein, l. c. 278 sl.). Iz dotičnih stavkov se je razvila vsa poznejša državna veda z narodnogospodarsko vred, saj je že Aristotel trdil, da je podlaga vsej ustavi in upravi — razdelitev posesti. — Trditi, da izvirajo državne vede in njihova sistematika iz retorike, ni torej neopravičeno, kot spoznamo to še natančneje pozneje. S stališča retorike in skolastičnega modroslovja je zanimiva n. pr. razdelitev dr. A. Ušeničnikove sociologije: osnovne (splošne) ideje, postanek države — causa efficiens, nje smoter — causa finalis, socialna oblast, nje funkcije in subjekt — causa formalis, socialni organizem, njega sestava in rast — causa materialis (prim. moj članek⁵ o pravnem razlogu v »Času«, 1921, str. 326), — tedaj v

⁵ V tem članku naj se glasi na str. 333: pravno pravilo, mesto; pravno merilo.

smislu štirih vzrokov, k čemer pristopi topos »zveze«: meddržavni odnosi (dr. Ušeničnik, Sociologija, 108; prim. tudi spodaj v op. 12 citirano delo W. Heiderja). — O razlikah državnega govora, ki mora vzbuditi poslušalce, da premišljajo, pa sodnega, ki mora zadevo poslušalcem pojasniti tako, da jo takorekoč vidijo, prim. M. Brevilleov tozadevni odlomek v Camus-Dupin, l. c. I, 532 sl.

Stvarno poznanje življenskih odnosov, njih vrst in rodov, govorniška preciznost, osredotočenje, zaokroženje, bogastvo misli, iskanje zveze in sorodnosti, posebno kavzalne in teleološke vezi (Peter Ramus), didaktični vidiki organskega pouka, retorična in didaktična zahteva, ohraniti predmet v spominu, enciklopedistična prizadevanja, ki so nastala v pravoslovju iz potrebe praktičnega pouka (J. Št. Pütter), morda tudi modroslovje Schellinga in Hegla, v zadnji vrsti Platona, pa Krauseja in Trendelenburga (organsko naziranje o svetu), dejanske politične razmere, vsi ti momenti so vplivali na pravno sistematiko, na pravno enciklopedijo; ta ne sme biti samo golo nagomilanje, ampak »potenciranje« pravoslov. vede (Korkunov).

V pravni praksi še vedno lahko služijo vidiki retorike; uporabljamo jih, da se tega sami ne zavedamo.⁶ Retoriki so poudarjali vedno tudi važnost dialektike, ki jo tudi Canstein (*Die rationellen Grundlagen d. Civ. proz.*, 1877, I, 27 sl.) polaga praktikom na srce. Morda ni preveč drzna trditev, da je položil temelje moderni pravni sistematiki in metodi že racionalistični Leibniz s svojo »Nova methodus discendae docendaeque jurisprudentiae«, uporabljajoč matematično-silogistično metodo, ki jo je razvijal za njim Wolff, čigar privrženec A. G. Baumgarten je bil avtor prve estetike, kjer je podal teorijo lepote tudi glede govorništva. Problem govornika pa je psihološko poglobil George Campbell (*Die Philosophie der Rhetorik*, v nem. prevedel D. Jenisch, Berlin, 1791).

Stoik Zeno je primerjal modroslovje z zaprto pestjo, govorništvo pa z odprto roko. Ta primera se poda tudi glede

⁶ Na kratko je podal teorijo pravniške retorike Bernard Walther v: *Praecepta rhetorices ex iure*, autore Bernhardo Vualthero Jureconsulto, Norimbergae apud Joh. Petreium, 1542. Iz tega spisa, ki ga Stintzing ne navaja, bi bilo še omeniti domneve (praesumptiones): ex causa, persona, facto. Med konjekturami so navedene tudi obtežilne in olajšilne okolnosti kazenskega prava. O translaciji razpravlja Walther podrobno. Slučaj mu je »fortunae«.

razmerja med pravoslovjem in govorništvom. Pravno govorništvo je kaj težka naloga. Ciceron je dejal, da je govoriti pred sodiščem morda eno izmed najtežjih del človeka. Lahko pa rečemo opravičeno: »eum denique perfectum jurisconsultum esse, qui cum juris civilis cognitione et honestarum artium scientiam et loquendi elegantiam copulet« (Cic., Hegendorfinus), kar velja analogno pač tudi o govorih generis deliberativi, da postanejo res to, kar bi morali biti po svojem bistvu in v retoričnem pomenu; zato je potrebno, da postanejo tudi shodi to, kar so n. pr. na Angleškem: organi svobodne uprave in javnega mnenja. Boj za zdravo sodno in državno govorništvo je tedaj boj za zdravo sodno in politično upravo, ki ga ne osmeši nizko roganje zlotvorov.

Pouk v govorništvu se je pri Rimljanih vršil tako, da je mladi mož spremljal dotičnega govornika k sodnim in ljudskim zborom ter bil priča v boju samem vsaki besedi svojega učitelja. Učiteljev teorije govorništva namreč ljudje niso posebno spoštovali (Puchta, Curs. d. Inst., 1875⁸, I, 276). Slično praktično izobrazbo v govorništvu poznajo poleg izobrazbe v Inns of Court, ki velja seveda v prvi vrsti, tudi Angleži (Prischl, l. c. 212, 216).

Govorništvo ne išče samo vidikov, celote, ampak tudi ideje same, se poziva na pravno čuvstvo in zavest ter se mora često kot »sveti jez, ob katerem se zlomi despotizem ali pa strahopetna bojzljivost« (Mittermaier, l. c. 47), boriti za idejo pravice, kateri služiti je njega naloga.⁷

Toda, kar je, ne dosega normativne ideje, kaj b o d i ! Ta koeficient upošteva tudi retorika; v tem je njena modrost, kajti v svetu, v življenju se čiste ideje ne izpolnjujejo popolnoma. Tudi je vse, kar postaja, rezultanta najrazličnejših

⁷ Opozoriti je seveda, da retorika ne more nadomestiti pravniškega znanja, znanja o državi, kar je poudaril že Aristotel. Tako pravi tudi Priestley: »Wie ungereimt wäre es, z. B., wenn man sich einbilden wollte, es könne Jemand, der niemals die Rechte, die Regierungskunst und die Geschichte studiert hat, durch die Redekunst in Stand gesetzt werden, eine politische Rede zu verfertigen, oder eine Abhandlung über die Verfassung des Staats zu schreiben?« (Dr. J. Priestley's Vorlesungen über Redekunst und Kritik, aus d. Engl. übersetzt von J. J. Eschenburg, Leipzig, 1779, 3.) O dostojanstvu in koristi govorništva pa prim. J. G. Sulzer, Theorie u. Praktik der Beredsamkeit, izdal A. Kirchmayer, München 1786. Sulzer se pritožuje, da nemški dvori govorništvu niso naklonjeni.

činiteljev, ne morda samo izliv posameznih ljudskih načel in idej; človek sam je del narave, ne pa nje vsemoogočni voditelj in vladar, je samo en činitelj (P. Müller). Niti iz dejansko obstoječe resničnosti vzeto spoznanje ni čista ideja (Lazarus). Kako je tedaj mogoče, se povzpeti do »čistega spoznanja prava«? Normativno načelo se mora prilegati snovnemu, ne da bi se v njem izgubilo; oblika mora takorekoč izrasti iz snovi same. Pravnik se torej ne sme omejiti samo na pravniško konstrukcijo; potrebna mu je tudi pravniška koncepcija, da ne izgubi izpred oči konkretnih razmerij. Zato mu ni tuj pojem primernosti kot notranjega elementa ljudskih odnosov (P. Müller), odnosno kot posledice logičnega razmerja zakona (Trendelenburg), na čemer, menim, tudi naziranje o pravni brezpomembnosti »splošnosti« zakona (Pitamic) ne izpremeni ničesar.

Nasproti strogi pravici po črki zakona, njega prehudi ostrini — *acerbitas ipsius legis* —, ki jo prištevava odvetnik Bakon Verulamski, enako kot pomanjkljivo in slabo metodo razlage zakona k »virom nepravilnosti«, služi primernost ali slušnost (*aequitas, ἐπιεικεία*) kot hermenevtično sredstvo, ki mu je svrha: »*correctio eius, in quo lex deficit ob universalitatem*« (Aristotel, *rhet.* I, 13 in 15, H. Grot, *De jure belli ac pacis*, lib. II. c. XVI. 1; prim. tudi Volkman, l. c. 70). Cesar Konstantin je sicer to hermenevtično sredstvo ustavno pridržal sebi: »*Inter aequitatem jusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere*« (l. 1 C de leg. I, 14). Pravniška retorika pa je pozna tudi še pozneje in Bakon je kot lord-kancelar izrabil za zgradbo *equity* - sestava, ko je uredil *chancery* - ali *equity* - sodišče (A. Selim, *Übersicht der engl. Rechtspflege*, 1886, 6—8), kar je vzdržati tudi nasproti trditvam Welckerja (*St. Lex.*, 2, 596).

Moderni pravniki skoroda si niso na jasnem, kako uporabiti pojem »primernosti«, priznavajoč sicer pravne uredbe (institucije) na podlagi primernosti, ne pa primernosti kot hermenevtičnega načela. Retorika ne smatra namreč za primerno samo tega, kar že zakon sam prepušča arbitrarni moči sodnika (tako n. pr. Unger, *Syst.*, I, 72, i. d.). Vendar vsled tega ni potrebno, da bi postal sodni govornik sodnik zakona, ali pa da bi kot prostopravnik »svobodno iskal« pravo. Ne zdi se mi tedaj nepravniško vprašanje: »Kakšne posledice naj ima

takšna razlaga zakona?« — Prezirajoč pravniško hermenevtiko⁸ so prostopravniki obenem prezrli to važno hermenevtično sredstvo. A tudi v kodeksu dokaj nominalistične, a vendar s Husserlom »katoliški tradiciji se bližajoče« »čiste pravne teorije« ga iščeš bržkone zastoj. Splošna teorija prava, saj realistična, kot je Müllerjeva, pa ne zameta primernosti v svojem sestavu.

Ta *ἐπιείκεια*, *aequitas*, »dobrohotna, skromna primernost« (Volkmann, l. c. 329) se druži z eno izmed idej govornišva (Hermogen), z etosom. Sorodna ji je naravnost, naivnost. Pozna jo tudi kanonsko pravo (can. 20): *aequitas canonica*. S primerrostjo v zvezi je tudi dokazna topika vzrokov, dobrih in slabih: razlogov pridobivanja, pomnoževanja, ohranjanja in uporabljanja dobrin, izoginitve, osvoboditve, premaganja neprijetnosti, pa zmot in strasti (Volkmann l. c. 99—100). Morda uvrstimo lahko sem pravne razloge pravnih poslov: ustanovitve, obvarovanja in razrešitve pravnih razmerij (Kindel, *Rechtsgeschäft u. sein Rechtsgrund*, 1892, § 2), ki jim Kelsen seveda odreka pravniški pomen. Retorika je poznala razliko konjekturre *ex causa* z ozirom na *impulsio*, odnosno na *ratiocinatio*, poznala nujnost, slučajnost, nevednost, vinjenost, strastno razpofoženje, (topika načina, zmožnosti, sredstev); poznala razliko med dejanjem kot povodom tožbe: *αἴτιον*, dejanjem kot razlogom zagovora: *συνέχρον* ali *αἴτιον αἰτίον*, pa različne pravniške *ῥῆγοι* kot subsumpcije. Tu se retorika in pravnoznanstvo gotovo stikata.

Priznati pa je treba zgodovinsko dejstvo, da je začelo v Rimu govornišvo že propadati, ko se je najbolj razvilo pravoznanstvo. »S principatom je stopilo govornišvo v ozadje in najplemenitejše sile naroda so se posvetile pravni vedi« (Heyrovský, *Dějiny a syst. s. pr. řím.* 1910⁴, 63). Država sama je začela pospeševati pravno vedo kot sredstvo za okrepitev najvišje moči (Westermann, l. c. II., 247). — Že *juris peritorum eloquentissimus* Q. Mucius Scaevola P. M. je ustvaril prvi sestav civilnega prava⁹; isti je tudi napisal delo »*liber singu-*

⁸ Gl. moj članek: Nove smeri v pravni vedi, *Čas*, 1914, 49.

⁹ L. 2. § 41. sl. D. de orig. iur. 2. — O tem sestavu prim. O. Lenel, *Das Sabinussystem*, Strassburg, 1892 (poseben odtisek), 11 sl., a vendar glej tudi A. F. Rudorff, *Röm. Rechtsgesch.*, 1857, I., 161—162, v op. Mucijev sestav so za njim drugi izpopolnjevali in popravljali, tako da je prišlo vanj z razvojem retorike (in pojemanjem govornišva) še več retoriških vidikov. — Učenec Fr. Balduina, poznavalca pravniškega delovanja Mucijev, N. Vigel(ius), se hoče od retorikov vrniti k stoikom, — a stoiki pospešujejo

laris ὄρων i. e. definitionum«. Ni gol slučaj, da je podal Rimljanom prvi sestav civ. prava — orator Q. Mucius Scaevola P. M.

O sistemih drugih pravnih panog gl. spodaj v op. 9.

Retorika pa je vplivala tudi na razne druge panoge znanstva, kakor tudi celo na socialno razdelitev družbe. Povzročila je že tudi, da je nastalo »jezikovno« in z njim »narodnostno-pravno vprašanje«. ^{10—15}

sami govorništvo in retoriko; Vigel je med Nemci sestavil v podrobnosti segajoč sistem civilnega prava z zanimivim drugim delom: *causae juris (acquirendi, retinendi, amittendi, recuperandi)*. Tudi njegova genera *juris* spomnjajo na retoriko. — V tej zvezi je navesti, da se je bavil s Q. Mucijem Scaevolo P. M. tudi M. Voigt; z njegovo razpravo o Mucijevem sestavu pa nisem mogel razpolagati. — Sedanja sistematika civilnopravne vede počiva na načrtu J. A. Heise-ja iz l. 1807.

Sedanje naziranje o vzročnosti in dokazu v kazenskem pravu in kazenskem postopku počiva na nazorih D. Kr. K. Stübel-a, *Über den Tatbestand der Verbrechen, die Urheber derselben etc.* Wittenberg, 1805. Iz pojma dejanskega stanu zločina izključuje dejstva, ki se nanašajo na uračunljivost (l. c. 3). — Vidika »oseba«, »stvar« sta prvini pr. odnosa (prim. Di Carlo l. c. 46); vidik »actio« pa je element vzroka; prim. tudi »Einwirkungsbestand«, Müller, l. c. 236.

O sistematiki mednarodnega prava, ki jo je začel zavedno graditi Wolff, prim. Bulmerincq, *Das Völkerrecht*, 1889², § 5 in ravnotam navedeno monografijo istega avtorja. Materialno meddržavno pravo deli Bulmerincq po: subjektih, objektih, aktih (str. 179, iz *Marquardsnovega Handbuch d. öffentlichen Recht*). »Res, persona, actio« — je »zakon življenja«.

V znanstvu pravnega postopka je omeniti, da so prve nemške prestave »Ordinis iudicarii« podajale sodnim govornikom tudi navodila, kako naj modro in spretno nastopajo pred sodiščem (Stintzing, l. c. I., 13).

Prvi sistematični kompendij državnega prava: *de jure publ. Rom. Imp.* (Jen. 1616) Danijela Otto sledi ramistični metodi (*definitio, divisio, causae, cognata* itd., Stintzing, l. c. I., 669). — Posamezne razprave o državno-pravnih in meddržavnopravnih vprašanjih so mnogi starejši pravniki obravnavali po pravilih retorike. — »Zakon življenja« služi sestavu L. Steina.

¹⁰ Sodno govorništvo se lažje razvije tam, kjer je ločeno od poslov po svojih nalogah nujno lokalizovanega notarijata, od opravil poslovne agenture in posredništva ter zastopstva. Tako stoji na eni strani *avocat*, ki »pledira« pred sodiščem, orator, *patronus*, *barrister*, *mecenas* (v Krakovu, dokler so tam imeli francosko postopanje), pa — slovenski »besednik«, *Fürsprecher*, na drugi strani pa: *avoué*, *solicitor*, *prokurator*, »komornik«, »pravdač«, zastopnik. »*Avoué*« pravdo »instruira«. O besedniku in pravdaču prim. dr. M. Dolenc, *Pravni izrazi* itd. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, II. l. (1920), 78. Na oratorja spominja tudi še izraz »*Redner*« v kranjski *Landschrennenordn.*, rok. iz l. 1571., fol. 12—13. Vendar ni bilo že v 16. stol. na Kranjskem razlike med advokatom in prokuratorjem, vsaj kakor trdi Dimitz v svoji razpravi »*Landschrennengericht*

in Laibach«. Tudi Vrhovec imenuje vse s tedanjim izrazom »prokuratorje«, ki pa so bili enako kot n. pr. na Francoskem, Savojskem, Španskem in v Benetkah tudi v Ljubljani socialno enaki plemstvu (prim. Vrhovec Ljubljanski meščani, 1886., 82 sl., Camus-Dupin, l. c. I., 113). Prokuratorski posli v ožjem pomenu besede pa so bili često — obrt, podrejena disciplinski oblasti sodišč. Angleški solicitor vodi svoje posle po trgovskih načelih. Amerikanski odvetnik združuje sicer obojne posle, se sme s stranko pogoditi celo za »quota litis«, pa ga smatrajo nekako za uradnika dotičnega zbornega sodišča, pri katerem nastopa (G. Hanausek, Amerikanische Skizzen, 1913, § 5). Razliko med advokatom in prokuratorjem pozna tudi kanonsko pravo, can. 1655 sl.; prim. zlasti izraz »patrocinium« v can. 1658., § 2. glede odvetnika. O tej razliki: ... Selim, l. c. 27—29, cit. Prischlovo delo, pa Canstein, l. c. 237 sl. v op. 1., P. Hinschius »Advocatur u. Anwalt-schaft« v Rechtslexicon, I., 35 sl. (1875) Holtzendorffove pravniške enciklopedije. O neumestnosti priporočil v pravnih zadevah prim. *** v Prato-beverovih »Materialien« itd. I. (1815), 200 sl. ter končno moj članek v »Času«, 1923, 223. »Pisarno« ima prokurator, kjer se morda za sodno govorništvu kot »šef« po navodilih Kvintiliana, l. X, c. 6, nekoliko težje pripravlja, kot pa barrister v svojem »delovnem kabinetu«, kajti tudi »besédnjak« ni »učen padel z nebes«. Odtod tudi pritožbe H. Ortloff, l. c. X.

¹¹ Med znamenite sodne govornike bivše Avstrije v starejši dobi prištevajo (Bouterwek v svoji zgodovini pesništva in govorništvu) Kornelija Frankopana (Frangipane-ja). — Politično govorništvu pa je imelo najprej »Izokratovo smer«, t. j. značaj publicističnih spisov, kakor so bili n. pr. spisi Hotmana (o njem je pisal zgoraj navedeni Dareste, Essai sur François Hotman, Paris, 1850) in H. Langueta: Vindiciae contra tyrannos (1578, glej tudi Stein, l. c. 263). V isto vrsto z deli Hotmana in Langueta pa stavi P. Chlumecki »Consultationes« Jurija Erazma Črnomaljskega (Chlumecky, Carl v. Zierotin u. seine Zeit, 1862, str. 541—542). Kot izvanredno nadarjen političen govornik pa pripravlja Črnomaljski že Demostenovo smer modernega političnega govorništvu, ker njegovo delo ni »ostalo knjiga«, kakor Languetovo. J. E. Črnomaljski izvira iz rodu črnomaljskih gospodov, t. j. iz Črnomlja. Njegov ded Kristijan Črnomaljski se je bil najbrž okoli l. 1535. preselil iz Črnomlja v Windeck na Zgornjem Avstrijskem. J. E. Črnomaljski je bil modroslovno zelo izobražen, je poznal dobro klasično slovstvo, je nastopal kot govornik pred kraljem Matijo itd., zastopal idejo suverenosti naroda, »prehitel svojo dobo za nekaj stoletij« (J. Stülz), napisal več političnih spisov, med temi državnopravno razpravo: Consultationes oder vnderschiedliche Ratschläg der maisten und wichtigsten Sachen ... etc. 1624, 4°, bil eden izmed onih redkih oseb, ki po bitki na Beli gori niso izgubili glave, ampak svetovali nadaljnji boj. Prim. A. Gindely, Gesch. d. dreißigjähr. Krieges, I., 220—221, iz zbirke: Das Wissen der Gegenwart, — dalje Kroner v Allgem. deutsche Biographie, 38. zv., 711 sl. in predvsem Jodok Stülz, Zur Charakteristik des Freih. Georg Erasmus von Tschernembl... v Archiv f. Kunde österr. Gesch.-Quellen, 9. zv., 169—226, kjer je natisnjenih tudi nekaj njegovih govorov. Č. je † 18. 11. 1626 v Ženevi.

Prvo večje »sociološko« delo, De optimo rei publicae statu, deque nova insula Utopia (1516) Tomaža Mora, po poklicu odvetnika, razodeva

literaren slog, ki spominja bolj na slog Izokrata, kot na slog Cicerona (H. Bremond, *Le bienheureux Thomas More*, Paris, 1904, 24).

¹² Znanje govorništva zahtevajo starejši pisatelji od vladarja in od javnih funkcionarjev; »govornike« same pa smatrajo za poseben stan, tako n. pr. Wolfgang Heider v svojem delu: *Philosophiae politicae systema in quo de rerum publicarum causis materialibus, efficientibus & formalibus, earundem adjumentis & praesidiis... tractatur*. Jenae, 1628, kjer trdi ta pisatelj: »Prudenter itaque Carolus IV. Imperator, qui aurea Bulla jubet Electorum filios primis ab annis praeter linguam patriam Latinam, Italicam & Illyricam seu Henetam addiscere. (Prim. c. XXX. § 2 Karlove zlate bule iz leta 1356), kot se glasi tekst pri J. J. Schmaußu (*Corpus juris publici S. R. Imperii academicum*, 1745): »incipiendo a septimo aetatis suae anno, in grammatica, Italica & Slavica linguis instruuntur«.

¹³ Stara retorika je vplivala tudi že na staro krščansko slovstvo. Vsekako je dialog »Octavius« rimskega odvetnika Minucija Feliksa najstarejši ohranjeni latinski krščanski spis, in sicer apologetične narave; ta spis razodeva visoko izobrazbo avtorja in njega fini okus. Tudi Tertulijan je bil prvotno odvetnik. — »Krščanski Ciceron« — L. C. Firmijan Laktancij, učitelj retorike, je spisal koncem 3. stoletja po zgledu rimskih pravnikov apologetični spis »Divinae institutiones« in »Epitome divinarum institutionum«. V peti knjigi prvega dela razpravlja Laktancij o pravičnosti. Naslanjajoč se na Cicerona razumeva primernost kot enakost (aequalitas — enaka mera za vse; gl. *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, XIX/I, 446—447; o Ciceronovem pojmovanju primernosti pa prim. tudi Welcker v *R.-W. Staatslexicon*, II, 588), predvsem v duhovnem smislu. — Sodno govorništvo je uporabil za duhovne stvari Arnobij (F. K. Schlosser-O. Jäger, *Geschichte der alten Welt*, 1885, 20, III, 674). — Retor je bil prvotno tudi sv. Ciprijan, o katerem pravi Laktancij, da si je »magnum sibi gloriam ex artis oratoriae professione quaesierat... erat enim ingenio facili copioso suavi et, quae sermonis maxima est virtus, aperto, ut discernere non queas, utrumne orator in eloquendo an felicior in explicando an potentior in persuadendo fuerit« (l. c. 402). Sv. Ciprijan je posebno važen za cerkveno pravo, ker je v svojem delu de unitate ecclesiae jasno določil pravni značaj škofov v cerkvi. Vendar posnema sv. Ciprijan v slogu preveč Tertulijana (prim. Chateaubriand, *Génie du Christianisme*, II. del, 4. knj., 3. pogl.). Sin retorja in prvotno tudi sam je bil retor sv. Bazilij Veliki, učenec retorjev Libanija, Proerezija in Himerija v Atenah. Tudi Gregor iz Nise je bil prvotno retor; Gregor Nazijanski je bil učenec Proerezija. Sv. Janez Zlatoust je bil nekaj časa odvetnik; bil je učenec Libanija, čigar slog spominja na Demostena, še večkrat pa na Izokrata, kar je poznati tudi spisom sv. Janeza Zlatousta (Chateaubriand, l. c.); Zlatoustov spis o službi duhovnika je govorniško popolen. — Tudi sv. Avguštin je prvotno nameraval postati učitelj retorike. — Prazno retoriko, brez ozira na stvar in duha, zameta can. 1347.

¹⁴ V prenešenem smislu govorimo naposled tudi o glasbeni retoriki. O tem prim. n. pr. Schilling, *Universalexicon der Tonkunst*, 1837, V. zv. 718—719. Retorične analogije srečamo tudi v »glasbeni estetiki«: nauk o iznajdbi melodije (inventio) razvrstitvi glasbenih misli (dispositio) itd. (Prim. K. Grunsky, *Musikästhetik*, 1911.)

¹⁵ Končno bodi dovoljeno pripomniti v narodnogospodarsko-političnem oziru, da tudi sodnih govornikov ni uvrščati med »nedelavne stanovce«. Početnik razlikovanja med delavno in nedelavno vrsto ljudi, Saint-Simon, je namreč uvrstil »svobodne (liberalne) advokate« — med stanovce »narodne« ali »industrialne stranke« (Le parti national, v Politique, Oeuvres compl., III. zv., str. 202—204, cit. v Gide-Rist-J. in M. Koudelova, Dějiny nauk národohospodářských, I, 302—303, op. 3., Praga, 1915). — Pač pa jih je hotel iztrebiti absolutist Friderik II.

Ruski boljševizem.

Prof. L. E. — Ljubljana.

1. — Dne 24. januarja 1924 je umrl Lenin (Vladimir Uljanov), predsednik Zveze sovjetskih socialističnih republik. Njegov nastop je brezdvomno izreden pojav v zgodovini človeštva in njegova tvorba, ruski boljševizem, nudi vsem zgodovinarjem, sociologom, politikom, psihologom, veroslovcem in pedagogom zanimiv problem za raziskavanje.

Originalnost tega pojava ni v tem, da je Lenin zrušil potom revolucije staro Rusijo, tudi nas ne zanima v prvi vrsti subjektivna krivda in odgovornost Lenina in njegovih tovarišev pri izvršitvi te revolucije. Izredni pomen Lenina je v tem, da je skušal po posrečeni politični revoluciji realizirati z vso resnobo Marxov socializem, ki so ga socialisti po drugih deželah samo teoretično zastopali.

Kot teoretik Lenin ni originalen, saj je sam ponovno izjavil, da izvršuje le oporoko, ki jo je Marx zapustil v svojem delu »Das Kapital«. Literarna dela Lenina (kakih dvajset zvezkov) hočejo biti samo komentar Marxovega komunističnega manifesta in knjige o kapitalu.

Originalna pa je bila virtuoznost, s katero je Lenin izvedel komunistično utopijo v največji državi v največjem slogu in matematično sigurno, kakor da bi risal geometrične figure v kako teoretično matematično knjigo.

Ta poizkus, ki je edino resni poizkus v moderni zgodovini, se je vršil ob ugodnih pogojih.

Upriporitelji so predstavljali glede duševne kapacitete tako inteligenco, kakor je poprej še ni zlahka bilo v ruskem vladajočem organizmu.

Razpolagali so z neomejeno oblastjo in neizčrpnimi sredstvi. Na eni strani so si ustavno zasigurali absolutistično politično moč, na drugi strani je bila arena njihovega eksperimenta ona ogromna Rusija, ki se je v normalnih razmerah vsled svojega neizčrpnega bogastva na surovinah in živilih lahko smatrala v ekonomskem oziru avtarktno. Po svetovni vojni seveda je bila Rusija vsled uničenja agrarnega inventarja in železniškega parka odvisna od inostranske industrije.

Izvršili so ta eksperiment na ruskem ljudstvu, ki je že od nekdanj mirno prenašalo vse eksperimente vladajočih.

Izbrali so najugodnejši psihološki trenutek, ko se je nahajal steber ruske države, ruski mužik, v povojni revolucionarni psihozi, ki ga je prelevila iz pasivnega fatalista v divjega revolucionarja, ter izrabili njegove najgloblje instinkte s tem, da so ga nahujskali, naj si svobodno vzame zemljo svojega dosedanjega gospodarja.

Prevažen je pojav boljševizma, da bi se ne zanimali zanj. Gotovo je danes preuranjeno, če bi kdo hotel izreči definitivno sodbo o njem. Kdo nam jamči za popolno nepristranost virov, ko so na obeh straneh strasti še tako razpaljene? Eni vidijo v boljševizmu zoro one zlate dobe, ko bo zavladovalo splošno bratstvo med narodi, drugi se križajo pred njim kakor pred posebljenim antikristom. Kdo ima prav? Sodbo o tem prepustimo bodočnosti. Za zdaj hočemo samo eno: ustvariti si na podlagi dosegljivih virov kolikor mogoče objektivno sliko zgodovinskih dejstev boljševizma.

A. Ustroj boljševizma.

a) Diktatura proletariata.¹

2. — Zvest svojemu učitelju Marxu je Lenin predvsem proklamiral absolutno suverenost državne oblasti, ki naj bo edini izvor vse avtoritete in morale. Samo taka državna oblast, ki ni omejena po nobenem etičnem predsodku kake individualne pravice ali mednarodne obveznosti, more izvesti razlastitev vse osebne lastnine.

Kdo bodi nositelj suverene državne oblasti? Sposoben za to je samo proletarski sloj, ker vprav on nima osebne lastnine,

¹ L'Etape actuelle du Bolchevisme, Mercur de France, 1922, p. 577 s.

in zato se glasi člen 9. boljševiške ustave iz leta 1918: »Temeljna dolžnost ustave je upostavitev diktature proletarcev in revnih zemljeradnikov«. Diktatura proletariata na eni strani in popolna politična brezpravnost vseh drugih slojev na drugi strani je v ustavi dosledno izvedena.

V to svrhu se ves dosedanji upravni organizem (občinske, pokrajinske, gubernijske oblasti) odpravi in na njegovo mesto stopi organizem sovjetov. V čem obstoja ta sovjetski sistem?

Proletarci po deželi volijo iz svoje srede lokalne odbore, sovjete, ti sovjeti volijo iz svoje srede pokrajinske sovjete, ti spet volijo iz svoje srede »narodni kongres sovjetov«, ki ima svoja redna zasedanja in nadomešča parlamente drugih dežel. Po čl. 12. ustave iz l. 1918 voli ta kongres narodni eksekutivni komité (545 članov) in ta komité izvoli iz svoje srede »vrhovni sovjet ljudskih komisarjev« (leta 1920. jih je bilo 22), ki tvorijo vlado in ki nadomeščajo ministre drugih dežel: evo piramido sovjetskega režima.

Po členu 65 te ustave je vsa buržuazija, t. j. »oni, ki vzdržujejo plačane nastavljenice, ki živijo od dohodkov, privatni trgovci«, izključena od aktivne in pasivne volivne pravice. »Fraze« kot splošna volivna pravica ali suvereniteta ljudstva so po boljševiškem mišljenju zastareli predsodki buržuazije. Toda tudi glede proletariata so volitve samo zunanji videz demokracije.

Člen 66. določa, da se »volitve« vrše po običajih in odredbah, ki jih določajo lokalni sovjeti. Še bolj odločilen je pa člen 70.: »Obliko in način volitev določajo lokalni sovjeti po navodilih centralnega eksekutivnega odbora.« Vsaka vlada torej določi volivni red po svoji volji in ustava sploh nima volivnega reda. Kako naj torej volitve drugače izidejo, kakor si jih vlada želi?

Pa člen 70. nadaljuje: »Navodila vlade določajo, v kakšnem razmerju se udeležijo volitve delavske in strokovne organizacije.« To se pravi, delavci niso enakopravni, ampak onim organizacijam, v katerih imajo komunisti sigurno večino, se daje od slučaja do slučaja večina mandatov.

Da bi pa bil katerikoli pojav svobodnega gibanja onemogočen, se volitve vršijo javno, tako da volivci vzdignejo roko za listo vlade ali za ono opozicije. Tajnost volitev so boljševiki zavrgli kot reakcionaren predsodek buržuazije. Ker je vsaka

kritika vladne politike protirevolucionaren zločin, bi pomenilo glasovanje za opozicijo upor. Pri vsem tem pa vlada lahko mirno trdi, da postopa v smislu ustave.

Jasno je, da tu ne gre za diktaturo proletariata, ampak za diktaturo oligarhije nad proletariatom in celim narodom.

b) Stranka komunistov.

3. — Delavske organizacije se navadno ustvarjajo z namenom, da ščitijo delavske sloje proti izkoriščanju od strani drugih slojev ali vlade.

V Rusiji je postala komunistična stranka edino dopustna politična stranka in obenem tudi vladna stranka. Ona edino ima volivno pravico, oziroma za njene člane se priproji po členu 70. vsakokratni volivni red, iz njene srede se rekrutirajo sovjeti, ona je kratkomalo privilegirana kasta, nova aristokracija Rusije. Da si ohrani monopol teh privilegijev, se stranka zapira proti tujim elementom, kakor je nekdej gentry, aristokracija, po vseh deželah ustvarila zaključeno družbo, h kateri parvenujem ni bil dovoljen dostop.

Stranka ne šteje več kot 500.000 pristašev in je izbrana garda, na katero se vlada opira, kakor so se srednjeveški kralji opirali na fevdalne grofe.

Ta stranka vrši obenem tajno, neoficialno kontrolo v interesu vlade nad kmeti, nad vojaki, nad »inteligencijo«, nad uradniki itd. Povsod je nekaj komunistov, ki tvorijo »stanice« in opazujejo kot »oko Moskve« vse, kar se godi med ljudstvom. To so tajni detektivi, »agents provocateurs« vlade in obenem tudi propagatorji boljševiških idej. Ta »elita« uživa vse dobre in predprave edine vladne stranke, ima večje ugodnosti na železnicah, pri razdeljevanju živil itd. Kako bi torej ne imela interesa, da ostane boljševiška vlada na krmilu?

c) Čeka.²

4. — Kaj je Čeka? Čeka (kratica za čezvračajna, t. j. nadobčajna, izredna komisija) je policija boljševiške vlade. Boljševizem ima svoje posebne razloge za ustanovitev Čeke.

² Mercur I. c.

Člen 9. ustave se namreč glasi: »Cilj vlade je, da popolnoma uniči buržuazijo in da uresniči socializem.« Uničenje buržuazije je nekoliko bolesten eksperiment, ker ne pomeni nič več in nič manj kakor razlastitev, oziroma podžavljenje vseh trgovin, tovaren, industrijskih podjetij itd. Da se ta operacija izvrši takoj in radikalno brez vsakega sentimenta, zato je treba ustroja, ki bo mehanično in slepo funkcioniral kakor železen stroj.

Ta ustroj je Čeka. Oficielno se je motivirala ustanovitev Čeke takole: »Naloga Čeke je, da ukroti vse elemente, ki se protivijo triumfu komunizma, ne da bi ji trebalo biti izbirčni glede sredstev in metod.« S tem je dobila Čeka polnomočno, suvereno oblast in ni nikomur odgovorna.

Eksekucije v masah brez nadaljnjega sodnijskega postopanja, načelno iztrebljanje celih slojev, masakri duhovnikov, profesorjev, zdravnikov itd.: to je bilo delo Čeke. Pokolji so se izvršili sistematično, premišljeno in metodično. Gorostasen zločin je zakrivila Čeka s pokoljem tisočerih talcev, ki jih je izbirala iz vseh slojev ljudstva. Da maščuje napad na Mozesa Urickega, glavnega inkvizitorja Čeke, je dala Čeka ustreliti namah 800 nedolžnih talcev. Čeka nosi tudi odgovornost za zverinski umor carjeve družine. Brutalnost Jankela Jurovskega, ki je poklal v temni ječi Jekaterinenburga celo carjevo družino z otroci in služinčadjo vred, ne bo našla zlahka analogije v analih civiliziranih narodov.

Rezultati delovanja Čeke se zrcalijo v sledečih številkah:³

Umorjenih je bilo v dobi 1918—1922 6775 profesorjev in učiteljev, 8800 zdravnikov, 54.650 oficirjev, 12.950 veleposestnikov, 28 škofov, 1215 duhovnikov, 355.250 takozvane »inteligencije«, 260.000 vojakov, 59.000 policistov, 193.350 delavcev, 815.000 kmetov.

Te žrtve so v očeh boljševikov zakrivila vse isti zločin: bili so predstavniki buržuazije. Lenin je bil dobro razumel Marxa, ki je učil, da se da komunizem uresničiti samo s surovo silo. »Kaj je na tem, če pogine 90% Rusov, če se le zadnjih 10% spreobrne h komunizmu«, so besede Leninove.⁴

³ Pismo Van de Linde, Times, marc 1922, (Revue des Deux mondes VII, 1923, p. 128).

⁴ Charles Sarolea, Impressions of Soviet Russia, Scotsman, 7. nov. 1923.

α 1 S. A. Temurca št. 67

d) R d e č a a r m a d a.⁵

5. — Protirevolucije raznih Denikinov, Judeničev, Kolčakov, Vranglov so dale boljševikom dobro pretvezo, da so ustvarili novo armado. Prejšnja armada je bila vsled boljševiške propagande popolnoma razkrojena in vojaki so pohiteli na svoje domove.

Trocki je z železno silo ustvaril iz povojnega kaosa novo boljševiško armado, in da se mu je to posrečilo, je v prvi vrsti posledica katastrofalnega ekonomskega položaja Rusije po vojni. Vse meje so bile zaprte, vse zaloge živeža in manufakturnega blaga izčrpane ali od vlade zasežene in edina možnost si preskrbeti obleko in hrano je bil vstop v rdečo armado. Tudi prejšnjim oficirjem ni preostalo nič drugega, če niso hoteli priti na sum, da so pristaši prejšnjega režima. Pacifizem in razoroženje, o katerem so prej boljševiki sanjarili, se je prelevil v najhujši militarizem in leta 1922. je štela boljševiška vlada poldrugi milijon vojakov, računa pa, da bo vstopilo po 350.000 novincev na leto.

Pa tudi glede ustroja armade so vrgli boljševiki vse komunistične utopije o bratstvu in enakosti med vojaki v koš ter prevzeli strogo disciplino evropskih modernih armad z vsem aparatom vojaškega drila, subordinacije, uniform itd.

Na novo uvedeno je samo to, da je poleg oficirskega kora povsod še štab komunističnih oficirjev, ki kot »oko Moskve« vohunijo za protirevolucionarnimi elementi in delajo propagando za komunizem med vojaki. Ta inštitucija je nekako boljševiški nadomestek vojnih kuratov v evropskih armadah.

e) S o j u z (Z v e z a) s o v j e t s k i h s o c i a l i s t i č n i h r e p u b l i k (S. S. S. R.).⁶

6. — Dne 29. decembra 1922 so se obstoječe sovjetske republike združile v zvezno državo in 7. julija 1923 je bila publicirana ustava te univerzalne sovjetske zvezne države.

Oglejmo si to ustavo s stališča a) mednarodnega prava in b) državnega prava.

⁵ Ed. Hullinger, Russia's Red Army, Fortnightly Review, 1922 p. 705 sq.

⁶ Alfred Verdross, Die Einheit des rechtlichen Weltbildes auf Grundlage der Völkerrechtsverfassung, 1923 p. 142 sq.

a) Ustava začne z obširno uvodno deklaracijo, v kateri se utemeljuje in propagira ideja združenja vseh narodov sveta v S. S. S. R. »Z ustanovitvijo sovjetskih republik se delijo dežele sveta v dva tabora: v tabor kapitalizma in tabor socializma. V prvem vlada narodno sovraštvo in neenakost, kolonialno suženjstvo in šovinizem . . . v taboru socializma vlada medsebojno zaupanje in mir, naravna svoboda in enakost, mirno sožitje in bratska delavna vzajemnost narodov . . . Nestalnost mednarodnega položaja kakor nevarnost novih napadov sili k stvoritvi enotne fronte sovjetskih republik v očigled obkrožitve od strani kapitalizma. Ta zveza je svobodna zveza enakopravnih narodov; vsaka republika ima pravico svobodnega izstopa iz zveze, vsem že obstoječim ali šele bodočim sovjetskim republikam je pristop svoboden . . . nova zveza je jeklen zid proti svetovnemu kapitalizmu in odločen korak naprej na potu strnjenja delovnih mas vseh dežel v socialistično svetovno sovjetsko republiko.« Iz tega sledi, da boljševiki ne stremijo samo za tem, da postavijo red obstoječih držav potom revolucije na nove podlage, ampak da se tako reformirane države združijo v naddržavno svetovno republiko, ki bi odpravila doseganje mednarodno pravo in predstavljala novo društvo narodov.

Sicer se ne more reči, da se je sovjetska država že popolnoma odtrgala od starega mednarodnega reda, kajti Rusija stoji z nekaterimi državami v rednih diplomatskih odnosih, nadalje smatrajo tudi druge države Rusijo še obvezano za vse od prejšnje Rusije prevzete obveznosti. Rusija se nadalje, čeprav nedosledno, opira na staro mednarodno pravo, če stremi za tem, da jo druge države oficielno priznajo, če se sklicuje na pravo nevtralitete itd.

Bodočnost bo torej šele pokazala, v koliki meri se bo sovjetom posrečilo uresničiti svetovno revolucijo in združiti ves človeški rod v svetovno sovjetsko republiko.

7. — b) Ustava iz l. 1922 ima obliko pogodbe.

Nas zanimajo tu skupni organi zvezne države kot take. Tem organom daje ustava tako moč, da o kaki zvezi suverenih držav (Staatenbund) ne more biti govora, ko imajo po čl. I. ustave najvišji organi zveze kompetenco kompetenc glede zunanjega zastopstva, napovedi vojne, mednarodnih pogodb, zunanje trgovine, armade itd.

Pa niti o a v t o n o m i j i posameznih držav ne more biti govora. Čl. 1. določa, da smejo ti organi anulirati vse sklepe posameznih republik, ki nasprotujejo ustavi.

Čl. 2., 9 določa, da »kongres sovjetov« sestoji iz zastopnikov mest (na 25.000 volivcev 1 zastopnik) in dežele (na 125.000 1 zastopnik). Prevladuje torej jasna tendenca, zasigurati hegemonijo mestnemu proletariatu. O kaki demokratski enakopravnosti ne more biti govora.

Toda niti zastopniki proletariata v kongresu sovjetov ne pridejo do besede, kajti ta kongres se sestane samo enkrat na leto in ne predstavlja drugega kot neko volivno korporacijo. Iz svoje srede namreč voli »zvezni svet« 371 članov, Ta »zvezni svet« tvori s »svetom narodnosti« (po 5 zastopnikov vsake zvezne države) »osrednji izvršilni odbor« (eksekutivni komité) sovjetskih republik, kateremu načeluje »predsedstvo« 21 članov.

Nominelno je sicer ta izvršilni odbor zakonodajno telo, dejansko pa je brez moči. Snide se namreč samo trikrat na leto (čl. 21.), a med njegovim zasedanjem je po čl. 29. »predsedstvo« najvišji zakonodajni; izvršilni in upravni vladni organ.

To »predsedstvo« je sestavljeno iz 21 članov (čl. 26.), med katerimi sta predsedstvi zveznega in narodnostnega sveta (vsako po 7 članov).

Dejansko je centralizirana vsa moč v tem predsedstvu. To predsedstvo nima samo pravice suspendirati odredbe posameznih ljudskih komisarjev (čl. 31.), ampak tudi odredbe vseh organov posameznih republik (čl. 32.).

Izrazito tendenco absolutnega centralizma pa kažejo posebno določbe ustave, ki se nanašajo na pravosodstvo.

Najvišji sodni dvor je prideljen kot oddelek predsedstvu eksekutivnega odbora (čl. 43.), kar je naravnost nezaslišana kumulacija kompetenc.

Izza časa francoske revolucije je ideja delitve oblasti na zakonodajno, upravno in sodnijsko oblast veljala kot ena največjih pravnih garancij. V Rusiji je pa najvišji sodni dvor naravnost oddelek najvišje upravne instance (čl. 43.).

Ker ima ta najvišji sodni dvor nalogo dajati pojasnila najvišjim sodnim dvorom posameznih držav in ker ima državni pravdnik najvišjega sodnega dvora pravico kontrolirati sklepe

in rabsodbe sodnih dvorov posameznih držav, ne more biti nikakega govora o neodvisnosti in samostojnosti sodnikov, tem manj, ker ustava ne zasigura neodstavljalivosti sodnikov. Najvišja uprava ima torej vse organe pravosodstva v rokah.

Višek vsega pa so določbe čl. 45. in 46., ki velijo, da je tudi zastopnik O. G. P. U. («Glavno političeskoje upravljenje» = prejšnja »Čeka») član najvišjega sodnega dvora in da ima državni pravdnik, kot šef O. G. P. U. (čl. 63.) pravico pritožbe na »predsedstvo« proti odlokom »najvišjega« sodnega dvora, s katerimi bi ne soglašal.

O. G. P. U. je organ, ki ima po čl. 61. nalogo zatreti proti-revolucijo, špijonažo in banditstvo.

Po besedilu ustave o kakšni demokraciji ali enakopravnosti ne more biti govora, ker je vsa oblast osredotočena v »predsedstvu«. Izključena je pa tudi vsaka garancija pravnega varstva, ker je pravosodstvo popolnoma v rokah političnih organov. Tudi o neodvisnosti sodnikov ni duha ne sluha, kajti vse pravosodne instance so odvisne od instrukcij, ki jih dobivajo od upravnih in policijskih organov. Zveza sovjetskih republik se lahko po vsej pravici imenuje ustavno organizirana strahovlada 21 članov predsedstva.

Posamezne države sovjetske republike so urejene po vzorcu cele zveze. Vrhovno vladno oblast ima v vsaki državi v rokah kongres sovjetoj; med zasedanji kongresa preide ta oblast na njegov osrednji izvršilni odbor. Ta voli iz svoje srede predsedstvo, ki predstavlja vrhovno oblast med zasedanji izvršilnega odbora.

Izvršilni odbor si izbere za izvršilne organe ljudske komisarje za poljedelstvo, finance itd., ki tvorijo skupno sovjetoj komisarjev.

S to novo ustavo iz leta 1922 je očividno prejšnja ustava iz leta 1918 likvidirana, oziroma spremenjena.

f) Realizacija ekonomskega komunizma.

8. — Boljševiška vlada je začela takoj leta 1918 realizirati svoj program uničenja buržuazije in uvedbe komunizma. Izvrševala je ta svoj program po lokalnih sovjetoj in s pomočjo Čeke in rdeče armade. Najprej je podržavila

industrijo in trgovino. Država je kratkomalo prevzela vsa industrialna podjetja, rudokope, tovarne, delavnice, trgovine in je lastnike ali pomorila ali izgnala ali nastavila kot državne funkcionarje. Za celo Rusijo je postala država edini podjetnik, tovarnar, spediter, bankir in trgovec. Država je dobavljala vse surovine tovarnam, določala je delavcem mezde, vodila in nadzorovala po svojih nastavljenjih vsa podjetja. Vse je bilo centralizirano. Posamezna podjetja so se morala obračati do državnih central za pridelitev surovin, kuriva, delavcev, potrebnega kapitala, živeža za delavce itd. itd. Privatno knjigovodstvo in privatni budget so izginili. Krediti za podjetja so bili postavljeni v državni budget.

Za ta ogromni obrat je rabila boljševiška vlada največji birokratični aparat, ki ga je poznala zgodovina: nastavila je sedem milijonov ljudi, ki so vsi živeli od države. Boljševizem ima to dvomljivo zaslugo, da je ustvaril najobširnejšo birokracijo svetovne zgodovine in da je nakopičil največ aktov, kajti vsako navadno trgovsko naročilo in vsa korespondenca posameznih podjetij so bili državni akti.

Vlada je seveda nameravala izvesti tudi socializacijo poljedelske lastnine in je pričakovala, da bo ravno kmet, ki je vendar vsled boljševiške revolucije dobil zemljo v roke, pokazal smisel za njeno namero.

O čemer se ruskemu mužiku niti oddaleč ni moglo sanjati, to so mu boljševiki prinesli čez noč. Leta 1861 je bila ruska vlada odpravila štiristoletno suženjsko tlako ruskega kmeta, a zato uvedla drugo obliko tlake, namreč komunistično organizirano občinsko posest zemlje, takozvani *mir*, ki je duševni razvoj in osebno iniciativo kmetov ravno tako zadrževal kot tlaka.

Stolypin je začel leta 1906 velepotezno agrarno reformo, ki je nudila kmetu možnost, da je mogel polagoma postati lastnik svojega deleža pri *miru*. Toda ta razvoj bi bil trajal dolga desetletja, če bi ne bili boljševiki apelirali na »zemeljske instinkte kmetov« ter jih nahujskali na veleposestnike. Kmetje so si kratkomalo razdelili občinsko posest in zemljo veleposestnikov, tako da se nahaja danes okrog 81% ruske zemlje v privatni posesti kmetov. Seveda so boljševiki računali drugače: kmetje naj vzamejo zemljo veleposestnikom in naj jo potem priznajo kot državno last. Toda kljub vsem odlokom

vlade se kmet za to ni zmenil, in ko je l. 1918 vlada odredila, da morajo kmetje vse svoje odvišne poljske pridelke oddajati vladi, ki bi ž njimi preskrbovala vse svoje nastavljenke, delavce in vsa mesta, se je kmet temu odločno uprl. Ko pa so vsled tega boljševiki začeli leta 1919/1920 pošiljati po deželi kaznilne ekspedicije, ki naj kmetom s silo jemljejo žito, ko so nadalje te ekspedicije požigale cele vasi in kmete odvajale kot talce, so kmetje čisto mehanično začeli v velikem slogu pasivno resistenco. Najprej so skrivali svoje pridelke, jih na vse mogoče načine tihotapili v mesta ter zamenjavali meščanom za drugo blago. Ko je vsled boljševiziranja mest postala ta tihotapna trgovina nemogoča, so kmetje enostavno brez organiziranega štrajka ustavili svojo produkcijo ter vsejali l. 1920 samo toliko, kolikor so rabili za lastno potrebo. Proti tej pasivni rezistenci ruske zemlje, če smemo tako reči, je bila boljševiška vlada kljub svoji armadi in svoji politični moči popolnoma brez orožja. Ker je povrh še pritisnila strašna suša l. 1920, je nastala ona strašna lakota, ki je zahtevala nad deset milijonov žrtev, in boljševiki so morali priznati leta 1921 svoj fiasko.

Lenin sam je 17. oktobra 1921 izjavil: »Naš poraz na ekonomski fronti je brezdvomen in ta poraz je težak. Naša ekonomska politika ni odgovarjala mentaliteti mas. Treba je postaviti vso nacionalno ekonomijo na podlago osebnega interesa. Mislili smo, da se bo proizvodjanje sredstev in njihova razdelitev vršila po komunističnih načelih. a spremeniti bomo morali metodo.«⁷

Toda poraza boljševiki niso samo doživeli pri poljedelski proizvodnji, ampak tudi pri industriji in trgovini. Posrečila se je sicer boljševikom tehnična realizacija poddržavljenja industrije in trgovine, toda podjetja so postala vsa pasivna, ker nikdo ni bil več interesiran na njihovi rentabiliteti. Delavci in nastavljenki so uživali brez ozira na rentabiliteto svoje dohodke od države in eliminiran je bil pri teh podjetjih ravno oni element, ki daje vitalnost industriji in trgovini: varčnost in kalkul zasebnega podjetnika. Primera s prejšnjo produkcijo Rusije nam bo to najboljše predočila.

⁷ L'Etape actuelle du Bolchevisme, p. 593.

B. Ekonomska katastrofa.

9. — Rusija⁸ je dosegla tik pred vojno vrhunec svojega gospodarskega razmaha in ruski državni budget je izkazal 1905—1914 2½ milijardi zlatih rubljev prebitka. Vojna je sicer v začetku nekoliko zavrla ta razmah, a industrija je še tekom vojne dosegla predvojni tempo, deloma ga celo prehitela. Tudi površina nasejane zemlje se med vojno ni zmanjšala za več kot za 10 do 20%.

a) Industrija.

Proizvajalo se je:

Premoga:	1894	534,900.000	pudov
	1913	2.196,910.000	"
	1916	2.060,000.000	"
	1920	450,000.000	"
	1921	(prvo poll.)	251,000.000	"
Nafta:	1913	561,000.000	pudov
	1916	602,000.000	"
	1917	525,000.000	"
	1921	240,000.000	"

Rude (v milijonih pudov)⁹:

	1913	1920/21	1921/22
Železna ruda	550	9·3	11·5
Manganova ruda	43	0·4	2·4
Surovo železo	257	7·1	10·2
Martinovo jeklo	259	10·5	19·1
Lito jeklo	214	9·3	15·2

Bombaž¹⁰: 1916 na 780.000 desjatin obdelane zemlje 15 mil. pudov; 1922 na 64.000 desjatin obdelane zemlje 0,7 mil. pudov; 1923 na 178.000 desjatin obdelane zemlje ? mil. pudov.

Tekstilna industrija.¹¹

Produkcija prediva: 1913 18,300.000 pudov; 1920/21 1,100.000 pudov; 1921/22 3,000.000 pudov.

Lanena industrija (predivo): 1913 3,100.000 pudov; 1920/21 500.000 pudov; 1921/22 1,000.000 pudov.

⁸ Kokovcoff, Revue des Deux Mondes 1923, 14. vol., p. 118.

⁹ Ekonomičeskij Vjestnik, I. 1923, I., str. 160 (Berlin).

¹⁰ Čelincev, Selskoje Hazajstvo, Krestjanskaja Rusija, 1924, VII., p. 125—138

¹¹ Ekon. Vjestnik I. c. 163.

b) P r o m e t.¹²

Število lokomotiv in tovornih vozov.

	Lokomotive:		vozovi:	
	vseh	pokvarjenih	vseh	pokvarjenih
1913	20.320	17·0	382.100	6·0
1917	10.162	26·1	258.300	8·9
1918	9.168	41·6	264.400	11·8
1919	10.048	32·1	227.800	18·8
1920	17.892	58·8	290.400	23·9
1921	18.796	62·0	322.800	27·6
1922	18.966	58·0	394.000	30·7

c) Posejana površina na ozemlju sedanje¹³
sovjetske Rusije.

1913	87·4 milijonov desjatin
1916	79·2 " "
1920	62·3 " "
1921	54·9 " "
1922	49·2 " "
1923	58·59 " "

V letu 1923 je znašala torej posejana površina 67·5% predvojne posejane zemlje in žetev je dala leta 1923 cerealij (brez krompirja) 2153 milijonov pudov.

d) Ž i v i n o r e j a.¹⁴

	konji	goveda	ovce in koze	svinje
1916	31.417	50.082	79.727	19.457
1917	30.443	48.681	74.408	22.225
1920	25.197	39.175	46.869	15.401
1921	23.900	38.693	45.485	13.970
1922	19.000	33.000	41.300	7.700
1922/23	18.700	22.700 (brez mladol. živ.)	32.100	9.400

Glede poljedelstva kaže leto 1923 neki napredek glede posejane površine in tudi glede iznosa žetve. Toda napredek je precej neznamen in posebno glede živinoreje je po tej statistiki treba beležiti le nazadovanje. Dočim se ta statistika poljedelstva precej ujema s statistiko, ki jo navaja g. Karel Potočnik v reviji »Socialna Misel« št. 4, l. 1924, str. 66, podajajo viri, ki so meni na razpolago glede živinoreje, bistveno druge številke.

¹² Ekon. Vjestnik l. c. p. 171—174.¹³ Čelincev l. c.¹⁴ Čelincev l. c.

C. Nep (nova ekonomska politika).¹⁵

10. — Leta 1921 je započela sovjetska vlada novo ekonomsko politiko: takozvani *Nep*, ki zanikuje komunistično načelo ter naslanja gospodarstvo deloma zopet na osebni interes.

Na treh poljih se je imel uveljaviti *Nep*.

1. Poljedelstvo.

Kmet naj bi ne bil več prisiljen oddajati vsega odvišnega poljskega pridelka državi, ampak naj bi plačeval samo odmerjeni davek in natura, ostalo žito pa bi lahko svobodno prodajal.

Za državo je sedaj odpadlo veliko breme. Dočim je prej sama pobirala ves živež od kmetov in morala skrbeti za življenjske potrebe ogromnih mas, ki niso same pridelovale živeža, je odslej skrbela samo še za nastavljenec državnih podjetij in za armado. Skrbi za 35 milijonov ljudi se je država s tem iznebila.

Pred vojno je dajala letina povprečno po 5000 milijonov pudov. Od teh je Rusija izvažala letno po 850 milijonov. Za domače prebivalstvo je ostajalo po 25 pudov žita na osebo. Po boljševiški znižani odmeri na osebo bi rabila Rusija okrog 2400 milijonov pudov (pred vojno 3500 milijonov). Ker znaša po najugodnejši statistiki letina 1923 samo 2153 milijonov pudov, je neumevno, kako more vlada žito izvažati, in naravna posledica je bila ta, da je Rusija tudi letos morala deloma gladovati.

Na splošno je boljševiški režim poljedelskim slojem sovražen in vlada čuti, da živi kmet svoje lastno življenje ter da noče nič vedeti o komunizmu. Kmet plačuje davek v žitu boljševiški vladi kot tujcu ter misli, da si je s tem nekako kupil pravico, da ga vlada pusti v miru. Kmet se še danes ne zaveda, da ni pravni lastnik svoje zemlje. Boljševiški zakonik »zemeljski kodeks« z dne 1. decembra 1922 je odpravil institut osebne lastnine in je proglasil vso zemljo za državno last, ki je dana posameznim samo v najem. § 27. tega kodeksa prepoveduje vsako prodajo zemlje, zapustitev dediščine, podaritev, začasno oddajo zemlje ter proglašča vsako tako pogodbo za nično. To je srednjeveški fevdalni sistem v novi obliki.

¹⁵ Stanje v Rusiji v početku 1924. godine. Beograd 1924, p. 18 sq.

Sovjetska vlada se boji, da bi se kmet vsled proste trgovine ne povspel do nekega blagostanja ter ga hoče s silo zadržati na nivoju stradanja, da ga laže obvladuje. V to svrho se je ustanovila leta 1922 »Komisija notranje trgovine«, da »regulira cene in štiti delavstvo pred buržuazijo seljaka«. Regulacija je obstojala v tem, da je cena žita padla od 1·5 kopejk v zlatu za pud v septembru 1922 na 0·41 kopejk v decembru 1922. To represijo cene je dosegla na ta način, da je jeseni pobirala po svojih organih davek v žitu (340.000.000 pudov), obenem pa izterjavala tudi davek v gotovini. Da je kmet zmožgel denarni davek, je moral žito prodati, in sicer po ceni, ki jo je predpisala vlada. Cene žita so vsled tega padle na tretjino in petino predvojnih cen, hkrati je pa podražila vlada izdelke svojih industrialnih podjetij nad predvojne cene. Ker kmetje niso mogli kupovati inventarja od državnih podjetij, je leta 1923 bila vlada prisiljena žitu cene zvišati, naravno davščino žita pa znižati od 340.000.000 na 280.000.000 pudov.

Toda tudi to izboljšanje je bilo samo navidezno. Vlada si je namreč pridržala monopol kupovanja žita od kmetov in tako je ona diktirala žitne cene. Ker se je nadalje istočasno zvišal davek v gotovini za 30%, so bili kmetje prisiljeni, da zmagajo ta davek, prodati 750.000.000 pudov žita, razen onih 280.000.000 pudov, ki so ga morali oddati kot naradni davek.

Oficielno glasilo boljševiske vlade »Ekonomski Život«¹⁶ z 9. oktobra 1923 priznava, da narod v Ukrajini nima več kot 14·50 rubljev na osebo, da si krije najelementarnejše potrebe (obleko, obuvalo, sol itd.), za kar bi rabil najmanj 25·60 rubljev. Kmet torej plačuje, kakor pravi isto glasilo z dne 11. septembra 1923, svoje davke na račun osnovnega kapitala; inventarja, žita, ki ga rabi za setev in hrano.

V Tambovski guberniji n. pr. (»Ekonomski Život« 21. apr. 1923) je ostalo kmetu od 30 pudov na eni desjatinii pridelanega žita samo 13 za lastno hrano, za vso živino in za druge življenske potrebščine; 17 pudov je moral porabiti za davek. V enakem položaju se nahaja 63% cele Rusije (»Ekonomski Život« 10. decembra 1923).

Naravnost katastrofalno pa je, da si kmet ne more obnoviti svojega inventarja. V predvojnih časih je rusko poljedelstvo na-

¹⁶ »Ekonomski Život« citiram po brošuri »Stanje« itd.

kupovalo letno za 110 milijonov rubljev novega inventarja, in sicer polovico od tuje in polovico od domače industrije (Ekonomski Život 19. jun. 1923). Po izjavi komisarja za poljedelstvo (december 1922) je pa Rusija tekom zadnjih pet let uvozila samo za 20,000.000 zlatih rubljev novih strojev in orodja, proizvodnja ruske industrije na tem polju je pa ipak bila veliko manjša kot poprej. Na splošno se je skrčil poljedelski inventar od leta 1916 za 30%; v nekaterih gubernijah je do 45% kmetov brez inventarja (Ekonomski Život št. 100). Ravnotako občutno je pomanjkanje živega inventarja, saj je 30% kmetov brez konj.

Najnovejša davčna reforma hoče pomagati kmetu na ta način, da bo od 1. januarja 1924 prost naturalnih dajatev in da bo plačeval ves davek v gotovini; to se pravi: boljševiki se vračajo k davčnim metodam buržuazije.

Ruski mužik vodi z njemu lastno življensko energijo in trmo neprestani boj z boljševiki za svoj obstanek ter se je vrnil k primitivnemu gospodarstvu svojih pradedov. Emancipiral se je od vlade ter si ustvaril domačo industrijo in vaško trgovino. Kakor primitivni prazgodovinski narodi si izdeluje ruski mužik sam vse potrebno orodje. V Rusiji sta dva svetova, oficijelna boljševiška vlada in kmečka vas, država poleg države; eno je jasno: ruski mužik nima smisla za komunizem.

2. Industrija in mala obrt.

11. — Profesor S. Prokopović podaje o padcu produktivnosti in male obrti sledeči pregled¹⁷:

V milijonih zlatih rubljev:

	Gotovi izdelki	polfabrikati	skupaj	gotovi izdelki	polfabrikati	skupaj
1912	3721·4	2337·8	6059·2	100	100	100
1920	517·6	318·2	835·8	13·9	13·6	13·8
1921	585·2	284·8	870·0	15·7	12·3	14·4
1922	705·0	264·5	969·5	18·9	11·3	16·0
1923			1000 (približno)			

Te številke se precej razlikujejo od podatkov, ki jih navaja Karel Potočnik v »Soc. Misli« 1924, str. 66. Tam so kot podatki Gosplana (gospodarskega plana) navedene sledeče številke:

¹⁷ »Novaja ekonomičeskaja politika«, v Ekonomičeskem Vjestniku I, 1923 p. 45, in Stanje Rusije, p 26.

Vrednost industrijske produkcije: l. 1921 929 milijonov zlatih rubljev; l. 1922 1471 mil. zlatih rubljev; l. 1923 1794 mil. zlatih rubljev.

Ni mi prav jasno ali izvira ta razlika iz netočnosti virov ali iz različnih temeljev, na katerih računi slone. Podatki za l. 1912 se brezdvomno nanašajo na vse rusko ozemlje, ne samo na obseg sedanje boljševiške Rusije.

Za povprečno mesečno mezdo industrijskega delavca podaje Prokopović sledečo tabelo (vrednost v zlatih rubljih)¹⁸:

Leto	v gotovini	in natura	komunalne usluge ¹⁹	skupaj	v %
1913	22·00	—	—	22·00	100%
1917	22·00	—	—	22·00	
1918	4·73	1·52	1·99	8·24	37·4%
1919	1·40	2·18	2·09	5·67	25·7%
1920	0·49	2·96	2·18	5·63	25·5%
1921	0·96	2·52	2·20	5·68	25·8%
1922 (1. p.)	2·63	2·66	1·60	6·89	31·3%

Res se da ugotoviti, da je plača delavcev v zadnjih letih nekoliko narasla, toda še vedno znaša leta 1922. samo 31'3% predvojne mezde.

Ogledati si hočemo zaporedoma: državno industrijo, privatno industrijo in malo obrt.

a) Državna industrija.²⁰

Število v podržavljenih podjetjih zaposlenih delavcev je naraslo od 600.000 (leta 1922) na 862.000 (leta 1923).

Državna industrija dela z deficiti, ki dosegajo do 40% vrednosti celotne proizvodnje, kajti samo za 9 mesecev leta 1922/23 je morala vlada postaviti 210 milijonov zlatih rubljev v budget kot podporo industriji, to je skoraj 30% vse proizvedene vrednosti, dočim je nadaljnih 10% industrija ostala dolžna bankam in delavcem.

Stroški proizvodnje so namreč za 150% višji kot pred vojno. »Ekon. Život« št. 170 in 180 podaja sledečo tabelo:

¹⁸ op. c. p. 59—60.

¹⁹ Brezplačno stanovanje, tramvaj, kopališče in dr. (po računih komunističnega pisatelja S. Strumilina).

²⁰ Stanje v Rusiji, p. 26, 33.

Proizvajanje je stalo:

Pred vojno: za 1 pud premoga 0·8; za 1 pud bombaž. izd. 19·80; za 1 pud cementa 23·37; za 1 pud jekla 2·90 rubljev. Po vojni: za 1 pud premoga 0·25—30; za 1 pud bombaž. izd. 46·23; za 1 pud cementa 48·52; za 1 pud jekla 6·41 rubljev.

Glavni razlog je v tem, da podjetja niso zasnovana na zgolj ekonomski podlagi, ampak da služijo političnim smotrom. Morajo namreč biti nekake preskrbovalnice za komunistično stranko. Ogromen birokratičen aparat jih vodi. Veliko število takozvanih trustov, ki pa niso trusti v navadnem smislu s privatnim kapitalom, ampak samo neštetilni komiteji, sestoječi iz privržencev vlade, brez privatnega interesa in rizika, se deli v ta podjetja. Leta 1922. je vodilo 460 trustov podjetja s 400.000 delavci, tako da pride na en trust samo 870 delavcev.

Za razpečavanje blaga so zopet druge organizacije, takozvani sindikati z nebrojnimi lokalnimi odseki po vsej Rusiji.

Industrija, ki jo vlada umetno vzdržuje, ne uravnava svojih cen po kupni možnosti odjemalcev ter kopiči na slepo velike rezerve. Za kmeta so bile cene industrijskih izdelkov previsoke, prenehal je kupovati svoje potrebščine od državne industrije, tako da si nabavlja približno samo 10% predvojnih naročil. Vsled tega je bila država primorana ukiniti eno podjetje za drugim pod naslovom »centralizacije«. Tako se je ukinito v Moskvi v zadnjem času 37 tekstilnih in 7 kovinskih tovarnen. V Nižjem Novgorodu je prenehalo izmed 90 podjetij 36, v Samari obstoja od prejšnjih 400 podjetij z 18.000 delavci samo še 27 s 3000 delavci.

b) Privatna industrija.

12. — Podjetja, ki jih je bila vlada l. 1918. podržavila, je l. 1921. začela dajati zopet v najem, in sicer manjša domačinom, velika pa v obliki koncesij tujim kapitalistom. Za prva je bilo od začetka dosti najemnikov, ker so pač nekdanji lastniki vsaj kot najemniki za vsako ceno hoteli rešiti svoja podjetja. A visoka cena od države monopolizirane surovine, visoke, od delavskih strokovnih organizacij narekovane delavske mezde (višje kot v državnih podjetjih), visoki davki, kratka doba triletne najeminske pogodbe itd. upropaščajo bolj in bolj vso privatno industrijo. Brezpomembnost privatne industrije se vidi iz tega,

da je n. pr. v Moskovski guberniji zaposlenih samo 1937 delavcev v privatni industriji, v državni pa 180.000.

Velike koncesije so pridržane tujim kapitalistom, ker bi, kakor je rekel Lenin v svojem govoru dne 8. marca 1921, ruski kapitalisti reklamirali s časom zase tudi politično moč, dočim se bodo tuji kapitalisti zadovoljili z dividendami, obenem pa s tem priznali legitimnost boljševiškega režima.

Doslej je Rusija²¹ izdala 37 takih koncesij, in sicer 12 nemškimi, 5 ameriškimi, 3 norveškimi, 2 angleškimi, 2 švedskimi, po eno pa francoskimi, holandskimi, danskimi in italijanskimi kapitalistom, nekaj pa mešanim mednarodnim družbam.

Koncesije se nanašajo na prometne zveze (brzovjavne, železniške proge), transport izseljencev, eksploatacijo rudnikov (kakor asbesta na Uralu, premoga v kusnečkem basenu), gozdov, lova, nafte. Toda koncesionarji doslej še niso začeli resno izkoriščati svojih koncesij in jih tudi ne bodo, dokler v Rusiji ne bodo zavladale normalne pravne razmere, ki jamčijo tujemu kapitalu pravno varnost. Evropske zapadne države so v svojem vabilu 10. aprila 1922 ponudile o priliki konference v Genovi Rusiji v interesu človečanstva pomoč evropskega kapitala za rekonstrukcijo Rusije, a ruska delegacija je po šesttedenskih pogajanjih rezko odbila to ponudbo 11. majnika, ker ni hotela niti priznati predvojnih dolgov niti vrniti tujcem njihove imovine.

Boljševikom gre predvsem za tuj kapital. Zato zahtevajo od tujih kapitalistov depot velikih predujmov. Nemški bančni konsorcij, ki je dobil koncesijo za proizvodnjo sladkorja v južni Rusiji, bi bil moral položiti vnaprej 80 milijonov zlatih rubljev, vsled česar so se pogajanja razbila. Tudi so koncesionarji izpostavljeni neštetim šikanam birokratičnih instanc. Tako je razumljivo, da niti ameriškimi komunisti, ki so dobili koncesijo za premož v kusnečkem basenu, niso še začeli z delom.

c) Mala obrt.

Čisto drugače se razvija domača in mala obrt, ki dela z lastnimi delovnimi močmi, brez najetih delavcev. Proizvajalna

²¹ Stanje Rusije, p. 26 sq., Revue des deux Mondes, l. c. 146.

vrednost male obrti narašča od dne do dne. Njena vrednost je znašala v milijonih zlatih rubljev:

1912	—	—	16·4%	
1920	193	—	27·0%	
1921	260	—	31·0%	
1922	345	—	36·0%	celokupne proizvodnje izgotovljenih industrijskih izdelkov.
1923 (1. poll.)	326	—	41·0%	

Sovjetska vlada se je začela bati male obrti in je marsikaj ukrenila proti njej: povišala ji davke, šikanira jo po upravnih oblastih itd. Nastajala je namreč nova buržuazija, ki si je polagoma pridobivala privaten kapital.

3. Trgovina,²²

13. — Privatna trgovina, ki je bila leta 1921. zopet načeloma dovoljena, se je začela l. 1922. ugodno razvijati, in sicer kot posredovalka med državno industrijo in narodom. Po podatkih Centronaloga (Centrodavka) je bilo v 1. polletju 1922 v 36 gubernijah relativno število trgovin (v %)²³:

državnih	0·4%
zadružnih	4·4%
privatnih	95·2%

Obrat teh vrst trgovine je znašal (v %):

	drž. trg	zadr. trg	priv. trg
marec 1922	69·9	5·9	24·2
april "	57·0	14·7	28·3
maj "	40·8	6·6	52·6
juni "	42·6	7·2	50·2
juli "	38·9	4·4	56·7
avgust "	42·5	1·3	56·2

Do konca leta 1922 je vlada gledala nekako blagohotno na privatno trgovino, češ, da služi boljševiškememu sistemu, ker spravlja na trg blago državne industrije. Toda 12. januarja 1923 je Rykov, zastopnik predsednika sovjetov narodnih komisarjev, poudarjal na prvem vsoruskem shodu borzijske trgovine, da je treba eliminirati privatno trgovino iz mest ob železniških progah ter jo potisniti ven na deželo (Ekonomski Život št. 8 1923).

²² Stanje Rusije, p. 41 sq.

²³ S. Šerman, *Ekonomičeski Vjestnik*, 1923, II, p. 113, 114.

Vlada se je zbalta privatnega kapitala, ki se je polagoma začel nabirati pri privatnih trgovcih.

Svojim industrialnim podjetjem je vlada naročila, naj dajejo pri oddaji blaga prednost državnim kooperativnim organizacijam. Nadalje je uvedla obvezno registracijo vseh privatnih trgovin ter nastavila državne potovalne trgovce, ki bi kot agenti ponujali državno blago neposredno odjemalcem. Vrhtega so lokalne sovjetske oblasti kratkomalo anulirale številne pogodbe med državnimi podjetji in privatnimi trgovci.

Mestnim sovjetom je vlada zaukazala, naj zvišajo trgovcem najemnino za lokale, za 300 do 400%, naj jim podražijo luč itd. Vse tozadevne pritožbe, katere je smatral celo »Ekonomski Život« 22. junija 1923 za upravičene, so bile zaman in privatna trgovina je morala propasti. Da se ta proces čimbolj pospeši, so državne trgovine in komunistične kooperative znižale cene, posebno manufakturnemu blagu in drugim vsakdanjim potrebščinam, tako da privatne trgovine niso mogle tekmovati. V Petrogradu je bilo 1. januarja 1923 15.847 trgovin, 19. aprila samo še 12.314, v Moskvi jih je bilo v drugi polovici 1922 28.151, 1. aprila 1923 še 18.960, 1. julija samo še 12.288. Ležava, predsednik komisariata notranje trgovine, ugotavlja z zadovoljstvom v »Ekonomskem Životu« 21. oktobra 1923, da je privatna trgovina okupirala v prvi polovici 1923 samo še 12—15% blaga državne industrije proti 50% leta 1922.

Kmalu pa je začela vlada boj tudi proti privatni trgovini na deželi. Na seji Gosplana 20. junija 1923 je predsednik Ležava cenil ves promet seljaške trgovine na 600—700 milijonov zlatih rubljev, od katerih je prišlo 80% na privatno, 5% na državno trgovino, 15% na konsume. Komunistične kooperativne in konsumne organizacije so razpredle ogromen aparat po vsej Rusiji (496 pokrajinskih odelkov, 32.000 konsumnih društev z 42.000 lokali), pa ostalo je vse na papirju.

Da bi preprečila nadaljni razvoj privatne trgovine na selih, je vlada dala svojim podjetjem in organom nalog, naj bojkotirajo privatne trgovce (Ekonomski Život, 159).

4. Zunanja trgovina.

14. — Zunanja trgovina je izključno monopol države in vsi poizkusi domačega ali inostranskega kapitala, zadobiti kako ingerenco nanjo, so se doslej izjalovili.

Razvoj oziroma nazadovanje zunanje trgovine se razvidi iz sledečega pregleda²⁴:

	Izvoz				Uvoz			
	v milij. pudov		v milij. zl. rubljev		v milij. pudov		v milij. zl. rubljev	
		%		%		%		%
1909—1913	1.501	100	1.501	100	682·2	100	1.140	100
1914	814	54	956	63	649·1	94	1.098	96
1915	150	9·9	402	26	240·3	35	1.138	98
1916	144	9·5	476	31	250·0	36	1.717	150
1917	60	3·9	464	30	178·0	25	1.966	112
1918	1·9	0·1	74·6	4·9	11·5	1·6	261·2	22·9
1919	0·05	0·003	—	0·003	0·5	0·07	82·7	7·2
1920	0·7	0·04	—	—	5·2	0·07	—	—
1921	12·96	0·8	21·3	1·3	55·3	8	248·5	21
1922	56·34	3·7	86·6	5·4	458·4	41·4	165·8	24·1
1923 ²⁵	229	15·2	206·0	13·7	57·0	8·3	170·0	15·7

Rusija je torej v zadnjih štirih letih za okrog 300 mil. zlatih rubljev več uvozila kot izvozila, kar je morala doplačati iz svoje zlate rezerve.

Vsled tega je skušala Rusija leta 1923. svojo bilanco spraviti v ravnovesje. Po zgornjih številkah za l. 1923 je trgovska bilanca Rusije za leto 1923 postala aktivna za 27 milijonov rubljev (uvoz 179, izvoz 206 mil. rubljev). Ta aktivnost pa še ni dokaz zdrave gospodarske politike Rusije. Rusija je namreč skrčila uvoz skoro na tretjino uvoza leta 1922, forsirala pa je izvoz žita. — Aktivna bilanca zunanje trgovine je samo tedaj znamenje zdravega gospodarstva, ako je rezultat naravnega prostega razvoja. Če je Rusija s silo skrčila uvoz iz tujine, pomeni to, da je dobivala veliko manj industrijskih fabrikatov, strojev itd. iz tujine in da pada standard ruske civilizacije; tudi domača industrija daleko zaostaja za rusko predvojno industrijo in ne more nadomeščati tuje proizvodnje. Če je Rusija v prvih sedmih mesecih leta 1923 izvozila²⁶ 32 mil. pudov žita in po podatkih g. Potočnika²⁷ od 15. avgusta do konca leta nadaljnih 199 mil. pudov, bi sicer to bil znaten napredek v izvozu, a bi kljub temu pomenil šele 25% predvojnega izvoza. Sicer pa ta

²⁴ S. Zagorski, Vnješnjaja trgovlja sovjetskoj Rossiji, Ekon. Vjestnik, 1923, III, p. 74.

²⁵ Za l. 1923, po Slovincu, 4. maj 1924, poročilo glavnega carinskega urada.

²⁶ Stanje v Rusiji, p. 49.

²⁷ »Socialna Misel« 1924, p. 69.

številka ni zanesljiva! Kajti glavni carinski urad²⁸ ceni ves izvoz samo na 229 milijonov pudov, tu bi pa samo žito znašalo 231 milijonov pudov!

Omenili smo že zgoraj, da je po najugodnejši statistiki žetev znašala v Rusiji l. 1923 samo 2153 milijonov pudov (brez krompirja očitvidno), da bi pa bila Rusija samo rabila 2400 milijonov pudov. Izvoz žita v takih odnošajih je nenaravna operacija, ker gre na račun domačih potreb, in dosedaj še ne moremo govoriti o kaki sanaciji ruskega gospodarstva. Treba bo čakati na rezultate prihodnjih let. Številke, ki so nam doslej na razpolago, kažejo rusko gospodarstvo v mizernem položaju. Oglejmo si produkcijo in izvoz Rusije za l. 1922 v primeri z l. 1913 (po podatkih M. Kaufmanna »Eksport seljsko-hozjajstvenih produktov v 1922 godu«, »Ekonomičeskaja Žiznj« z 8. maja 1923. Citiram po S. Zagorski »Vnješnjaja trgovlja sovjetskoj Rossiji« Ekonomičeskij Vjestnik. II. 1923, str. 98—99)!

	Produkcija		Izvoz		Izvoz v % produkc.	
	1913	1922	1913	1922	1913	1922
Kmetijstvo	5596	3680	1197	36.6	21.1	1.7
Gozdarstvo	632	200	151	15.1	23.9	13.5
Lov in ribarstvo	132	75	20	4.5	15.1	10.2
Industrija	5555	1100	136	25.4	2.4	2.3
Skupaj	11915	5055	1504	81.6	12.6	2.8

Primerjajmo še trgovsko bilanco nekaterih drugih dežel v zadnjih letih s trgovsko bilanco Rusije.²⁹

	leta 1913		1922		1923	
	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz
Francija	6880	8421	21.379	23.930	30.431	32.614
v milijonih frankov						
Anglija			720	1.003	767	1.098
v milijonih angl. funtov						
Češkoslovaška			18.000		12.518	
v milijonih čeških kron						
Jugoslavija					8.400	7.700
v milijonih dinarjev						
Danska					1.616	1.973
v milijonih danskih kron						
Poljska					1.196	1.116
v milijonih zlatih frankov						
Rusija			81.6	488.4	206	179
v milijonih zlatih rubljev						

²⁸ »Slovenec« 4. maja 1924.

²⁹ Iz dnevnega časopisja.

Če preračunamo zlate rublje na franke, vidimo, da ima celo Poljska, ki je po številu prebivalstva štirikrat manjša od Rusije, dvakrat toliko prometa z inozemstvom kot Rusija.

5. Denarno gospodarstvo.³⁰

15. — V Rusiji sta dve valuti: sovjetski papirnati rubelj in takozvani červonec.

Množina prvega je rastla v neskončnost in vsled tega je sovjetski rubelj izgubljal vrednost.

Količina izdanega papirnatega denarja:

pred vojno	1·6 milijard
za časa prevrata (februarja 1917)	11·8 „
ob začetku boljševizma (oktobra 1917)	27·3 „
1. januarja 1920	225 „
1. januarja 1922	17.500 „
1. januarja 1923	2.000.000 „
1. oktobra 1923	22.000.000 „
1. januarja 1924	178.000.000 „

Celokupna vrednost vseh teh papirnih mas je znašala komaj sto milijonov zlatih rubljev.

Z dekretom 11. okt. 1922 je vlada odredila izdajo novega papirnatega denarja, takozvanih červoncev, v vrednosti 10 zlatih rubljev. Červonec je bil prepotreben kot enotno zanesljivo merilo vrednosti, kajti sovjetski rubelj je zgubil vsako stalnost. Za stalnost červonca je vlada jamčila z zalogo zlata, tujih valut in blaga.

Dne 16. oktobra 1923 je znašala emisija červonca 24.650.000. Njegova vrednost znaša okrog 60% vrednosti vsega krožečega denarja. Za nekaj milijonov kroži srebra, ostalo pa v novih državnih obveznicah, in seveda v sovjetskih rubljih.

Pred vojno je v Rusiji krožilo denarja 2 milijardi rubljev v zlati valuti, in sicer 1600 milijonov v papirju in 400 milijonov v kovini.

Červonec je sovjetska vlada uvedla, ker je upala, da se bo kotiral na zunanjih borzah in da bo mogla kupiti vsaj v prvem času precej tuje valute, katero nujno rabi za uvoz. To se pa

³⁰ Stanje v Rusiji, p. 53 sq.

vladi ni posrečilo. V domovini pa je hotela s tem podaljšati vsaj nekaj časa življenje svoje slabe finančne politike. Sovjetski rubelj je prepustila njegovi usodi: to je prikrit državni polom.

Dokler bo červonec privilegiran bankovec v tem smislu, da se ga izdaja le neznatna množina in da bo prišel večinoma v roke državnih organizacij, izbranih slojev, bo ohranil svojo vrednost, ker je državno jamstvo zadostno. Seveda v tem slučaju ne izpolnjuje vloge denarja kot menjalnega sredstva med narodom, ker ne pride v izdatni meri med narod.

Pa vlada je žalibog prisiljena, izdajati večje količine červonca, to pa vsled deficita državnih financ.

Za prvo polovico gospodarskega leta 1922/23 je bilanca državnih financ sledeča:

Dohodki (v milijonih rubljev):

davki in carina	182·8
državna imovina	3·5
razni dohodki	7·3
	<u>193·6</u>

Izdatki:

državne plače	226·6
vojska in mornarica	104·8
državna industrija	58·5
transport	66·2
	<u>452·1</u>

Deficit znaša torej 258·5 milijonov rubljev. Tudi za drugo polovico po izkazih Sokolnikova, ljudskega komisarja za finance, ni pričakovati boljših uspehov.

S čim naj krije vlada deficit državnih financ? Očividno s červonci. Toda červonce, ki so v prometu, bi vlada le dobila, ako bi jih zamenjala z zlato rezervo ali s tujimi valutami, kar pomeni katastrofo, ali pa mora dati novo emisijo červoncev. A v tem slučaju bo nastopil červonec pot starih sovjetskih rubljev. Červonec se v bistvu prav v ničemer ne razlikuje od sovjetskega rublja. Edina pot iz denarne krize vodi preko *u r e j e n e g a d r ž a v n e g a b u d g e t a*. Dokler pa bo država monopolizirala vso industrijo in kapital, bo industrija ostala pasivna in edini vir dohodkov bo davek kmetov. Toda sam Sokolnikov je izjavil (Ekonomski Život, 1. okt. 1923), da je davek

dosegel že svoje skrajne meje. Povišanje davka krči kupovalno možnost kmeta, s tem pojema tehnična produktivnost kmetijstva, obenem tudi rentabiliteta industrije.³¹

³¹ Glede virov, ki jih navaja g. Potočnik in »ki Rusijo ocenjujejo objektivno«, bi omenil, da to ne velja glede vseh; Rykov je predsednik zveze sovjetskih republik, Manchester Guardian velja v Angliji takorekoč za glasilo sovjetske vlade, Levicki je zastopnik sovjetske vlade na Dunaju, Der wirtschaftliche Aufbau je uradna izdaja S. S. S. R.

Drabosnjakove »Bukelce od Matjaža«.

Fr. Kotnik — Ptuj.

I.

Drugi del rokopisa, o katerem sem poročal v »Domu in svetu« 1922, str. 391 sl. (Drabosnjakov Ahasver), obsega od 73.—118. strani spis, ki je pisan z isto roko kakor prvi del in ki nosi naslov:

VNTERSHBERG AL BVKELCI OD Matiasha inu od testah shounirjou kateri U BOLSH PURGI pod Samlo spo katere se je sgueduo vtam lete M.D.CCI Na soueniko spraho prastaulano od Andrejasa Shuestarja drabosinjaka.

Podnaslov pa se glasi: PRAROKVANJE od Unteršpergish Gore tu se je sguديو Usaushpershei (salzburški) deshali (str. 75).

Vsebina je sledeča:

V salcpurški deželi so našli v gori, ki se imenuje Unteršperg, na neki peči »puestabe venka sklapanne« in so se zlati videli l. 1701. Na nje se je nameril hlapec Leopold, ki je bil doma v Parelonti (Bayerland). Ta je šel s svojim gospodom na lov. Šli pa so na lov Leopold, flegar ino »farnešter«. Ti trije pridejo v taisti gori k neki peči in so našli gori zlate črke, ki so bile »venka sklapanne«. Vsi obstoje in ogledujejo tisto pismo, ta čas, da je bilo čas »mouka« (domu) iti. Flegar pa je svojega hlapca Leopolda nazaj poslal in mu je ukazal, tisto pismo zvesto pregledati in vse zapisati. Hlapec bere tisto pismo in vse zapiše. Nekateri pravijo, da je pisal do »obmarja« (ave Marija), da nič več ni videl, ker je bilo že temno.

Po »obmarju« pa je prišel k njemu človek, skoraj bos, ki je imel velike bukve pod pazduho in pušelj ključev na rami obešenih in je rekel tistemu hlapcu: »Od kod ti tu sem prideš in kje si hodil, da si se sem »narajmal«, ali ti kaj ugaja tisto pismo?« Leopold pravi: »Seveda mi zelo ugaja.« Nato mu je dejal tisti človek: »Če hočeš o tem pismu kaj več zvedeti, pojdi z menoj, jaz ti bom »od te šrifti« veliko pokazal in povedal.« Nato je dejal Leopold: »Bi ko rad videl in vse vedel.« Nato ga je tisti človek prijel in ga je peljal k železnim vratom, katera je odprl s tolstim ključem in nato sta šla tako dolgo, da je bil skoraj dan. Tedaj je Leopold spoznal, da je bil tisti človek, ki ga je vodil, menih. Ukazal je hlapcu, naj položi klobuk na neko klop, potem ga je peljal naprej in mu je rekel: »Ti moj prijatelj, če boš kaj videl, le mene poprašaj, ti bom vse razložil, kar pomeni.« In mu je naročil, naj si vse dobro zapomni, kar bo videl. Potem ga je peljal k nekemu stolpu. Na tem je bila ura s »cifri«, okrašenimi z zlatom, in menih mu je rekel: »Poglej sedaj na uro in si dobro zapomni »korie« (korej — koliko) je.«

Ko pogleda Leopold na uro, vidi, da je kazalec stal na sedmih. Tam je bil »kunšten kloster«. In tisti menih pelje Leopolda v tisto cerkev pred prednji oltar in ga posadi v višji stol, da je po vsej cerkvi videl. In menih je rekel Leopoldu: »Ljubi moj prijatelj, ostani ta čas tu, da spet pridem.« In hlapec je ta čas vse pregledal in je videl, da je v tisti cerkvi bilo 300 oltarjev in 50 korov ali »porčahtnou«, in Leopold je vse pogledal in videl veliko ljudi v cerkev iti. Moštvo in ženstvo ino vsi so le v »pantofelnah« prišli, pri 700, so bili stari in mladi in vsi so šli na tiste kore noj porčahtni, in Leopoldu je to zelo ugajalo, ker so v cerkvi zelo lepo muzicirali in »gori devali« z vsemi 50 orglami in taka »andoht« je bila, da nobeden človek ne bi bil mogel zgruntati ali pa to dopovedati. Najprej so z velikim zvonom znamenje dali, da so potem ljudje začeli »z vsemi špilami gorei dauati«. Muzicirali so z orglami, pavkami, piščali in z drugimi inštrumenti, da je bilo »z enim lepim glasom slišati«. In ti ljudje so bili »nezgruntano« lepo oblečeni in pri 300 oltarjih so bile kmalu svete maše. Pri prednjem oltarju je tisti menih, ki je Leopolda noter peljal, imel veliko mašo in na vseh korih so ta čas orglali, da je maša minila. Žolnirji, ki so v cerkev prišli, so tudi začeli piskati noj pavkati.

Komaj je božja služba minila, je prišel menih zopet po Leopolda. Tedaj je bilo ravno ob dvanajstih in sta imela jest iti. Menih je peljal Leopolda po stopnicah in tiste stopnice so 80 stopnic imele in Leopold je videl, da je imela tista palača le dol obrnjena okna, da je le dol pod se videl. Zraven kloštra je Leopold videl veliko bajto v vresju, potem ga je peljal menih v lepo obokano poslopje, ozaljšano z okni, in tam so bile dolge mize, tam ga je posadil najbližje pri durih k neki mizi in mu je rekel: »Sedaj ti grem po jesti, ti pa, moj prijatelj, ta čas tukaj ostani!« Leopold je ta čas pogledal skozi okno in je videl velike brajde, na katerih je vres rasel in cvetel in je videl

veliko ljudi na tistem vresu ali na brajdah »pred in zad (naprej in nazaj) prangati« (hoditi) od ene gore k drugi. (»Prangati« se rabi v Mežiški dolini za procesijo iti, ker so ljudje takrat lepo oblečeni.)

Potem je prinesel menih jesti in jedi so bile vse v cinasti posodi, ječmen in župá, meso in kapus in en hlebec kruha in en srebrn »pohar« vina. In vse je bilo naravno in dobro kuhano in »žmahtno«. Ko je hlapec snedel, mu je menih ukazal, naj Boga zahvali, nato pa ga je zopet peljal v cerkev. Tam je zopet videl veliko ljudi v cerkev prihajati. Leopold vpraša meniha, kakšni ljudje so to. In menih mu pokaže »kajžra« in škofo in tudi »firnemlih« duhovnike in vso žlahtno gospodo. »Kaj bodo ti gospodje tukaj opraviti imeli?« ga zopet vpraša. In menih odgovori: »Ti gospodje bodo katolš vero pógmerali, ker bō proti kraju sveta zelo slaba gratala.« In tam je videl Leopold tudi velike bukle, katere so bile z neznanimi črkami tiskane in tisti menih je iz taistih bukev bral vse, kar se ima zgoditi. Leopold je v teh bukvah videl take črke, kakor prej na tisti peči in menih mu je bral vse o prihodnjih rečeh. Bilo je čas v cerkev k večpri iti. Ko so začeli ljudje k večpri iti, so tudi menihi prišli po paru »v anei lapei orenje« in vsak menih je prinesel svojo laterno s seboj, v kateri je imel prižgano luč. Toliko ljudstva je videl, da se je silno čudil in videl je, da so vsi po tistem potu prišli, po katerem je on k tistemu poslopju prišel in tisto poslopje je imelo na vsaki polovici šestera vrata.

Skozi vsaktera vrata so bile ceste. Skozi prva se gre »S. petra skedeni«, skozi druga proti Gali, skozi tretja proti »S. shentuehi« potem k našej ljubej Materi v Gosposveti. Potem sta šla spet »Uraih« in proti Gali, potlej proti Trgu in na sv. Petra stolp, potem k »sv. Doniži«, potlej k sv. Maksimilijanu, potem so šli tisto noč zopet »zue Petrov shedeni«. Pot je bil tako širok, da so trije zraven iti mogli in šla sta 3 stopinje v zemljo in menih je dejal, da gresta globoko pod zemljo. Drugo noč so šli zopet »pod šauspurg k tumpropst zierkle«. Neki človek je to cerkev odprl in ju noter peljal. Tretjo noč sta šla zopet proti Gali in sta isto noč zopet nazaj prišla v Unteršperg. In kjer sta hodila, sta videla zelo veliko zakladov, preden se je zdanilo. Menih je začel iz velikih bukev brati in je rekel Leopoldu: »Dobro »zamerkaj«, moj prijatelj, kakšni časi nam pretijo, da se bo na svetu godilo, strašni žovti (vojne) bodo, da bodo ljudje lakoto skusili potem bo morija. Gospoda bo ves denar od ljudi pobrala in vse ljudi za berače naredila in velike nadfloge bodo pri ljudstvu nastopile.«

In ko je tisti menih take reči iz nekih bukev bral, je Leopold skozi neko okno ven pogledal in je videl nekega »kajžra«, ki je imel zlato krono in zlat »ceptar« v svoji roki in je med ljudmi »pred in zad prangal« in dolgo brado, ki je skoraj do tal segala. Tudi druge gospode in navadne ljudi je videl. In vprašal je meniha, kaj ti ljudje tam delajo. On pa je pokazal cesarja in ga z imenom poklical FRIDRIKVM, ki je notri v »Bolšpurgi« bil zamaknjen. »Poglej ga

prav, on je še tak, kakor je v zgubo prišel,« je dejal menih. Hlapec je videl veliko »firštov« in »hercoğa« in prošta in »Legarda od sauspurga« (Salzburga) in še več drugih gospodov mu je menih pokazal, med katerimi je nekatere še poznal, ki so tudi v izgubo prišli in od Boga bili tja postavljeni. Ti bodo tudi zopet poklicani in se bodo »pernas sheui snashli«. Ko je meniha vprašal, kaj gospodje, ki jih pozna, tam delajo, se je zelo razjezil ter ga je na levo lice hudo udaril ter dejal: »Že jaz vem, za česa deli so oni »santra«, kaj boš ti po božjih skrivnostih popraševal.« Nato ga je vprašal, če hoče domu iti ali pa še ostati.

Ko je hlapec izrazil željo, da bi se rad po isti poti, po kateri je prišel, vrnil, mu je menih zopet prinesel jesti in piti ter mu je dal dva hleba kruha in tri zlate denarje za na pot. Nato ga je prijel in peljal k velikemu poslopju. Šla sta po velikem travniku, na katerem je bilo veliko tišoč žolnirjev, ki so na enem kolenu klečali, glavo so imeli na glavo naslonjeno in vsi so spali. Jezdci so pa sedeli na konjih v lepem redu in tudi spali. Nato ga je peljal k lepo ozaljšani mizi, kjer je taisti KAISER sedel na »zecalni«, glavo je imel na mizo naslonjeno in je spal. Imel je tako veliko brado, da je ležala po vsej mizi in na tla in še po tleh. Nato ga je peljal k poslopju, skozi katero sta prej noter šla, in ukazal mu je vzeti klobuk, ki ga je noter grede položil na klop, ter mu je rekel, naj pogleda »korieda« je na uri in je videl, da je ravno bilo ob sedmih.

»Veš,« je dejal menih, »kaj te 77 ure pomenijo. Ti sedmici pomenita velik šum žolnirjev in žolta (žovta = vojne). Žolnirji so kajžra Fridriha in bi imeli leta 777 »gorei vstati za katoleš vere dele« (zaradi katoliške vere), tudi nam bodo na pomoč prišli in sveta še ne bo kraj. Eno drevo je na svetu, ki je pri korenu zeleno, a vrh tega drevesa je skoraj suh. To drevo je po božji mogočnosti na svet postavljeno in bo tako dolgo stalo, da bo vrh tudi ozelenel v znamenje ljudem, da bodo vedeli, da se odrešenje približuje.« In menih mu je pravil, kaj se bo na svetu zgodilo, vse proti kraju tega sveta. Pravil mu je še druge stvari, ki jih pa hlapec pred 30 leti ne sme povedati, po 30 letih pa bi moral ljudem vse oznaniti, da se bodo vedeli zadržati in Boga prositi in pa svet se bo kmalu nato nagnil. Ljudje bodo besede le za prazne »fabale« imeli. Nato ga je menih blagoslovil in ga je gnal k peči (skali), kjer sta prej »tanter« šla, potem je nanj zavpil, naj si to dobro zapomni, kako se bodo mladi ljudje zadržali. Mladi »folk« bo imel nečisto in nesramno ljubezen, prišli bodo strašni časi. »Ofert« bo brez vse mere »regtrala« med ljudstvom, da nobena reč ne bo predraga, vse bodo pokupili. »Nekoč se boš zopet vrnil in te moje besede potrdil.«

Menih je bral pismo (šrift) iz velikih bukev, ki so bile z usnjem in s skorjami »oblečene«. Veliki potresi bodo prišli, lakota in kuga in vse sorte nadloge nam pretijo, nastopila bo goljufija in »fovšnija«, nečisto življenje bo splošno. Nevoščljivost se bo tako razpasla, da ljudje ne bodo več drug drugemu zaupali ali pa kaj dali, drug dru-

gega bodo uničevali in drug drugemu čast kradli in tako daleč bo prišlo, da bi bogati radi uborne pod nože potolkli in snedli. A tudi bogataši ne bodo ušli kazni, s katero bo Bog prišel »čriez te urtel-nasti sviet«. »Fovšnja« bo in strašen žolt (vojna), da bodo naši gōspodje poteptani »inu de boda te Odlar do ta šlienja pereta opipan gratov, de lateti kna bo mogov«. Vera se bo čisto zgubila in krivične reči bodo ljudje za pravične imeli. Turek bo strašno »žovtvov« (žoltvoval = se vojskoval) in kristjani bodo sami med seboj hud žolt imeli, sami med seboj bi se radi v žlici vode potopili. Tri vode, Rajna in Eser in Ems, s krvjo poteko, tedaj bo Bog bogatine zapustil in nastopili bodo strašni časi, da bodo morali »ti parešči ludi« (bavarski ljudje) iz starega železja branvo narediti, da se bodo imeli s čim braniti, pa tudi na Laškem in pri nas bomo morali trpljenje okusiti. Tako bo hudo, da bodo ljudje že obupovali. Za denar se bodo hudo dajali. Ženstvo se bo »za vere deli« (zavoljo vere) z vilami in koli bojevalo, kmet se branil s sekiro in vsak rokodelec s svojim orodjem. Taka muja in trptn-čenje bo, da bi imela ljudem kri čez noge teči. »Ta višji kajžer Fri-drih« bo tej reči konec storil in bo kristjanom na pomoč prišel. V salcpurških mestih bodo zverine prebivale. To se bo zgodilo z božjim pripuščanjem, nobeden se ne bo spomnil, da se približuje božja sodba, tudi nobeden ne bo k pokori segel. Moj kristjan spomni se pri tem prerokvanju na 4 poslednje reči. Oznanjevala se bo sicer pokora, a svet bo skoraj popolnoma omočen, da ne bo imel nič veselja za božje reči, bo živel tja v en dan, kakor ne bi bilo nebes in pokore. Kmalu nato bo »kajžer« spet k moči prišel in bo »ta višjemu Turku« sable z rok strgal in ga bo v krvi in ognju pokončal. On bo spet mogočen postal. »Frankrajharsko« kraljestvo se bo razdejal, potem bo »španiš« kraljestvo in »Engelant« del Frankrajha dobil. V vseh nemških in laških deželah bo nastala velika dragota in bo pet let trajala.

Kvartanje in vsaka igra se bo opustila, »ofart« bo prešla, kupčija bo nehala, ceste bodo spraznjene zavoljo pomanjkanja denarjev, ljudem se bo težko godilo, ker ne bodo imeli denarjev.

V petih letih pa se bo spet kupčija začela, vse bo drugače urejeno, kakor je bilo prej, da bodo ljudje mislili, da se je svet na novo rodil, da solnce in luna drugače sije. Zelo neznani vetrōvi bodo pihali in svet bo čisto drug red imel, potem bodo boljši časi. Ljudje si bodo spet za božje reči prizadevali in ves slabi red bo s poti spravljen. Po vsej Evropi bo mir in pokoj, leta bodo zelo rodovitna, kupčija se bo množila, Turek bo vse svoje dežele zgubil, celo Azijo, Afriko in Konštantinopel bodo brez meča »noter vzeli«. V nekaterih krajih bodo Turki sami med seboj hud žolt imeli, s tem bo Turek vse svoje dežele zgubil, lakota bo tej reči konec storila, vsi bodo morali uteči, ker bo med njimi velik glad, tako bo hudo, da bodo še eden drugega jedli. Potem bo »te publik« (republika?) in Benečan bo dobil veliko grško deželo in nepokojni »Polači« (Poljaki) bodo

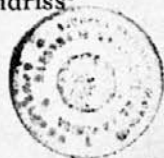
cel svoj kraj zgubili, zakaj močen vihar bo priletel, katerega si ne bodo v misel vzeli. Tudi tam bo prišel drug red. To bo radi tega čez nje prišlo, ker so bili Bogu in kajžru nezvesti. Vi nesrečni »Turči« (Turki) bodete tudi morali grški kraj zapustiti, vas bo tudi vihar spodil, da se nikoli ne boste več na Ogrskem (pokazali), vaše cerkve bodo raznešene in vaša vera bo konec vzela. Vse tiste dežele si bodo kristjani osvojili, potem bodo v Jeruzalemu zaklad vzdignili, katerega je imel Salamon skritega, to bo pri 100 in 80 tisoč milijonov dukatov in kristjanski sovražniki bodo z malo trumo žolnirjev premagani. Tudi Konštantinopol bodo osvojili in tam velik zaklad 50 milijonov tolarjev dobili in rimski kajžer bo tako obogatel z božjo pomočjo, da bo še »5. kajžra Korelna« preštritov in ta sreča bo do konca sveta trajala.

V Nacaretu bodo potem novo mesto zidali, ki bo 4 nemške milje široko in dolgo in trajalo bo še 20 let. Cela Azija bo sprejela katoliško vero. Potem bo šele Antekrist kristjane preganjal in v poslednjem letu bo imel šele svet z ognjem končati. Bog bo obiskal dolino Jozafat.

To branje nas razsveti vse, da bomo prej k pokori segli.

II.

Drabosnjak je prevajal po nemškem tisku, ker pravi takoj v začetku za podnaslovom: »**Al** rihtek je bu kšegen, kar je tukaj Udrukano da so našli v Saušperščei Dežali notre uanei Gore, katera se jemuja Unteršperg ene Pueštabe na anei Peizhi venka sklapane« ... itd. Težko pa je zaslediti posebno novejše nemške tiske. Pač omenja Goedeke, da so tvorile pripovedke o Frideriku I., kako je osvojil s kraljem Filipom francoskim in Rihardom angleškim Jeruzalem, kako pride vojvoda Eckhart bavarski na pomoč, o Friderikovi kopeli in kako ga sultan ujame, kako se je vojskoval proti papežu, ki ga je po pripovedki sultanu izdal, o njegovi smrti in kako ga je gora vzela, vsebino knjižice, ki pač ni starejša kakor prvi njen tisk: 1. Ein warhafftige history von dem Kayser Friderich, der erst seines Namens, mit einem rotten Bart, den die Walhen nennten Barbarossa, derselb gewan Jerusalem, Und durch den Babst Alexander verkuntschafft ward dem Soldanischen König ... Landshut durch Johan Weyssenburger 1519, 10 Bl. 4. (Wolfenb. Berlin H. B. 1716.) 2. Augspurg 1519, 8 Bl. 4. (Dresden, München, Stuttgart.) 3. Straßburg, Grüninger 1520, 1. März kl. fol. (Wolfenb.) 4. Cöln bei St. Lupus (um 1539). 10 Bl. 4. (Wolfenb.) 5. Augsburg, Stayner 1543 fol. (Goedeke, Grundriss²

I. str. 343.) To pa so primeroma jako stare izdaje, ki pridejo tukaj samo toliko v poštev, ker pričajo, da je bilo o Barbarossi v nemškem slovstvu mnogo knjižic. Tudi vsebinsko se ne ujemajo z našim prevodom, ker govore, kakor kaže naslov, o Friderikovih vojnih dejanjih za časa njegovega življenja in le zadnji del pripoveduje o njegovi smrti in zamaknenju v goro ter o zopetnem njegovem prihodu na koncu dni. Mogoče je ljudska knjiga o Barbarossi, ki jo je izdal K. Simrock (*Deutsche Volksbücher nach den ächtesten Ausgaben hergestellt. 10. Bd. Barbarossa. Berlin u. Frankfurt 1839 ff.*) slična naši, a meni je nedostopna. Vir naši knjigi je nemška ljudska knjiga o Frideriku Barbarossi, ki pripoveduje o njegovem zamaknjenju v Untersbergu, o prorokovanjih o poslednjih rečeh in o njegovem prihodu na koncu dni, ko se bo postavil na stran kristjanov in odločil bitko med kristjani in neverniki. — Slovenski prevod je iz dobe, ko so bila prorokovanja o koncu sveta močno razširjena, ko so tudi nastali Antikristi, ko so prevedli Cochemove »Bukve o štirih poslednjih rečeh in Jezusovem življenju in trpljenju« (Naglič je pisal »hališter« o tej knjigi med 15. marcem in 4. aprilom 1824). Knjiga je vzrasla iz istega duševnega ozračja ko Ahasver, ki nosi tudi naslov »Prerokovanje«. — To pa je bilo za časa francoskih vojsk, ko so se take reči med nami močno širile. Če pa nas navedeni nemški viri pusté na cedilu, pa pričajo pripovedke o Untersbergu, da se je v njih ohranila vsebina ljudske knjige o Ahasveru, oziroma da je ljudska knjiga prevzela snov iz narodne pripovedke.

Heinrich Dieter je izdal po smrti Nikolaja Huberja (umrl 1887) v juliju 1897 njegove zbrane narodne pripovedke o Untersbergu. Nikolaj Huber je bil rudarjev sin, ki ni užival akademske izobrazbe. Knjiga nosi naslov: *Die Sagen vom Untersberg. Gesammelt und mit erläuternden sagesgeschichtlichen Einleitungen versehen von Nikolaus Huber. 90 Sagen in 14 Abteilungen: Die wilden Frauen des Untersberges — Die Zwerge — Dienende Untersberger — Heereszüge der Untersberger — Holz- und Moosleute — Die Riesen — Die wilde Jagd — Unterweltsagen — Die Sagen von Kaiser Karl dem Großen im Untersberg — Berg-*

éntrückte Menschen — Prophezeiungen von der großen Schlacht am Walzerfeld und vom Weltende — Schatzsagen. 10. izdajo je založil Hans Krinner v Salzburgu. 8°, 48 str. — Pripovedka, ki je objavljena pod št. 66 na str. 28—34 se nanaša sicer na Karla Velikega in izrečno Huber navaja str. 25: »Im Untersberg, dem Berg der Gottesruhe (Underruhe), schläft Kaiser Karl, umgeben von seinem Hofstaat. Nur Er, der große Kaiser, dessen Tatenruhm so wundervoll, Er, der persönliche Freund des Erzbischofs Arno und der große Wohltäter des Erzstifts, lebt in der Erinnerung des Volkes; nicht Friedrich oder Karl V. Einigen besonders frommen Menschen ist es gelungen, in den Berg hineinzukommen und all die Pracht zu schauen, die den großen, edlen Kaiser umgibt.« Oba cesarja Karl in Friderik sta bila po nemških narodnih pripovedkah zamaknjena v goro. Večkrat so ju zamenjali. Ne gre za osebo ampak za snov, ki je ista. Da je bilo tudi o Frideriku isto razširjeno kot o Karlu, priča naš prevod. Poglejmo pripovedko!

Leta 1529. je Lacarus Gitschner služil pri mestnem pisarju v Reichenhallu, tri ure od Salzburga. Pregovoril je nekoč svojega gospodarja in župnika Martina Elbenbergerja ter še nekega reichenhallskega meščana, da so šli na čudežno goro (Wunderberg). Šli so in prišli k soteski, imenovani »der hohe Thron«. Tam je bilo pismo, s srebrnimi črkami v kamen vsekano, ki so ga dolgo ogledovali in brali, a niso mogli pogoditi smisla in vsebine. Ko so še dalje lazili po gori, so se zopet vrnil. Župnik pa je ukazal Lacaru Gitschnerju, naj še enkrat gre na goro in prinese pismo prepisano na papirju. Naslednji dan je Lacarus odšel in natančno prepisal črke kakor slede: S.V.R.G.E.T.S.A.T.V.M. (Posejano bo vzkliklo.) Zvečerilo se je in ni se mogel več vrniti; zato je tam prenočil. To je bilo v sredo. Ko se je v četrtek zarana zbudil ter se ogledoval, je zagledal bosega meniha pred seboj, ki je čital iz knjige in imel zvezek ključev na rami. Menih ga je ogovoril: »Kje si bil in kam greš? Ali si lačen?« Hlapec si je mislil, da bo dobil zlata in obogatel, zato je odkritosrčno pripovedoval menihu svoje mnenje in želje. Menih pravi: »Pojdi z menoj, pokazal ti bom, kaj pomenijo vsekane črke.« Prišla sta k »Visokem tronu«, kjer je odprl menih železna vrata in peljal Lacarja k vratom, kjer je stala kamenita klop. »Položi klobuk na to klop, kajti na istem prostoru boš zopet nazaj prišel. Dokler boš notri, ne govori z nikomer, naj te kdo vpraša, kar hoče. Z menoj pa lahko govoriš, kar hočeš, a zapomni si vse, kar boš videl in slišal.«

Nato sta šla skozi vrata. Lacarus je zagledal velik stolp z uro, ki je bila z zlatom okrašena. Menih pravi: Poglej, na kateri uri stoji kazalec. In ura je bila sedem. In nadaljevala sta pot in Lacarus je videl lepo, krasno poslopje z dvema stolpoma, podobno samostanu.

Stalo je na lepem, zelenem travniku. V tem poslopju ga je peljal v krasen tempelj, ki je bil tako velik, da je Lacarus pri vходу komaj zagledal veliki oltar, kjer sta potem pred Najsvetejšim pobožno molila. Po molitvi ga je peljal v cerkveno klop in rekel: »Lacarus, ostani tu, da se bom vrnil in te odvedel. Oglej si vse dobro. Ta cerkev ima več ko 200 oltarjev in čez 30 orgel brez mnogih drugih glasbenih inštrumentov.«

Lacarus je ostal na tem mestu in po velikih, širokih stopnicah so prihajali stari in mladi menihi, okoli 300 parov, kjer so molili kor, kakor je to navada v stolni cerkvi v Salzburgu. Potem so z vsemi zvonovi zvonili k službi božji in ti so imeli tako lep in ljubek glas, kakršnega Lacarus še v svojem življenju ni slišal. Videl je veliko ljudstva z lepimi, toda ne preveč nakičenimi oblačili, ki je prihajalo v cerkev. Nato so začeli menihi pri vseh oltarjih maševati in pri velikem oltarju opravljati slovesno mašo. In vse orgle z vsemi drugimi inštrumenti so glasno in lepo zapele; Lacarus je mislil, da je v nebesih. Po službi božji je ljudstvo odšlo iz cerkve in tudi menihi so zapustili kor ter odšli po stopnicah, po katerih so bili prišli. Po dvanajstih je peljal menih Lacara po imenovanih 80 stopnicah v veliko vežo, ki je imela na obeh straneh visoka okna, iz nje je gledal na velik travnik, na katerem je stalo ono veliko poslopje. Sredi te veže ga je vedel menih v refektorij, ki je bil obokan. Tam so stale dolge, krasne mize. Menih ga je posadil zraven vrat k pokriti mizi in dejal: »Lacarus, ostani tu, da ti dam jesti in piti!« Medtem, ko je šel po jedi, je pogledal Lacarus skozi okno in videl cele trume ljudstva čez veliki travnik od gozda do drugega sem in tja hoditi. Medtem je prinesel menih jed, meso, zelje, ječmen, hleb kruha in kupico (pehar) dobrega vina, »wie man traktiert wird in dem uralten Stift und Kloster St. Peter bei Salzburg«. Jedilna in pivna posoda je bila lepo osnažena in iz najfinejšega kositra. Nato mu je ukazal, naj se Bogu za jedi zahvali, in ga je zopet peljal v cerkev k večpri in nazaj v refektorij, od koder sta gledala na lepi travnik, kjer je zopet hodilo mnogo ljudi sem in tja. Lacarus vpraša, kdo so ti ljudje. Menih odgovori: »Ti ljudje so bili cesarji, kralji, knezi, škofje, prelati, vitezi, zlahtni in nežlahtni gospodje in gospe, samostanski prebivalci, dekle in hlapci, bogati in revni, vsi pravični ljudje, ki so se bojevali za ohranitev krščanske vere.« Med njimi je bilo tudi mnogo takih, ki jih je Lacarus še sam poznal, kakor nadškof Lenart Hodiški v Salzburgu, vojvoda Albreht Bavarski in njegova žena, prelati od sv. Petra in sv. Zena in še več drugih, bogati in ubogi. »Kdo pa je ta, ki ima zlato krono na glavi in žezlo v roki?« vpraša Lacarus. »To je naš zvesti vladar cesar Karl, ki ima vse druge cesarje in kralje tukaj pod seboj, ki je bil na velikem Walsjerjevem polju (Walsersfeld) nekoč zamaknjen in je sedaj tukaj tak, kakršen je bil na zemlji.« Cesar je imel dolgo sivo brado, ki mu je pokrivala zlati kos obleke na prsih in ki je bila ob nedeljah in praznikih v dva dela razdeljena ter prevezana s trakom iz dragocenih biserov. Imel je

izrazit, zamišljen obraz, z vsakim brez izjeme je bil prijazen in je vse z veliko dobroto uravnaval. Številne njegove vojske Lacarus ni mogel opisati. Vsak dan so prihajali vojaki z drugo opremo in z godbo, nekatere izmed njih so baje že videli pred goro, če je pretela velika vojna med potentati. Kje pa cesar, ljudje in vojaki stanujejo, Lacarus ni mogel zvedeti, ker ni videl drugega poslopja kakor samostan. Ko je vprašal po tem in kaj ljudje do konca dni tu delajo, je dobil od meniha zaušnico. »Ni potrebno, da bi ti in jaz to znala, kajti ne pristojna nama iz radovednosti preiskovati božje tajnosti. Lahko odideš ali pa ostaneš.« Gitschner je prosil odpuščanja in rekel, da bo ostal. Ko je bil kor, so prišli vsi menihi v najlepšem redu in so molili in peli iz bukev, ki so bile narejene iz same skorje. Po koru so še prostovoljno premišljevali o verskih resnicah. Lacaru so potem dovolili, da je smel v knjigah brati. Po kompleti so šli menihi v visoki stolp, skozi katerega je prišel Gitschner v goro in ki ga je zbog njegove lepote tako občudoval. Bilo je ravno zopet ob sedmih, kakor tedaj, ko je bil prišel. Menih mu je pokazal na obeh straneh 12 zaprtih, z železom okovanih vrat in rekel: »Skozi ta vrata se pride v Št. Jernej v Berchtesgaden, v Salzburg v krasno stolno cerkev, v Kirchental k cerkvi Matere božje, v Feldkirchen, v Gmain k cerkvi Matere božje, v Seekirchen, v Maxglan, v Šmihel, v Št. Gilgen, Št. Zeno, v Mariaegg na Bavarskem in k Sv. Petru in Pavlu.« Nekoč je moral Lacarus z menihi skozi ena teh vrat, in ko so nekaj časa hodili, je menih rekel: »Zdaj gremo globoko pod nekim jezerom.« Nato so prišli v cerkev, kjer so menihi z veliko pobožnostjo opravljali božjo službo in ko je bila ta pri kraju, so se vsi vrnili v čudežno goro (Wunderberg). V sledečih nočeh so obiskali še več cerkva. Hitro so prišli tja in bilo je svetlo, kakor bi bil dan, čeravno ni bilo videti solnca. Lacarus je tedaj zvedel, da je bila cerkev, ki so jo najprej obiskali, božji hram v St. Gilgen. Ko je pozneje bil že zunaj, je nalašč obiskal to cerkev in se prepričal, da je bila ista. Menihi niso dolgo spali, pa so bili vendar vedno budni in veseli ter so se strogo držali lepega dnevnega reda. Lacarus je bil šest dni pri njih, jedi in pijače mu ni primanjkovalo. Videl je, da so tudi menihi jedli in pili, jako malo, toda ni mogel med tem časom dognati, ali so prebivalci čudežne gore duhovi ali ne, o tem so se že dosti prepirali. Končno je menih peljal Lacara zopet k vratom, skozi katera je prišel in kjer je položil svoj klobuk, ter mu je dejal: »Sedaj je čas, da se vrneš zopet domu.« Nekaj časa je še počakal, da mu je menih prinesel dva hlebca kruha. Nato pa mu je rekel: »Lacarus, prav čudežne stvari si pri nas videl, ki si jih zapomni in napiši!« Potem ga je blagoslovil, ga opominjal, naj živi bogaboječe, in mu prepovedal, da ne sme pred 35 leti nikomur praviti, kar je videl in slišal. Lacarus Gitschner se je vrnil domu. Mestni župnik in mestni pisar sta od njega terjala odgovor, ker je tako dolgo izostal in bil tako zamišljen. A ta jima je izročil samo prepis napisa, ki ga je v tesni našel, in ostal 35 let tih in molčeč. Ko je

ta čas potekel, se mu je v 65. letu bližal konec življenja in tedaj je »pri zdravi pameti« in ob navzočnosti svojega izpovednika odkritosrčno poročal, kar smo tu pripovedovali. Gitschner je zapustil sina, ki je bil kmet v Bergheimu pri Salzburgu, in ta je pozneje vsakemu rad pravil, kar je njegov oče v Untersbergu videl.

III.

Iz navedene vsebine je pač razvidno, da so Drabosnjakove »Bukelce od Matjaža« istega izvora, kakor narodna pripovedka o Karlu Velikem, ki jo je zapisal N. Huber. Ker pa narodna pripovedka navadno ne imenuje letnice, medtem ko Huber tačno navaja, da se je to zgodilo 1529. l., ker narodna pripovedka tudi ne bi navajala točno latinskega napisa na skali: »Surget satum«, sklepam, da je tudi Huberjeva nemška pripovedka o Untersbergu potekla iz tiskane nemške ljudske knjige. Novo pa je v Drabosnjakovem prevodu prorokovanje, ki ga v Huberjevi pripovedki ni. Da je to prorokovanje preživelo med slovenskim narodom na Koroškem 100 let, dokazuje tudi slovenski propagandni odsek ob plebiscitu, ki je izdal letak, »da bo cesarski orel-opipan«, ter trdil, sedaj je prišel čas, ko se je to prorokovanje izpolnilo, ko je bil avstrijski cesarski orel »do ta šlienja (poslednjega) pereta (peresa) opipan«. A gospod, ki je letak sestavil, ni poznal Drabosnjakovih »buklic od Matjaža«, ampak je črpal iz nar. vira v Rožu in v Slov. Plajbergu. Da se imenuje Leopold — Lacarus, da je namesto mestnega pisarja stopil »flegar« in da se je pridružil trem še četrti, ki se pa pozneje ne omenja, nas ne sme motiti. Napis se v Huberjevi pripovedki glasi »surget satum«, dočim pravi Drabosnjak samo, da je hlapec vse zapisal. V obeh pripovedkah se navajajo različne cerkve. Vendar pa so imena cerkva v Drabosnjakovi knjigi težko čitljiva. Tudi Drabosnjak omenja Sv. Petra, Trg (Feldkirchen), »domprobst cerkev« je stolna cerkev (Domkiche), na Koroško prenese cerkev v Trgu (Feldkirchen) ter cerkev Matere božje v Kirchentalu in pravi «k našej ljubej Materi v Gosposveti«, kamor niso romali samo koroški Slovenci, ampak tudi Slovenci iz Kranjske in Štajerske (obenem pa so kranjski romarji radi hodili na Krko h grobu sv. Heme). Feldkirchen je tudi na Koroškem, blizu Osojskega jezera. »Trg« za Feldkirchen torej ni nova slovenska tvorba, ampak je imel kraj že pred 100 leti slovensko ime. — Slična

prorokovanja o koncu sveta, kot jih ima naša knjiga, so tudi v štev. 71—80 Huberjeve knjige. Boj bodo bojevali na Walsersfeldu. Ko bo stiska najhujša, se bo prebudil cesar Karel, zbral svoje vojake in bo šel z njimi iz Untersberga na to polje, kjer bo obesil svoj ščit na suho vejo hruške, ki so jo že mnogokrat posekali, a ki je vedno zopet vzrastla. (Prim. kralja Matjaža, ki bo obesil ščit na lipo!) Vse bo šlo na vojno. Morija bo velika. Po tridnevni bitki bo Karel Veliki zmagal. Prihodnji dan bo cesar z vsemi škofi, knezi in plemenitaši, ki so bili ž njim v gori zamaknjeni, hvalil Boga in razglasil večni mir (74). V zadnjih dneh bo prišel Antikrist, hodil z mogočnim spremstvom iz dežele v deželo ter dobival vedno več privrženecv. Elija z angeli se bo vojskoval proti njemu, ga premagal in potisnil v morje. Kakor drugod, je tudi na Koroškem razširjena narodna pripovedka o v goro zamaknjenem kralju, pri Nemcih spi pod različnimi gorami Karel Veliki, Friderik Barbarossa ali pa Friderik II. (Dr. G. Gruber, Sagen aus Kärnten, str. XXXV, pripovedke so objavljene str. 96—105). Junak slovenskih pripovedek je kralj Matjaž, ki spi pod Peco, Dobračem itd. Če je ljudstvo posebno ljubilo kakega vladarja, ni verovalo v njegovo smrt. Junak se je preselil z vsem spremstvom pod kako goro in tam čaka, da se bo vrnil. Tem domačim izročilom se je pridružila orientaska pripovedka o mogočnem vladarju, ki bo nekoč zopet prišel in rešil ljudstvo iz stisk in nadlog in se bojeval za katoliško vero (Gruber nn. m.). Spomin na slovenskega kralja Matjaža, v goro zamaknjenega kralja, kakor ga imajo skoraj vsi narodi, nam je v naslovu ohranjen — v naslovu samo, nikjer se ne omenja v tekstu, ampak samo Friderik. To priča, da so Drabosnjaku bile znane tudi slovenske pripovedke o kralju Matjažu, ki se jih je spomnil, ko je prevajal nemško knjigo. Saj je ista ali slična snov, ki se mu je ob nemškem izvirniku pojavljala. O tem razmerju pa več v kaki drugi razpravi.

Kaj je Bolšpurg, v katerem Friderik z vojaki spi, mi ni znano. Wolfsberg v Labudski dolini imenujejo koroški Slovenci Bolšperg ali Volšperg. Treba bo čakati, da se najde nemški tiskani izvirnik. — Slovenski prevod ima abecedni akrostihon. Abeceda se vrsti trikrat + A—C, zato obsega knjiga $3 \times 24 + 3 = 75$ odstavkov, ki pa niso vsebinsko tako razdeljeni, ampak

je to le zunanji znak. Tudi dve drugi tiskani Drabosnjakovi knjigi ga imata, Svovenji Obâce, ki je pisan v verzih, in pa Marijin pasion, ki je delo v prozi. V prvi knjigi se vrsti štirikrat, v drugi pa 12krat + A—D. (Glej: Beiträge zur Volksliteratur Kärntens S. A. aus dem 60. Progr. des Staatsobergymn. zu Klagenfurt, 1910.) Z abecednim akrostihom je operiral že o. Rogerij, znan je Ivanu Svetokrižkemu, ki ima alfabetsko pridigo na osmo nedeljo po sv. Trojici (I., 207—215). (Ciprijan Korošak v Lj. Zv. 1910, str. 503.)

A tudi v drugih slovstvih jih je obilo. (Glej: Beiträge str. 19—22.) Za akrostih je rabil te črke: ABCDEFGHIKLMN OPQRSTUVWXYZ. C rabi za K: Cai, Cristjane, W je B kakor pri Pohlinu; Wara Lepolt = bara Leopold, wojo = bodo. Težave je imel z X in Q. X: Xam ludem = vsam ljudem, Xata dela = zata dela = zategavoljo, Xakai = zakai. Q: Qumei = komaj (2krat), Quartenje (kvartanje), Q u e m e j in Q u a r t e n j e je kot začetnici rabil že v Obaceju.

Prevod se, kolikor se more presoditi, tesno naslanja na nemški original in ima polno germanizmov, za katere so tudi med koroškimi Slovenci znani slovenski izrazi. Okorna se ti zdi beseda, a slovenska je.

IV.

V oceni Wuttejevega članka: Prophetische Andeutungen aus Kärnten (1814), Carinthia 104. Jg. 1914, str. 53—80, sem v ČZN XI (1914) str. 86, zapisal: »Ahacelj in Grundner sta člana »celovške akademije« in se udeležujeta kulturnega svetovnega gibanja, razmišljata o prihodnosti in prorokujeta. Grundner je častilec Herderjev. Tam v slikovitem Rožu pa snuje za statvami Miha Andrejaš pesmi in gori nad Vrbskim jezerom jih orje Drabosnjak iz zemlje in tudi prerokuje kmetom. Jarnikova modrica pa prepeva v Čajnc̄ah pri Celovcu, v Podkrnom stanuje ob Hipokreni (ob »Tamušu«) sam Apolon in Gracije se tam sučejo. Herder, ki ga srečujemo že v prvih listih Carinthije, in romantika vplivata na Grundnerja in Jarnika, katerega budnica kliče koroške Slovence (Slovenen »Slovenci«) na plan. To je slika slovenskega slovstvenega dela na Koroškem začetkom 19. stoletja, in ta slika je čedna, je lepa. Tak izreden slovstveni pojav ne more biti

brez literarne tradicije. Med izobraženci je Gutsman utiral pot književni slovenščini, poleg nje pa goji Drabosnjak svoje narečje v knjigi in rokopisih. Ali so tudi naši slovenski kmetje tam gori imeli svojo literarno tradicijo? Vse kaže da. Rokopisi, pisani od okorne kmečke roke, ki jih je posebno na Koroškem precej, to glasno pričajo. Niso vsi Drabosnjakovi; tudi drugi »bukovniki« in »bukovarji« (možje, ki znajo takrat pisati in brati) so jih pisali. To plodonosno literarno dobo pač najbolj in najlepše osvetljuje članek, ki ga je spisal neki V. v Janežičevi Slovenski bčeli v četrtem tečaju (1853) o slovenskem petju str. 203—204. Člankar pravi, da ni naroda na svetu, da bi bil rahlejšega, mičnejšega in za vse, kar je lepo in dobro, posebno za poezijo in petje bolj pripravnega srca od slovenskega. Ni dela med slovenskim ljudstvom, da bi se ne storilo pevaje. Tako ljudstvo bi se ne smelo zanemarjati, posebno v tej dobi ne, ko so se ljudske šole odprle tudi slovenskemu jeziku. Duhovniki in učitelji so v kratki dobi veliko storili za povzdigo slovenskega jezika, za pouk in izobrazbo. A žetev bi bila še obilnejša, ako bi se slovenska ginljivost in čutljivost do poezije še bolj skrbljivo zbujala, redila in vodila. Mičnost in lepočutje, veselje na basnih, na pesmih, na različnih lepih rečeh je bramba zoper hude šege in navade. Neki nemški pesnik pravi:

Wo man singt, da lass dich ruhig nieder,
Denn böse Menschen haben keine Lieder.
Rad ostani, kjer pojo, hudobni pesmi nimajo.

Te verze sem slišal dostikrat v slovenski veseli družbi na Koroškem (recimo g. Grega Einspieler jih je rad citiral). Da so se razpasle kletve, surovost itd., je razen drugih reči tudi žalosten vzrok ta, da je bil slovenski narod zraven nemškega dolgo časa zanemarjen in še sedaj nima dosti vodnikov, ki bi zbujali spavajoče glasove, spavajoča srca, ki bi mikali in vodili slovensko mičnost in čutljivost k dobremu, k lepemu. »Pravijo, ino je verjeti, da je nekaj v ti reči boljše bilo pri Slovencih, posebno, kar meni znano rožno dolino na Koroškem zadeva, katira je pred 40 ali 50 letmi, kakor mali slovenski Aten slovela od svoje vglajenosti, od svoje omike, od svojih pesmi ino pevcev. Tote resnice imamo še den današni

dosti živih prič med nami ino še den današni dopovedujejo neki gospod župnik od tiste lepe dobe, ki so od svojega očeta, pridniga kmeta, u Celovec v latinske šole peljani ino tačasnimu g. praefektu Eichhornu z latinskimi besedami priporočeni bili. Da so se visokoučeni g. praefekt takiga kmetskiiga govora silno začudili, tega ni treba opominjati. Omenjeni gospod župnik so meni tudi dopovedovali, ino sim to reč že pred slišal, da je blizo njihovega doma stanoval tudi drugi kmet, katiri se je, za veselje ino kratek čas, po gerčkih klasikih gerčko govoriti naučil. **Koliko pa je bilo u tisti dobi kmetskih pesnikov, ki so znali lepe pesme zlagati ino koliko pevcev, ki so daleč sloveli, tega dokazovati ni treba, ki je brez tega dosti znano.**« Nato pravi, ali ne bi moglo spet tako biti, kakor je nekdej bilo, in bodri, naj duhovniki in učitelji zbujaajo v mladem rodu lepoučutje in ljubav do lepih pesmi in basni in vsega, kar je lepo in pristojno. Naj še drugi povedo svoje naziranje o tem. — Pred 40 ali 50 leti je Rož slovel kakor male Atene — torej 1803 do 1813 in bilo je v tisti dobi veliko kmetskih pesnikov, ki so znali lepe pesmi zlagati, in pevci so bili, da so daleč sloveli, kakor Rožani sploh slove še danes kot izborni pevci ter negujejo še sedaj slov. pesem, saj je koroški Slovenec še pred kratkim imenoval neko društvo v Rožu »našo Glasbeno Matico«. Kje pa so ti pesniki? Drabosnjak živi takrat, l. 1811. je izdal Marijin pasion, l. 1818. je preložil pasionsko igro — ti letnici sta znani — a veliko je še drugih njegovih knjig. Za statvami snuje Andrejaš sukno in okorne pesmi. To je znano. Pač, še za enega vemo. To je tisti neznani pesnik v Zagorjah (v' Sagorjah) tam pom Radišami ob Dravi, ki se je norčeval iz gosposke, ker je hotela Dravo regulirati. Pesem je še ohranjena v Jarnikovi zapuščini (29. list): Spottlied. Von einem Dichter in Sagor (v' Sagorjah).

Mi smo doma blizi Drave
 Mamo velike težave.
 Tam diela velke škode,
 Grunt presiple, diela prode,
 Najbol pa Duolane peče,
 Kir jim že pod okne teče,
 Jih je že velko pregnála,
 Kir je jim hiše podprala.

Modre glave pa menijo Dravo prekopati »noj v en mihen rov nagnati«. A vse zaman:

Saj je bila vselej Drava
Célo sama svoja frava.
Za mojstra Sinjor Sigota
Je bil poslan od krasomta.

Ta je pregledal, kod naj teče. Zabili so kole:

Tamej more teči Drava,
Da ne bo Duolane jemála.

In res je zbral ljudi, 300 jih priganjajo gospodje. Eni delajo pri rovu, drugi sekajo olšje, eni ravnajo hrast, vežejo in delajo »polže« (fašine). Nato spravijo vse k Dravi, nasujejo gor peska in

Storjeno je vse brez tadia
Drava še nič ni noter padla
Gre še koj po svojemu rovi
Nič ne mara za te novi.
Kaj še bo tedaj storila,
Ki se bo velka naredila,
Kadar pojde črèz vse prode,
Morebit da noter pade.
Pa kne bo dolgo tam ostala
Pojde spet, kir si bo zbrala,
Drava nuca velko plāca
Naskopani rov nič ne šaca.

Zna zasoliti ta zabavljač pri Dravi, kakor imajo pikre besede radi njegovi sosedje Borovčiči, kakor zna Drabosnjak. Pa niso ti edini na Slovenskem, naši koroški pevci. Na Gorenjskem pri Kranju piše bukvar Matija Naglič svoje halištre, tam doli na Dolenjskem prepeva šmarski šolmašter Matovž Kračman, na Štajerskem se širijo Volkmerjeve pesmi. Trda jim je šla, trudili so se, gladili so slovenščino in zato mora sneti pred njimi klobuk vsak duševni delavec. — Bčelni članek o petju pa je razsvetil temno Drabosnjakovo dobo.

Iz kulturnega življenja.

Razprave.

Izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. I. knj. 1923.

Vesel pojav v kulturnem življenju Slovencev! Dne 6. okt. 1921 se je vršil ustanovni občni zbor Društva za humanistične vede v Ljubljani, čigar namen je po točki 2. pravil »strogo znanstveno gojiti in pospeševati filozofske, filološke in historične vede«. V uvodnem stavku Izvestja za l. 1921—23 pa se delokrog izrečno označuje kot oni, ki ga obsega pri znanstvenih akademijah filozofsko-historični razred. Dobili smo torej početek slovenske akademije znanosti. Za tako je bilo društvo tudi priznано z vabilom na kongres jugoslovanških in čeških znanstvenih akademij in učenih društev v Zagrebu l. 1921. Po primeru akademij si je tudi napravilo program za svoje publikacije. Izdajalo bo Dela, Časopis, Razprave, Gradivo in Spomenike. Pred nami leži prva knjiga Razprav, Časopis je pa kot prvi znanik te naše akademične pomladi obstojal že pred ustanovitvijo društva. Zavedajoč se važnosti pojava, smo naprosili strokovnjake, da podajo izjave o posameznih prispevkih Razprav, ki jih v naslednjem priobčujemo:

1. — Iv. Prijatelj, Predzgodovina ustanovitve »Slovenske matice«. (Str. 1—34.)

Razprava nam odkriva vijugasto pot, ki je končno ob tisočletnici prihoda sv. Cirila in Metoda na Moravsko privedla do ustanovitve »Slovenske matice«. Misel osnutja literarnega društva je sprožil že l. 1845 Slomšek, ponovila se je povodom njegove smrti, vse češče so se posamezniki zavzemali za njeno realizacijo, dokler je nista praktični smisel čeha Chocholouška ter ugled ognjevitega Tomana zbudila k resničnemu in pravemu življenju.

K pripombi prof. Prijatelja, da je Slomšek vložil 23. januarja 1845 pri ljubljanskem guberniju prošnjo za dovolitev literarnega društva, naj dodam, da je od tega dne njegova vloga pri lavantinskem ordinariatu v št. Andražu (opr. št. 51), ki jo je potem predložil guberniju v Ljubljani, kamor je prišla prošnja 29. januarja (št. 2226). Žal, da se je tozadevni akt izgubil, — saj v fasciklu, kjer bi moral biti, baš ta številka manjka. Pač pa je zabeleženo v vložnem zapisniku in v arhivskem repertoriju, da je prosil »lavantinski stolni kapitulat in škofijski vrhovni šolski nadzornik Anton Slomšek za odobritev društva za izdavanje dobrih slovenskih ljudskih in premijskih knjig ter tozadevnih pravil«.

Cafove in Slomškove misli in namere so se v tem čudovito ujemale. Prestregla pa jih je avstrijska predmačna cenzura, podobno kot je leto kasneje zabranila književno podjetje kooperatorja pri

mestni farni cerkvi v Kranju, Kajetana Hueberja, ki je prosil dovoljenja za izdajanje verskega lista »Apostel Kranjski« z literarno prilogo »Iskre«, o čemer pa drugič obširneje spregovorim. J. Mal.

2. — Fr. Veber, Elementarne enačbe človeške pozornosti. (Str. 35—90.)

V tej razpravi izkuša prof. V. določiti količine, ki je njih analitična rezultanta pozornost in nje večja ali manjša količina, in izsledke izraziti v matematičnih formulah. Te količine so po njegovem mnenju: pozornostna sposobnost subjekta, pozornostna energija doživljaja in pozornostna dejna ali vsebinska kvantiteta doživljanja. Zavrača pa mnenje, da bi bila pozornost analitično odvisna od intenzitete doživljanja (n. pr. slišanja močnega ali slabotnega glasu), od čustvovanja ob kakem predmetu ali od stremjenja, oziroma hotenja; ti činitelji da vplivajo le na rečene pozornostne kvantitete doživljaja ter jih povečavajo ali tudi zmanjšujejo.

Analiza je na splošno bistra in neprerečna. Pušča pa odprta vprašanja, kaj je tista pozornostna kvantiteta na vsebini ali deju doživljanja in kaj je energija, ki se kak doživljaj z njo v zavesti uveljavlja? Ako bi V. načel ta vprašanja, se mi zdi, da bi trčil na razne činitelje, ki jih sedaj niti ne omenja, a poleg teh tudi na rečene: intenziteto, čustvenost, hotenje, in bi se bržčas pokazalo, da ti ne povečavajo le pozornosti, ampak da jo lahko tudi povzročajo, da dajejo namreč doživljajem event. vprav tisti nekaj, ki ga je V. nazval s kvantiteto in energijo. V. je pač dokazal, da ne vedno ta ali oni, a ni dokazal, da ne kateri. Kolikokrat n. pr. čujemo, da je kdo pozoren na kak predmet, ker ga »zanima«. A prav isti predmet drugega ne zanima, in sicer ne kakor da ima le-ta manjšo pozornostno sposobnost, ima morda enako ali še večjo. Kje je vzrok? Našli ga bomo morda v naravnem nagnjenju, morda v aperceptivni strukturi duševnosti, morda tudi v hotenju iz drugih, predmetu samemu tujih nagibov. V. meni, da tiči v »stremljenjski teoriji« protislovje. Po našem mnenju nikakor ne. Prof. Vebru je namreč pozornost isto kar mišljenje. Tisti, ki ločijo čutno zaznavanje in (umsko) mišljenje, bodo že temu oporekali. Pes ne misli, a je vendar lahko pozoren. Potem je pa pozornost lahko že neka naravna duševnost, ki čaka na neki x, da se nanj obrne. Tudi te ni brez vsake misli ali predstave, toda ob tej misli ali predstavi se lahko hotoma obrne na nekaj, kar bo šele prišlo. Pozor! zakliče učitelj. Učenci »postanejo« pozorni. Na kaj? Ne na ta klic, dasi ob slišanju in zavesti tega klica. Pravega predmeta pa pozornost šele čaka; naravnana je na to, kaj jim bo učitelj povedal. Zopet pa se obrne pozornost na tisti »kaj« lahko pod vplivom raznih činiteljev, ali ker je učitelj tako glasno zaklical, ali ker je zraven tako pomenljivo pogledal, ali ker že vedo, da na tak klic pride kaj važnega ali zanimivega. Tudi ne bodo vsi enako pozorni in ne iz istega nagiba: pridni, ker po zavesti dolžnosti vedno pazijo, drugi morda iz strahu, drugi sploh ne. Tu se pojavi tudi problem svobodne volje, ki ga seveda V. kratkomalo, a ne po pravici zanikuje. Itd.

To Vebrovih enačb ne prevrača, a dokazuje, da so njih znaki vendarle preveč nedoločeni in da premalo povedo. Sploh je dvomljiva reč, devati duševno življenje v matematične formule. A. U.

3. — Kos Fr., Iz zgodovine devinskih gospodov. (Str. 91—134.)

Avtor zasleduje zgodovino te rodbine izza njenih prvih pojavov pa do tje, ko je s XIV. stoletjem preminula v moškem rodu i ona sama. Študija je važna posebno radi tega, ker nam je pisec zlasti za dogodke XIV. stoletja podal obilo neobjavljenega gradiva (pred vsem iz dunajskega državnega arhiva). Obširna posestva Devincev po Krasu in Istri (Sežana, Tomaj, Dutovlje, Devin sam, Kastav, Reka, Veprinac, Moščenice itd.) so v zvezi z goriško dediščino (Istra, Metliška marka) pomaknila do obal Jadranskega morja oblast Habsburžanov, ki so te po Devincih-Walseejih podedovane pokrajine pridružili vojvodini Kranjski kot priključena gospostva Istro, Pivko, Kras (= Sežana—Tomaj—Devin) in Metliko, kar je ostalo v veljavi do začetka minulega veka. V tej zvezi dobi svoj pomen tudi težnja Tržičanov, da se naslonijo na močno, novonastajajočo kranjsko upravno celoto, kjer je bil Hugon VIII. prav ta čas deželni glavar in obenem posrednik pri predaji Trsta. — Z narodnogospodarskega stališča je zanimiva vest o požigu in sekanju logov in gozdov pod komensko planoto; o gozdovih in rodovitnih poljih nam tudi glede drugih kraških krajev (n. pr. Istre, Like) pripovedujejo starejši viri (Cassiodor, listine, beneški dispacci, nunciaturna poročila). Mesto izraza »grajski grof« za nemški »Burggraf« bo bolje, da po zgledu nekaterih drugih Slovanov (n. pr. Poljakov in deloma Hrvatov) postavimo »kastelana«, ki tudi njegovo bistvo točneje označuje. J. Mal.

4. — Rajko Nahtigal, Doneski k vprašanju o postanku glagolice. (Str. 135—178.)*

Nahtigal razlaga zažonetno črko »pe«, ki se nahaja v celi vrsti stsl. abecednih spomenikov med o (= 700) in c (= 900), ki je imela številčno vrednost 800 [že v zgodnji dobi jo je nadomestila ligatura št = 800]. Da je bila ta črka res v prvotni abecedi, nam priča poleg drugih posebno abecedna molitev Konstantina, presbiterja bolgarskega, ohranjena s sledovi glagolskega originala, kjer jasno vidimo, da je imela dotična črka pomen »pe« in ne »ps« (iz grš. ψ), kot mislijo nekateri:

- 25 o č₁st₁naja prěsvětaja trojice,
- 26 pečal₁ mojo na radost₁ prěloži,
- 27 cělomdodr₁no da nač₁no psati.

Ta znak je po N. dokazovanju brez dvoma še iz prve dobe; toda kako ga je Konstantin pisal?

V kijevskih listih, ki so ohranili dokaj starine, najdemo za f črki f² in f¹, skoro vsi ostali stsl. spomeniki poznajo le prvo, hrv. glagolica le drugo. Čemu torej ta nepotrebna dvojnost v kijevskih

*) Ker tiskarna nima glag. črk, zaznamujemo črki v Nahtigalovi razpravi str. 141 v. 6 od zdolaj z f¹ in f², novejšo na str. 143 v. 4 pa z f³.

listih? Ali ni eden od obeh znakov dobil šele naknadno vrednost f? [Dejstvo, da sta dva znaka, že samo na sebi kaže, da je napačno izvajati oba iz gršk. φ]. V poznejših tekstih srečamo še znak f³, ki stoji za grški ϑ . Ta znak je mlajšega (učenega?) izvora in nima s prvotnim f² nič skupnega.

Nahtigalu je dala omenjena dvojnost misliti. Ali ni podobnost znaka f² in grš. ϑ velika in ali ni prehod $\vartheta = th > p > f$ znan pojav?

Že Hrabr omenja, da je v glagolici 24 grških črk. To število pa moremo dobiti le, če štejemo kot črke znaka za »u« in »pe«. Kakšno veljavo pa je imel Konstantinov »pe«? V slavistiki je splošno razširjeno mnenje, da je Konstantin prepisal grš. ϑ kot t. N. ugovarja in utemeljuje svojo trditvev (da je sv. Ciril skušal pisati i v slovan. črko, ki je odgovarjala grš. ϑ) s splošnim značajem njegovega transskribiranja, ki je fonetično natančno in skuša zaznamovati še mnogo manj pomembne grške posebnosti. Ni verjetno, da bi se ravno tu Konstantin odrekel svoje vestnosti. Res je sicer, da je v najstarejših spomenikih za grš. ϑ bodisi t, bodisi novejše f³, toda vse to se je moglo izvršiti že v mor.-panonski dobi pod vplivom latinskega pisanja ($th = t$ v izgovoru). Toda slučaj v Zogr., kjer za grš. ϑ stoji 5 krat f, nam dajo resno misliti, ali ni original zaznamoval še ϑ z f², ki se je pozneje čital kot f [Vitaġijō in Vita f³agijō za grš. Βηθφαγη bi se dalo razložiti na dva načina 1. bodisi, da je bila že v grš. dubleta $\vartheta < \begin{matrix} p \\ f \end{matrix}$ in bi bil to slučaj obratne pisave že v grš. ali pa 2. da je bil v stsl. pisan f¹, potem ekvivalent f², ki ga je kopist smatral za novejši f³].

Prehod $th > p > f$ ni nič nenavadnega (prim. rus. Foma, Marfa). Znan je tudi sporadično na koncu v romanskih jezikih, n. pr. katalanščina in franc.: sitim > sġti > sġth > seip > seif > sġif 'žeja'. Interdentalni spirant p, tem jezikom neprikladen, je prešel v lab. dent. spirant f.

Do tu se nam zde N. izvajanja tako razvidna, da jih moremo brez pridržka sprejeti. Nastane pa novo vprašanje: Če je f² naslednik grš. ϑ , kako da ni našel mesta v grškem delu slov. abecede. Nahtigal je skušal odgovoriti tudi na to vprašanje. Opozarja na semitski vpliv v drugem delu azbuke, o katerem ni mogoče dvomiti (sv. Ciril je dobro poznal hebrejščino!). Grš. n. pr. ni poznala š, zato je vzel glagolski znak iz hebrejščine (šin). Pred tem se nahaja v hebrejski abecedi šade (=š, kateri se je v svoji silni izgovorjavi bližal c-ju) — v Konstantinovem alfabetu je istotako c pred š. Po obliki soditi ni dvoma, da je glag. c hebr. šade, tudi številčna vrednost je pri obeh ista (900). Pred šade stoji v hebr. »pe« (=800) — ki se je na koncu besede izgovarjal f! — v glag. je pred c »pe« (=800), ki (vsaj pozneje) tudi pomeni f. Po vsem tem ni dvoma, da je glagolski »pe« vzet iz hebrejščine.

Toda čemu, čemu je šel Konstantin po hebrejsko ime črki in čemu jo je uvrstil tja? N. misli, da pod vplivom naslednjih dveh črk (š, c). Ta razlog ni zadosten, še manj verjetno pa se nam zdi,

da bi glag. f² ne bil nastal naravnost iz grš. ϑ , s katerim ima vendar veliko več podobnosti kot s hebr. znakom za »pe«. Ali ni mogoče misliti, da se je v Konšt. narečju izgovarjal ϑ kot f? Ni pa ravno potrebno, da je grško narečje v Solunu spremenilo p > f, pač pa je verjetno, da so Slovani v solunski okolici ta p (ki je še danes v grš. za ϑ) izgovarjali kot f ali kot t in s tem samo približno označevali zanje neizgovorljiv glas. Ker je Konšt. hotel, da slov. znaki odgovarjajo grškim, zato je prevzel za $\vartheta = f$ in $\varphi = f$ dva različna znaka tudi v glagolici, prvemu pa je šel, da ga loči od drugega, po ime v hebrejščino in ga zato tudi tja uvrstil. Po tem bi bilo brez ovinkov razjašnjeno, čemu v kijevskih listih dva znaka za f.

V nadaljnjem govori N. o glagolskih znakih za k, e, i in o znakih nad črtami v kijevskih listih, kjer je istotako zasledil semitske vplive (dokazi iz pisave in fonetike).

Obrača se proti mnenju, da bi bili glag. znaki za ž, dz, č grškega porekla in pripisuje njih postanek vplivu vzhodnih alfabetrov (toda ne hebr.-samarit.). Opozarja nadalje na značilnost glagolske abecede: tvorba črk pod vidikom simetrije v kvadratu.

S študijo o hлѣ-тѣ v Hrabrovi apologiji konča Nahtigal svoj lepi prispevek k zgodovini postanka glagolice. Njegova izvajanja so jasna in duhovita. Ne dvomimo, da jih bodo slavisti in paleografi z veseljem pozdravili ter vpoštevali.

Dr. A. B.

5. — Fr. Kidrič, Ogradje za biografijo Primoža Trubarja. (Obenem analiza Andreaejevih, Hrenovih, Rosolenčevih in Valvasorjevih doneskov za biografijo Trubarja. Str. 179—272.)

Eden glavnih problemov zgodovine slovenskega protestanstva in njegove književnosti, hkrati tudi eden najbolj zamotanih problemov naše starejše književne zgodovine je kolikor mogoče popolna biografija Primoža Trubarja, glavnega ustanovitelja slov. protestantstva in prvega slovenskega književnika. Naloga, da bi rešil ta problem, se je že pred leti lotil univ. prof. dr. Fr. Kidrič; pojasnil je že v prejšnjih spisih posamezne sporne ali sploh neobdelane točke, v tej razpravi je na značilni svoj točni način sestavil načrt za tak življenjepis, ki naj ga izpopolnijo prihodnja, deloma v rokopisu že izgotovljena dela, da bo zaživel pred nami življenje vsega Trubarja.

Kidrič se je lotil dela s tem, da je kritično premotril, kaj pripovedujejo o Trubarju štirje najstarejši viri, t. j. Andreaejev pogrebni govor »Christliche Leichpredig bei der Begräbnis des.. Primus Trubern...« Tübingen, Georg Gruppenbach, 1586; 2. Hren v rokopisnih doneskih k zgodovini reformacije na Kranjskem, namenjenih za sekovskega škofa Brennerja (Memoriale scribendorum ad episcopum seccoviensem); 3. Jakoba Rosolenza (B. Brenner) »Gründlicher Gegenbericht...«¹ 1606; 4. Valvasor v knjigi »Die Ehre des Hertzogthums Crain« (1689) na raznih mestih. Primerjal je njihova po-

¹ V citatu Grudnove razprave »Zur Autorschaft...« (op. 11 na str. 265) naj se popravi str. 117 v str. 103.

ročila s Trubarjevimi lastnimi podatki v raznih knjigah, pismih in poročilih, s sodobnimi drugimi pismi in listinami, predvsem pa med seboj, in presodil ob skladu ali neskladu, katero poročilo je najbolj verjetno; tako si je ustvaril temelj, kako je treba sprejeti poročila o dejstvih, o katerih se viri ne skladajo, in o takih, ki o njih poročila le eden izmed njih. Ob zmotnih poročilih je izkušal, kjer je to mogoče, tudi dognati, kako je pomota nastala. Ta metoda je vse-skozi pravilna in varna, jasno pa je, da pušča kljub vsej točnosti — saj ne more biti drugače — tu in tam pri presojanju vendarle možnost subjektivnega tolmačenja; v večini takih slučajev je Kidrič to tudi označil — nekaj malega, na kar pisatelj ni mislil, sem navedel tu na svojem mestu.

Glavne ugotovitve razprave (s prejšnjimi vred) so sledeče: Trubar se je rodil v Raščici (§ 1), in sicer v »zgoranjem mlinu«, najbrže »pod vasjo« (Trubarji na Raščici, ČJKZ II., 255—256, 258); rojstno leto je 1508, mesec in dan nista znana; domneve, da se je rodil Primož Trubar okoli 8. junija (t. j. dan pred godom sv. Primoža), Kidrič niti ne omenja (§ 3). Ker je Vipavčan duhovnik Gregor Trubar, sin Primožev, morda res Trubarjev sorodnik (§ 2), je postala ta domneva dvomna, saj je deček lahko dobil ime po sorodniku in ne po svetniku, na čigar dan se je krstil. Trubarjev oče Miha, mlinar in tesar, je umrl med l. 1527 in 1529, in sicer po vsej priliki naravno, ne nasilno, kakor poročata Hrén in Rosolenz, ki pravita, da je Trubar v pridigi nespoštljivo pripovedoval o očetu, da so ga uporni kmetje na nekem drevesu obesili; v letih 1527—1529 na Kranjskem ni bilo kmetiškega upora. Hrenov vir, Hieronymus Bar..., notarius publicus, bi se bil zmotil, ker je zamenjal Trubarjevega očeta Miho s stricem Gregorjem, o katerem je Trubar v Regišturu (1558) pripovedoval, da se je »svetil« in da ga je ubilo drevo (§ 3; ČJKG, II., 269 sl.). Dodal bi, da je bila pomota toliko lažja, ker je Trubar grajal radi katoliškega načina pobožnosti kakor strica tudi očeta; v Kat. s dveima izl., 1575, je dodal poročilo, da je oče po hrvatskem slikarju dal poslikati raščiško podružnico sv. Jerneja (o tem citat pri Kidriču, str. 181—182) pripomnjo: »timu Malariu ie bil mui Ozha dal duaiffeti Vogerskih Slatih. Te ifte bi bil bule nalushil, de bi bil ene shtiri Voli kupel inu tim bolim fofedom dal, de bi shnimi bili Orali, luie Otroke shiuii«. Hrenovo poročilo (Rosolenčevo — unverschämter Mann. Kidrič, str. 182 — je vsekako preodurno) bi bilo torej glede razmerja do očeta pravilno, zmotno pa glede vsebine poročila; to potrjuje — se mi zdi — prav to mesto. Če je govoril Trubar (sicer na raznih mestih) o »svetenju« i očeta i strica, zakaj ne bi bil omenil tudi »kazni« pri obeh.

O dobi detinstva prvi življenjepisci molče (§ 4); v šolo ga je dal (morda na pobudo duhovnika sorodnika?) pač v sporazumu z grajsko gosposko oče (§ 6). Najprej se je šolal (od jeseni 1520 do jeseni 1521) na Reki, morda, a ne gotovo, pri glagoljaših; vir je Trubarjevo posvetilo v Novem testam. I., fol. b, IV a; biografi o Reki molče (§ 7).

O naslednjem poteku študij pa se viri ne strinjajo. Andreae pravi (ne oziraje se na Reko), da je študiral Trubar kot dijak, ki se je preživljal z miloščino (da er mit andern armen Schulern den Partem gesamlet), v Salzburgu in na Dunaju, prišel nato kot diskantist k Bonomu v Trst, ki mu je podelil leta 1527 župnijo v Loki pri Radečah. Trubar poroča o šolanju v Salzburgu mimogrede v Kat. s dveima islagama (24), ko govori o »čudežniku« menihu (poznejšem prekrščevavcu) Hubmaierju, v posvetilu k Nov. test. I. (a IV. a) pa pripoveduje o študijah pri Bonomu (kot pevec), nakar je šel z dohodki podeljene mu župnije (absenco) še nekaj časa študirat na Dunaj.

Kidrič se je odločil ob neskladu virov, ko omenja Andreae šolanje na Dunaju samo pred študijem v Trstu, Trubar pa samo za njim, za Trubarjevi izporočili. Postavil je torej šolanje v Salzburgu približno v dobo od jeseni 1521 do pod konec l. 1523 ali v začetek l. 1524 (po 21. nov. 1523, ker je bil tačas Bonomo še na Dunaju, in pred pomladjo 1524, ko gotovo še ni prekoračil 16. leto, ker pravi sam, da ga je vzgajal Bonomo »a teneris annis«), § 8; bivanje pri Bonomu pa od tedaj do ne pred jesenjo 1527, ker prej na Dunaju radi kuge ni bilo pouka (§ 9), in študij na Dunaju nato do poletja 1529, ker ni počakal oblege dunajske po Turkih — dohod prvih čet 21. septembra — (§ 10). Andreaejevo poročilo smatra Kidrič torej za zmotno v toliko, da bi bil napačno določil bivanje na Dunaju v čas pred Trstom mesto po Trstu. Podlago za to tolmačenje je dobil s tem, da je našel v Koblarjevih »Drobtinicah iz furlanskih arhivov« (IMK, 1894, 22) vest o Vipavčanu Gregorju Truparju, sinu Primoževem, ki je dobil 14. marca 1500 v Vidmu tonzuro, v dobi, ko je bil poznejši tržaški škof Bonomo že v Vipavi župnik. Priimka Gregor in Primož, ki sta znana tudi Trubarjem na Raščici, ter Bonomovo zagotovo mecenstvo do Trubarja ga je napolnilo k domnevi, da je bil ta duhovnik Gregor Trupar sorodnik Trubarjev, torej Trubar,² in je lahko posređoval pri škofu Bonomu za mladega dijaka-sorodnika. Dosedanje tolmačenje, ki je po Andreaejevem poročilu domnevalo, da se je Bonomo kot oskrbnik dunajske škofije zanimal za izbornega kranjskega diskantista pri sv. Štefanu in ga vzel radi dobrega grla ob preselitvi s seboj v Trst, se mu je zdelo ob tej novi možnosti premalo podprto.

Vendar pa bi zaslužilo to tolmačenje virov, ki računa z dvakratnim bivanjem Trubarjevim na Dunaju, vsaj omenitve, ker je Kidričeva sicer prikužna domneva le domneva in si stojita staro in novo, Kidričevo, tolmačenje virov nasproti kakor hipoteza proti hipotezi, možnost proti možnosti, pri čemer hipoteza o sorodniku Truparju-Tru-

² Glede Kidričeve etimološke pripomnje (str. 182), da nimamo slovenskega apelativa trupar, treba pripomniti, da imamo glagola trupati (zerbrechen, zerstören, klopfen, hämmern) in trupiti (zerklopfen, zerbrockeln, schlagen), iz katerih ga lahko izvajamo (prim. koroško-slov. lastno ime Truppe: Trupè).

barju, kakor tudi Trubarjeve opazke starega tolmačenja niti ne izključujejo. Trubarjevo poročilo o šolanju v posvetilu Nov. test., I. (a IV. a) ni popolno, ker omenja višje, bolj teološko šolanje, najprej pri Bonomu, potem še na Dunaju, vest o reškem šolanju na drugem mestu istega posvetila (b. IV. a) je samo slučajna, ker govori Trubar tam predvsem o predavanju sv. pisma, prav tako tudi vest v Kat. s dveima isl. (241) o bivanju v Salzburgu, ker govori tam v prvi vrsti o pobožnjaških »čudotvorcih« in »svetcih«. Ti dve slučajni omenitvi zato ne dajeta nikakega zagotovila, da sta izčrpni in da zato izključujeta Andraejevo poročilo o pripravljalnem šolanju (v nižjem tečaju pri sv. Štefanu) na Dunaju pred odhodom v Trst. Vsaj mogoče je torej, da Andraejevo poročilo ni pravzaprav napačno, ampak samo nepopolno, ker ne omenja tudi poznejšega Trubarjevega šolanja (v višjem tečaju pri sv. Štefanu) na Dunaju, kakor je nepopolno tudi glede šolanja na Reki.

O ordinaciji noben izmed življenjepiscev ne poroča, Trubarjeve izjave merijo vse na l. 1530 (§ 11).

O izobrazbi Trubarjevi ugotavlja Kidrič (§ 12), da se Trubar hebrejščine ni učil, z grščino morda seznanil, a potem zopet pozabil, latinščino da je ob koncu šolanja najbrž gladko pravilno govoril in pisal; tudi poznejša njegova latinščina ni sicer ciceronianska, a kaže mimo navadne »cerkvene latinščine« nekako spretnost, nemščino je pisal lahko, dasi ni vzorna in prosta lokalizmov in slovenizmov, izmed slovanskih jezikov je hrvaščino pač praktično razumel, a je (v glagolici, ki jo je pozabil, dasi se je te nabrž učil) ni znal čitati; znanje staroklasične literature pač ni segalo preko Vergilja, renesančne in sodobne nemške književnosti najbrž ni poznal; znal je ob koncu študij pač računati, sestavljati listine, lastno mu je bilo precejšnje znanje v gregorianskem cerkv. petju, orientiranost v pridigarjski tehniki ter verziranost v biblični eksegezi, zlasti nov. zakona. Nadaljeval je izobrazbo še pozneje, kupoval in čital knjige, bil je spreten slovenski domač govornik.

Vrsta Trubarjevih (katoliških) dušnopastirskih služb pri življenjepisih ni jasna (§ 13); jasnost je podal po raznih dokumentih zdaj šele Kidrič: l. 1527 je dobil Trubar še kot »bogoslovec« župnijo v Loki pri Zidanem mostu, a tam nikdar ni stalno bival (§ 14), dasi je ohranil župnijo do l. 1542, oskrboval jo je po vikarju; posegel pa je v tamošnje cerkveno življenje kot Bonomov vikar (namestnik) na Laškem, kamor ga je poslal Bonomo takoj po ordinaciji l. 1530 (§ 15); okoli l. 1535 je dobil službo slovenskega pridigarja (vikarja ali kaplana) v ljubljanski stolnici (pod škofom Krištofom Ravbarjem); radi novoverske orientacije pa je nastopil (po 1. aprilu 1540) proti njemu deželni glavar Nikola Jurišič, in sicer po posredovanju oglejskega arhidiakona, pod čigar jurisdikcijo je spadal kot župnik v Loki, in ljubljanskih frančiškanov. Trubarjev odhod v Trst (pred adventom 1540) je bil podoben begu (§ 16). Tu je bil »menda nekak dvorni kaplan« škofa Bonoma, ki mu je naklonil tudi službo slovenskega pridigarja (najbrž v cerkvi »Madonna del mare«);

zdaj šele (ne pred 1527) je mogel poslušati tudi Bonomovo razlago Kalvinove Institucije (ki je izšla prvič l. 1536) poleg razlage parafraz Erazma Rotterdamskega in Vergilijevih pesnitev, ki jih je poslušal lahko že poprej (§ 17). Kmalu potem, najbrž še l. 1540, je dobil tudi beneficij sv. Maksimilijana v Celju, kamor je prihajal le prilično, ne da bi bil bival tam kdaj stalno (§ 18). Naslednje leto pa se je začelo proti njemu iz istega vzroka kot v Ljubljani preganjanje tudi v Trstu (udeležil se ga je tudi poznejši pospeševatelj njegov koperski škof Vergerij), zato mu je Bonomo l. 1542 poskrbel za novo službo v Ljubljani (§ 17). Posredoval je v zvezi s protestantski orientiranim ljubljanskim škofom Fr. Kacijanarjem, da je dobil tu stolni kanonikat; najbrž je šlo za menjavo beneficijev: Urban Strela, ki se omenja l. 1533 in 1534 med ljubljanskimi kanoniki, je postal pred 1. marcem 1544 Trubarjev naslednik v Loki, hkrati župnik v Skalah (str. 197, § 14). Glavna naloga Trubarjkanonika je bilo pridigovanje v stolnici (§ 19). Najbrž v prvi polovici 1547 ga je poslal stolni kapitelj kot vikarja na svojo župnijo v št. Jerneju na Dolenjskem, najbrž da bi uredil tamošnje gospodarstvo. Ker župnije ni podeljeval škof, ampak kapitelj, ni šlo za disciplinarno postopanje škofovo, saj novi škof Urban Tekstor (od l. 1544), ki je pripravljaval tačas, po zmagi nad Schmalkaldenskimi zavezniki (pri Müllbergu, 24. aprila 1547), skrivaj udarec proti voditeljem protestantskega gibanja v Ljubljani, bi bil Trubarja gotoveje zadel v Ljubljani kot pa v št. Jerneju (§ 20).

Naslednja tri leta kažejo po biografih (§ 21) in drugih virih (§§ 22 do 23), kako je postal Trubar protestant, kakšni vplivi so ga nagnili k temu (§ 22) in kako se je kot tak udejstvoval (§ 23). Posebno zajemljiva in važna so izvajanja o zgodovini preobrata, ki so skoro povsem nova, tako n. pr. razlikovanje med prvo in drugo dobo neposrednega Bonomovega vpliva; v prvi (1523—1527) se je seznanil Trubar z Erazmovimi parafrazami, v drugi (1540—1542) s Kalvinovo Institucijo, v vmesno dobo spada znanje s spisi zwingliancev Pellicana in Bullingerja. V Ljubljani (1542—1548) se je nagibal nato bolj k luteranskim avtorjem (Brenz, Spangenberg). Po pojasnitvi Tekstorjeve akcije iz l. 1547, radi katere je Trubar v začetku l. 1548 ubežal v Nürnberg (k predikantu V. Dietrichu), kamor je dospel pred koncem marca (§ 24), razpravlja § 25 o Trubarjevih postajah na Nemškem: pred 10. majem 1548 in do pred 26. majem 1551 drugi, jutranji pridigar (v špitalski cerkvi) v Rothenburgu (ne Rottenburg) ob Tauberi, nato kratko časa (pred 26. majem in v začetku junija 1551), išoč službe, pri župniku Mihaelu Gretterju v Schwäbisch Hall, nato župnik v Kemptenu, najbrž od 12. junija 1551 do okoli 12. marca 1561, župnik v Urahu od začetka aprila 1561 do konca maja 1562 (zveza z Ungnadom in njegovo tiskarno), osebno tam samo od začetka aprila do 9. junija 1561 in od 20. sept. 1561 do konca maja 1562. Vmes je bil na dopustu na Kranjskem radi poziva deželnih stanov (proti koncu junija 1560 in 28. aprila 1561; prihod 26. junija, odhod 3. septembra 1561). Superintendent

kranjski je postal pravno že marca 1561, nastopil pa je službo šele sredi junija 1562. Sedež mu je bila cerkev sv. Elizabete v meščanskem špitalu (Trubar je deloval v tej cerkvi šele zdaj, ne pa že pred l. 1548). V novembru 1563 je pridigal mimogrede 14 dni v Rubijah pri Gorici in pri Sv. Križu v Čičariji, ne da bi bil tudi formalno pridigar goriških deželnih stanov. Izgon (radi »Cerkvene ordninge«) po nadvojvodu Karlu 8. maja z dovoljenjem bivanja, a ne pridiganja, na Kranjskem do konca junija 1565. Prihod v Tübingen pred 4. oktobrom 1565 (smrt Vergerijeve), nato župnik v Lauffenu ob Neckarju po 4. okt. 1565 do marca 1566, od tedaj župnik v Derendingenu pri Tübingenu. Zadnji poset v Ljubljani (najbrž tudi na Raščici) v začetku junija 1567; namen: poizvedovanje o koranu pri turških ujetnikih za Andreaeja, hkrati sklicanje protestantske sinode v hiši superintendanta S. Krelja; odhod nagel.

Po kratki pojasnitvi o Trubarjevih treh (ne štirih) ženitvah (§ 26), otrocih (§ 27), imovinskih razmerah (§ 28) razpravlja Kidrič o Trubarjevi vlogi v slovenski književnosti: bil je začetnik slovenskega slovstva, o čemer ni dvoma, ker pred njim se slovenščina ni gojila kot pismeni jezik, maloštevilni zapiski so bili le krajevnega pomena, nastali brez medsebojne zveze in tradicije — edini nastavek k tradiciji, a le krajevni, ne splošni, in časovno omejeni, bi bilo delo v stiškem samostanu v prvi polovici 15. stoletja; tudi glagolski zapiski pri nas niso bili domači, ampak prineseni s Hrvatskega. Prvi spis (katekizem) je poslal Trubar že v drugi polovici l. 1548 ali 1549 v pregled v Ljubljano, izšel je okoli l. 1551 hkrati z abecednikom. Radi stiske, v katero je zašel s tiskovnimi stroški, je opustil do nadaljnega le tiskanje novih spisov, ne pa slovenskega pisateljevanja (pridiga o očenašu okoli l. 1553, rokopis se ni našel). Od zveze z Vergerijem (1555), s katerim pa je pretrgal literarni stik pred jesenjo 1556, stalno književno delo (§ 29). Tudi ideja o glagolskem protestantskem tisku je izšla od Trubarja, najprej brez realizacije pred 1555, stik z glagoljaši in misel na tiskarno (na pobudo Vergerijevo) od l. 1555—1556, začetek hrvatskega literarnega dela (zveze s Konzulom) 1557. Misel na Trubarjevo glagolsko tiskarno (pri Morhartu) od septembra 1557 do januarja 1561; nato udejstvitev ideje po Ungnadu, ki je pozneje Trubarja izločil, nakar se je ta obrnil zopet k Morhartu (§ 30). Sledi še vrsta Trubarjevih tiskanih in rokopisnih spisov — poprava zlasti glede izdaj pesmarice¹ — (§ 31), vest o Trubarjevem značaju (§ 32) in ugotovitev smrtnega dneva: na spominski plošči 29. junija 1586, po Andreaeju, ki mu pritrjuje Kidrič, smrt 28. junija, pokop 29. junija 1586.

Kidričeva razprava je prva vseskozi z viri podprta celotna biografija Trubarjeva in podaja dosti več, kakor pa obeta naslov, ker ni le zunanje »ogrodje« za življenjepis, ampak obsega tudi že glavne momente notranjega življenja in delovanja, dasi v lapidarnih obrisih.

Dr. J. Grafenauer.

¹ Str. 262, v. 9. od sp. beri seveda wittemberški, ne wirtemberški.

6. — K. Oštir, Alarodica I. (Str. 273—310).

Oštir nadaljuje svoja odkritja o alarodskem prajeziku. Pri oceni njegovega prejšnjega dela: ‚Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft‘ je vzkliknil sorbonski lingvist Meillet: ‚Ce petit livre donne le vertige — pri tej drobnosti knjižici se ti zvrtil v glavi. Če je imel tak občutek najslovitejši od današnjih lingvistov, tedaj ni čuda, če mi navadni smrtniki ostrmimo in umolknemo. Ko v podrobnostih prebaviš eno samo stran, uvidiš takoj, koliko je v tem pridnosti, vestnosti in znanja, ogromnega znanja.‘

Nočemo se spuščati v podrobnosti ocenjevanja, ker nas obhaja strah pred obsežnostjo gradiva. Le nekaj splošnih misli:

Oštirjeve etimologije so (s pomenskega in fonetičnega stališča) včasih tako verjetne, da bi jih kar prijel, drugič zopet tako drzne, da se ti zde privlečene za lase. Toda Oštir priznava sam, da bo marsikaj pogrēšenega: on je delavec, ki zbira gradivo za stavbo. Vsak kamen mogoče ne bo dovolj trd, ali gradiva bo dosti za zidarja, ki pride. S tem pa je obsojen vsakdo, ki hoče na posameznih zgledih zavrniti Oštirjevo teorijo.

Res je, da se skoroda nič ne ozira na fonetiko, kar je v očeh današnjih znanstvenikov velik nedostatek, ali glejte: bogve, koliko tisočletij jezikovnega razvoja imamo pred seboj in drugega nimamo kot predpostavljano izhodišče in navadno tudi predpostavljaj pri stan. Fonetika nima namena razjašnjevati, kaj bi se moglo, ampak kaj se je moglo zgoditi. Če tako presoјamo Oštirjeva izvajanja, moramo pritrđiti, da so največje neverjetnosti še globoko v mejah možnosti. Koliko neresničnega so že izločili iz Boppovih kombinacij — njegova osnovna misel ostane! Navajeni smo stavljati na novo vedo iste zahteve, ki jih stavljamo na staro, ob kateri so zrastle.

Da vpeljemo bravca vsaj nekoliko v Oštirjevo delavnico, vzemimo za zgled odlomek iz Πάλλας Ἀθήνη = »Jupiter lapis« (§ 4):

V § 3. dokaže, da ima *thēn v Α-θην-η pomen ‚kamen‘, ki lahko dobi pomen »skala, pečina, gora«. Tako zasleduje ta koren v krajevni in dr. imenih (§ 4 i. dr.):

t + voc + n: Ταυ-n-us, Τάυ-ταλος, Τι-ταυ-ος, Τέμ-πη
Αἶ-την-η

ī + voc + r: Ταῦ-ρ-ος, Mons Τα-ρ-πειυ

t + voc + l: Το-l-osa, Τάυ-ταλ-ος, Ἀ-τλ-ας

Dalje izvaja iz istega korena:

Ἀθω-s, Novio-dun-um, Ὀσσα, Σύρτις,
Σάρδεις, sal-tus itd.

Oštir zbira gradivo, poskuša pa že tudi zidati. Določiti skuša že zakone razvoja. Pot je opolzka, ogromno znanje mu more biti večkrat bolj na potu kot v korist, ker ga lahko zapelje v prenevarne hipoteze. Kako bo izvršil nalogo, ki si jo je zastavil, ne vemo, eno pa lahko rečemo že danes: zanamci bodo občudovali njegove razprave.

Dr. A. B.

7. — Hauptmann Lj., Mejna gofija Spodnjepanonska. (Str. 311—357.)

Razni učenjaki se zanimajo za tiste pokrajine, po katerih sta sveta brata Ciril in Metod oznanjevala krščanstvo. Prva pokrajina, po kateri je Metod kot škof deloval, je bila Panonija. Tu je vpeljal slovansko službo božjo, kar pa je bilo ondotnim nemškim duhovnikom tako zoprno, da so zapustili Panonijo in se vrnil v Solnograd, odkoder so bili prišli. Ker je panonski vojvoda Kocel očitno podpiral Metoda, se je zameril bavarskim škofom, ki so mu zagrozili, da se mu ne bode dobro godilo, ako bode imel Metoda pri sebi.

Metod je bil posvečen za škofa. A kot tak bi bil še vedno zavisen od solnograškega nadškofa, kateri bi ga bil lahko oviral v njegovem delovanju. Po želji vojvoda Kocela se je Metod vdružil napotil v Rim, kjer ga je papež Hadrijan II. povzdignil v nadškofa čez Panonijo in Moravsko.

Prej omenjena razprava gospoda Hauptmanna naj bi kolikor mogoče natančno določila velikost Spodnje Panonije, po kateri je gospodoval vojvoda Kocel, še prej pa njegov oče Pribina. Kakor se kaže, je segala njuna oblast proti jugu do Drave, proti vzhodu do Donave, na zapadu je bil Ptuj v njuni pokrajini in na severozapadu sta gospodovala do doljenje Rabe.

Pisatelj je pridno uporabljal razne vire, ki pa so posebno, kar se tiče krajevnih imen, premalo jasni. Viri navajajo več krajevnih imen, katerim se njih lega dandanes ne da določiti. Vsled tega je pisatelj v svoj spis sprejel veliko število hipotez ali domnev. Nekatere so dobre in jako verjetne, tako n. pr., da vojvoda Kocel najbrže leta 874. ni umrl, ampak izginil po stari frankovski metodi za zidovi kakega samostana (str. 323). Tudi je verjetno, da je Lindolveskirchen sedanja Spodnja Lendava (str. 334). Dalje mu rad pritrdim, da Lauenata je Labnica, ne pa Lendava (str. 330). Ne morem pa se strinjati z njegovo domnevo, da bi bila Dudlebska grofija na Graško-lipniškem polju (str. 331). To polje je bilo že leta 892. znano pod imenom »Hengisfeldon« (Gr., II, št. 301). Dokler nimam zares tehtnih dokazov, se moram ravnati po besedilu dotične listine (Gr., II, št. 297): »in comitatu Dudleipa . . iuxta aquam que dicitur Knesaha«.

Ludovik Nemški je leta 828. razkosal zemljo Balderika, vojvoda furlanskega in predstojnika panonske meje, v štiri grofije, ne pa v mejne grofije (str. 311, v. 22). V katere grofije jo je razdelil, nam ni znano. Da bi bili enó grofijo takrat zvali »Veliko« Kranjsko, se ne more trditi. Noben zgodovinski vir srednjega veka ne pozna »Velike« Kranjske, ki naj bi segala do razvodja med Ptujskim poljem in Celjsko kotlino. Pisatelj omenja »Veliko« Kranjsko še na dveh drugih mestih (str. 313, v. 24 in 351, v. 4).

Ako je obrski kapkan Teodor dobil bivališča med Savarijo in Carnuntom, še s tem ni rečeno, da je bila Savarija v Gornji Panoniji (343, v. 13). Proti koncu naj omenim, da je tretji stavek v pisateljevi razpravi (str. 311, v. 9—12) nerazumljiv. Tu navaja, da je

neki Karantanec nadaljeval vojno frankovske države kot svojo zasebno, dokler mu ni Karol Veliki izbil meča iz roke leta 811. Kdo je ta Karantanec? † Fr. Kos.

8. — Fr. Ramovš, Deklinacija slovenskega imena očã < ot_{bc}. (Str. 392 — 400.)

Z njemu lastno jasnostjo razkriva Ramovš usodo slovenskega »očeta«, ki je prišel iz o-osnove k nt-osnovi.

Najprej dokazuje, da je oče — očeta mlajše kot oča — oče, ki ga najdemo najbolj pogosto v starejših slovenskih tekstih in ki je danes še v rabi v onih slov. narečjih, ki so nam tudi sicer ohranila starejšo razvojno stopnjo (Rezija, Prekmurje, Bela Kr.). Isto dokazuje pos. adj. očin.

Na podlagi te ugotovitve začne Ramovš svoja skrajno precizna izvajanja :

1. štadij: otãc — otãcã > otãc — ocã. Acc. sg. še otãc ali že gen. ocã. Gen. pl. ótãc. Voc. sg. očẽ.

2. st.: ocã in očẽ sta se zlila v ocã, očẽ.

3. st.: Acc. sg. odvrže staro obliko otãc, ki se loči od večine sklonov in privzame ocã (= gen. — acc.). Pod tem vplivom nom. otãc > ocã. Istotako v plur. gen. ótãc > oc-ev in po tem nom. pl. ocẽvi.

4. st.: nom. ocã si ustvari svojo deklinacijo (očẽ, očĩ, očõ), ker pa je pomen deklinaciji odločno protiven, zato v

5. st. k nom. očã gen. očã (= o-dekl.) ali očeta (= nt-dekl.). Prvi pojav danes splošen: sluga — sluga — slugu itd.

Težje je razložiti, kako dobimo iz očã ali óča gen. očeta. Izvajanje iz óča je radi naglasa nemogoče, ostane tedaj le iz očã — očẽ. Ramovš konstatira enostavno vpliv nt-debel. Težko nam je reči, kako bi se mogla glasiti oblika očã v stranskih sklonih, potem ko je prešla med nt-debla, ker nimamo drugih takih primerov na -ã. Če sodimo po analog. Črnẽ — Črnẽta, bi pričakovali gen. *očeta. Da je vpliv nominativne oblike zelo močan, vidimo pri slučajih sluga — slugata, Rajko — Rajkota, Joža — Jožata, Koseski — Koseskita. Razumljivo je, da je v vseh teh slučajih, kjer je bil kazusov formant nenaglašen, mogla dosti lažje vplivati analogija, odtod poleg Koseskita in Koseskãta (iz nom.) še Kosesketa (po Črneta), poleg slugata tudi slugãta (po Koseskãta) in slugeta (po Črneta). V našem slučaju pa imamo končno naglaševanje, zato se mi zdi potrebno jemati v poštev starejši gen. očẽ.

Iz stranskih sklonov očeta itd. je naravno prav lahko nastal nom. očẽ > očẽ; mogoče je k obliki očẽ pripomogel tudi preglas za palatali (sveča > svečẽ)¹ [nahaja se časovno in krajevno približno istotam: Goriška, Notranjska, Dolenjska, pogosteje od 18. stoletja].

Z razpravo je Ramovš končno razvozlat to dosti zamotano vprašanje.

Dr. A. B.

Verstvo.

Cerkev. Spisal Franc Grivec, univerzitetni profesor v Ljubljani. 8° (IV, 320). Ljubljana 1924. (Bogoslovna akademija v Ljubljani, knjiga V.)

Strokovno oceno o tem delu treba prepustiti bogoslovnim listom in znanstvenikom. Ti so že tudi povedali o njem svojo sodbo, rekši, da je delo v čast pisatelju in slovenski bogoslovni znanosti. Ako še dostavimo, da se že prevaja na ruski in nemški jezik, se to pravi, da je v čast bogoslovni znanosti sploh. Zdi se nam pa, da mora »čas« opozoriti na to knjigo posebej našo svetno inteligenco.

Gotovo je in vprav to delo na raznih mestih to iznova dokazuje, da je za naše razmerje do Kristusa najbolj značilno naše razmerje do Cerkve. Rusi govore naravnost o potrebi »pocerkovljenja«. Že zato je dobro, da imamo sedaj domače delo, ki naj uvaja v globlje umevanje te čudovite ustanove na zemlji, ki se imenuje katoliška Cerkev. Kdor bo pazno proučil poglavja: Notranja upravičenost Cerkve (16—24), Božje kraljestvo (24—35), Cerkev in osebnost (76 sl.), Cerkev — mistično telo Kristusovo (80—121), Katoliško dejstvo (260 sl.), temu Cerkev ne bo hladna juridična ustanova, »rimska kurija«, ki posega v svobodne notrine človeškega mišljenja in hočenja in v osebno razmerje človeka do Boga, ampak mu bo to, kar je v resnici, mistični Kristus, seveda v človeški slabosti, kakor je bil v »človeški slabosti« resnični Kristus na zemlji, »judom v pohujšanje, poklicanim pa božja moč« (1, Kor. 1, 23), a zopet ne mističen v smislu umišljenega praznega mysticizma, marveč v smislu skrivnostnega, a resničnega delovanja po Cerkvi v naših dušah. Le toliko bo v nas živega krščanstva, kolikor bo najprej v nas tega živega umevanja Cerkve!

Gotovo je pa tudi, da je za nas to delo še drugega pomena. Mi katoliški Slovenci in Hrvati živimo s pravoslavnimi Srbi v eni državi. Naša naloga bo ne samo, da položimo prave osnove za skupno politično in socialno življenje, temveč tudi, da uredimo medsebojno razmerje na verskokulturnem in cerkvenopolitičnem polju. Ideal je seveda cerkveno zedinjenje, a če naj kdaj dosežemo ta ideal, bo treba mnogo duševne priprave. Že medtem pa se moramo med seboj poznati in umeti, da bo možno skupno življenje. Sedaj je pa še tako, da mi dostikrat bolje umevamo protestante kakor pravoslavne in da so tudi pravoslavnim protestantje bliže nego mi. Česa je torej predvsem treba? Mi in pravoslavni imamo neprimerno več skupnega kakor mi ali oni s protestanti, pravzaprav nas le malo loči, v prvi vrsti umevanje Cerkve, a žal, da nas to zelo globoko loči. Naša dolžnost glede tega je dvojna: najprej mora vsak izmed nas dobro poznati Cerkev, da more tolmačiti pravoslavnim pravo katoliško umevanje; potem pa mora vsak izmed nas poznati tudi pravoslavno pojmovanje, da more umeti, zakaj smo jim še tako tuji. Grivčeva knjiga nam omogočuje oboje. Doslej so bila taka dela »orientirana« na protestantski zahod, to delo nam Slovencem daje res

orientacijo, ker nas opozarja predvsem na slovanski vzhod. Kdor natančno prouči poglavja: Petrovo prvenstvo (126—145, zlasti temeljito razpravo o Mt. 16, 17—19), potem Prvenstvo rimskih škofov (155—187, zlasti sholije Metodovega nomokanona, str. 185 sl., kjer popravi na str. 186 Romae v Ravennae), pa Svojstva in znaki Cerkve (226—267, tu zlasti važno in zanimivo poglavje o svetosti Cerkve), ta bo lahko in dobro umel katoliško stališče do pravoslavnih cerkva. Kdor bo pa prav tako marljivo proučil še poglavje: Vzhodno in bizantinsko pojmovanje prvenstva (182—196, vmes še 145—149), potem pa še poglavje o vesoljnem cerkvenem zboru in rednem učitelstvu (288—292, 294—295), ta bo umel duševno razpoloženje pravoslavnih kristjanov, umel pa tudi »tragičen položaj« (kakor ga po pravici imenuje pisatelj str. 292), ki so vanj pravoslavne cerkve po razkolu zašle. Ko bo vse to proučil, se bo pridružil tisti stari, a vedno še med nami premalo živi in premalo dejavni želji: Ut omnes unum sint, ki ji je dal pisatelj (306—311) tako srčno občutenega izraza — in bo nemara še sam apostol cerkvenega zedinjenja.

A. U.

Dr. Ivan Bujanović, **Kristologija i soteriologija** ili nauk katoličke crkve o Utjelovljenom Sinu Božjem i Djelu Otkupljenja. Osijek 1922. Naklada Prve hrvatske dioničke tiskare u Osijeku. Str. 264.

Ob koncu svojega, 80 semestrov dolgega akademičnega delovanja na zagrebški univerzi, je izdal profesor Bujanović dogmatično knjigo o Kristusu Odrešeniku. Teško bi mogel lepše zaključiti leta javnega znanstvenega dela kakor ravno na ta način.

»Svrha je i Kristologiji kao i prijašnjim mojim monografijama, da olakšam svojim slušateljima čitanje i razumijevanje dogmatike u hrvatskom jeziku i da im pomognem kod priprave za strogi ispit iz te struke, a u drugu ruku da i svjetovnjaci, koji se knjigom bave, imaju pri ruci lakim stilom napisana neka poglavlja dogmatike.« (Predgovor.)

Ako knjigo ocenjujemo po tem merilu, ki ga je pisatelj označil, moramo priznati, da se mu je prav dobro posrečila.

Knjiga se deli v dva dela, katerih prvi, o osebi Kristusovi (kristologija), je precej obsežnejši (17—166), kakor drugi, ki govori o odrešenju (soteriologija, 167—264). Po kratkem uvodu o pojmu in potrebnosti učlovečenja začne pisatelj kristologijo z dokazi za božanstvo Kristusovo, ki jih jasno in dosti obširno razloži. V drugem poglavju govori o »človečanstvu Isusa Krista«. Omenja tudi herezije doketizma, arianizma, apolinarizma, gnosticizma. Težki nauk o združenju obeh narav v eni božji osebi (hipostatsko sjedinjenje) pregledno obravnava, ne opusti nobenega važnejšega vprašanja v tej stvari in nakratko razloži tudi razna mnenja teologov o razliki med osebo in naravo ter o načinu hipostatičnega zedinjenja. Zadnji del kristologije nosi naslov: Sin božji poslije utjelovljenja. Tu govori o posledicah hipostatične združitve, o znanju, svetosti in svobodni

volji Kristusovi. Tudi pobožnost Srca Jezusovega v posebnem članku dogmatično razloži in utemelji.

Drugi del, soteriologijo, deli pisatelj tudi v štiri poglavja: Posredništvo Isusa Krista, svečenička, proročka, kraljevska služba Isusa Krista.

Posamezne nauke, posebno verske resnice o tem predmetu, razlaga dosti obširno in temeljito. Tudi zmot in ugovorov ne prezre.

Literature ne navaja mnogo, v tem oziru bi želel nekoliko več, a seveda pglavitno to ni pri knjigi, ki je napisana v svrhu, kakor si jo je pisatelj zastavil. Pač pa bi bilo dobro, da bi cerkvene odločbe in patristične izreke citiral po Denzingerjevem in Rouet de Journalovem enhiridiju. Nauka o Devici Mariji, ki ga navadno priključujejo kristologiji, pisatelj ni obdelal v tej knjigi, ker je izdal mariologijo posebej.

Odločno pa bi želeli, da bi bila knjiga kljub veliki draginji tiskana na boljšem papirju. Delo, ki ima trajno vrednost, to zasluži, čeprav se cena zviša.

Želimo, da ta lepa knjiga v hrvatskem jeziku dosega svoj namen; da se po njej širi in pogloblja »eminens scientia Jesu Christi«, vzvišeno spoznanje Jezusa Kristusa in se čvrsti vedno bolj i med duhovniki i med versko izobraženimi laiki tudi ljubezen do Kristusove osebe in Njegovega dela, kar je svetu v naših časih tako bridko potrebno.

Dr. J. Fabijan.

Dr. Franc Walland, **Sv. Frančišek Saleški**. Naši vzori; 2. zvezek. V Ljubljani 1923. Založil in natisnil salezijanski zavod na Rakovniku. Str. 188. — Večkrat se poudarja, kolikega pomena so dobri življenjepisi odličnih in krepostnih oseb za vzgojo in napredek v krepostih, tem bolj pa še življenjepisi svetnikov. Nauk o krepostnem življenju nas veliko bolj mika, če ga gledamo uresničeneega v življenju, kakor pa če beremo o njem le teoretično razpravo. Življenjepis nam kaže junaka, ki se bori za krepost in v njej vedno napreduje; tak junak nam je vzor in še vedno nam je »historia vitae magistra«. Dobrih življenjepisov pa nam Slovincem še tako manjka, kar čutijo posebno vzgojitelji mladine, ki bi ji radi dajali takih knjig, pa jih nimajo. Saj nimamo niti življenjepisov mladinskih zavetnikov!

Zato je bila srečna misel, da so salezijanci izdali življenjepis cerkvenega učenika in svetega škofa Frančiška Saleškega za 300letnico njegove smrti († 28. decembra 1622). V knjigi spremljamo vnetega moža in vnetega apostola od njegove mladosti do groba. Občudujemo njegov tako lep in odločen značaj, posebno njegovo krotkost, ljubezen, ponižnost in delavnost. Gledamo njegove uspehe, ki si jih je priboril s takim značajem nad krivoverci. Poleg neumornega dušnopastirskega dela pa je še utegnil napisati zlati knjigi »Filotejo« in »Teotima« ter okoli 900 pisem. Tudi iz teh spisov odseva njegova krotkost in ljubezen. Paj IX. ga v pismu z dne 19. junija 1877., v katerem ga proglašaja za cerkvenega učenika, imenuje »verae ptaeque

doctrinae magister«. Takih svetlih vzorov potrebuje naša mrzla, sebična in materialistična doba.

Pisatelj je priredil življenjepis po francoskih virih. V pripovedovanje je vpletel posebno v začetku knjige marsikak nauk ali izrek sv. pisma, vendar ne toliko, da bi s tem bravca odbijal. Knjiga se prijetno bere. Tudi je zelo pregledna, ker so poglavja razdeljena v več odstavkov s posebnimi naslovi. Oblika je primerna, le tisk je skoraj predroben, tudi je nekaj tiskovnih napak.

Izobraženega čitatelja bodo morda motili nekateri nedostatki v jeziku, na katere hočem tu opozoriti. Nekatero tujke bi se lahko zamenjale z domačimi izrazi, n. pr.: kaprica, cona, triumf, pamflet, privilegij, tip. Nekaj je po nemščini prikrojenih besed, čeprav imamo zanje lepe domače, n. pr. podati se (odpraviti se, napotiti se), posluževati se, dopasti se, dopadenje, nahajati se, k nogam(!) (peš), gotov (neki, nekak), ravno (prav). Vejica se v glavnih stavkih prevečkrat rabi, pred odvisnimi pa se prav velikrat izpušča. Nekaj je pravopisnih in slovničnih napak, n. pr. mater (imen.), ustmen, bogatiti (bogateti), treba (treba je), življenje svetnika, ud Kristusa itd., nekaj napak je v razzlogovanju.

Knjigo naj bere mnogo čitateljev, ki naj velikega svetnika tudi posnemajo!

J. Pavlin.

Pravo.

Kušej, dr. Rado: **Cerkveno pravo katoliške in pravoslavne cerkve s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.** 8° (XII + 488). V Ljubljani 1923. Založba juridične fakultete.

Da prvo slovensko knjigo celotnega cerkvenega prava pravično ocenimo, moramo vedeti, da je izdana kot učbenik juridične fakultete ljubljanske. S tem je bil avtorju z ozirom na ceno obseg knjige več ali manj že določen. Kar pa na 488 straneh nudi, zadostuje tako znanstvenim zahtevam kakor tudi kandidatom prava za znanje, ki ga morajo o cerkvenem pravu imeti, tako da moramo odkrito priznati, da se je prvi poizkus cerkvenega prava v slovenskem jeziku zelo posrečil in da daje pisatelju spričevalo priznanega kanonista v Jugoslaviji, kar je dokazal že prej s svojim sodelovanjem pri verski anketi v Belgradu. Opozoriti pa je tudi vredno, da spada Kušejevo »Cerkveno pravo« med prva znanstvena dela sploh, ki obdelujejo celotno snov cerkvenega zakonika. Tudi v drugih jezikih so sistematična dela cerkvenega prava po novem kodeksu še zelo redka.

Gasparrijev uvod v novi kodeks meni, da v bodoče kandidatje cerkv. prava razen kodeksa ne bodo rabili drugega učbenika, vendar je v naših razmerah teologu in juristu neobhodno potrebno, da pozna poleg kanonskega prava tudi državne zakone, ki se nanašajo na cerkvene zadeve, in pa najvažnejša poglavja pravoslavnega cerkvenega prava — oboje nudi K. v svojem učbeniku v zadostni meri.

Kar se tiče sistema cerkvenega prava, je pač C. de Sem. izdala navodilo, naj se predava kanonsko pravo po redu kodeksa. Na naših fakultetah (teoloških in juridičnih) pa je cerkvenemu pravu odločeno premalo ur in semestrov, da bi se mogel kodeks v celoti razlagati — pa le tedaj bi bilo mogoče držati se kodeksovega sistema —, zato si mora profesor cerkv. prava ustvariti drug sistem. K. ni sledil popolnoma nobenemu sistemu drugih kanonistov, ampak si je postavil svojega, s katerim gotovo ne bodo vsi zadovoljni, kakor niso bili doslej z nobenim. Enotnega sistema ni in ga tudi ne bo. K. je toliko sledil Sägmüllerju, da je razdelil tvarino v štiri knjige: cerkev in cerkvena politika; viri cerkvenega prava; cerkvena ustava; cerkvena uprava. Kaj spada v cerkveno ustavo in kaj v upravo, o tem kanonisti še niso edini. Brez dvoma spadajo cerkv. službe k ustavi, beneficiji in z njimi združeno patronatno pravo k upravi. A vendar so cerkv. službe in beneficiji tako zvezani (ni beneficija brez cerkv. službe), da je vsaj zelo n e p r a k t i č n o in za slušatelje n e j a s n o, ako se v predavanjih ločijo. Tudi kodifikatorji cerkv. prava so to čutili, kar spričuje kan. 146. Zato se mi zdi čisto umestno, da je K. po Sägmüllerjevem zgledu uvrstil med cerkveno ustavo poleg cerkvenih služb tudi nadarbinsko in patronatno pravo in s tem podal lep in enoten pregled te važne snovi. A K. je šel še dalje ter pridjal še cerkveno združništvo ustavi, pač zato, ker ji zelo sličí, čeravno sicer spada morda bolj k upravnemu pravu, celotno pa tudi ne, ker vsebuje redovniško pravo zopet mnogo ustavnega, četudi le za del vernikov veljavnega prava. Izraz »združništvo« pa mi kar noče ugajati; rajši bi rabil »cerkveno redovniško in društveno pravo« ali samo »redovniško pravo«, čeravno ne pove vsega, kar znači združništvo; pa saj tudi nemški kanonisti uvrščajo v poglavje »Ordensrecht« bratovščine in cerkvene zavode. Za učbenik je po moji izkušnji Kušejev sistem prikladen.

V celi knjigi je po mojem mnenju najboljši oddelek o cerkvenem sodnem postopanju. Kako je K. težavno in obsežno snov četrte knjige kodeksa podal na 30 straneh, je za te vrste pregledov naravnost vzorno. Lepo in točno slovensko terminologijo lahko kar prevzamemo v praktično poslovanje. V enotni slovenski terminologiji leži sploh glavna zasluga Kušejeve knjige.

Pripomnil bi samo to-le: Duhovna semenišča smatra K. za zasebne zavode škofov (str. 263 in 267). Po mojem prepričanju se semenišča, posebno če so združena z bogoslovnim učiliščem, ne morejo enačiti zasebnim zavodom, kakor jih ustanavljajo zasebniki ali organizacije na temelju svojih pravil, ampak so svoje vrste javni zavodi, četudi niso državni. In to ne samo zaradi tega, ker so v Sloveniji in Dalmaciji dotirani iz javnega verskega zaklada stoječega v državni upravi ali pa naravnost iz državne blagajne, ampak ker so ustanovljeni od cerkve, ki je s svojim pravom v državi priznana. Kakor avtor povsem pravilno trdi, da cerkveno pravo po svojem bistvu ni ne javnega in ne zasebnega značaja, ampak je pravo povsem svoje vrste (str. 12), tako tudi duhovna semenišča, ustanovljena po tem pravu, niso zgolj zasebni zavodi, temveč zavzemajo — cerkvenemu pravu slično — povsem lasten položaj, ki se ne sklada s položajem javnih-državnih in ne zasebnih zavodov; stoje izven

teh dveh kategorij. Imenovati bi se mogli javni cerkveni, kot taki od države priznani (in to že implicite s priznanjem kat. cerkve) učni zavodi.

Kar je v knjigi tiskovnih pomot, jih skoraj vse čitatelj sam lahko popravi; kakšne nejasnosti ali netočnosti izvirajoče iz kratkih in stisnjenih izrazov pa odpravi, ako primerja citirane kanone cerkvenega zakonika. Pomen kvarijo le nekatere pomote: str. 178 predzadnja vrsta »ali«, glasiti se mora »in«; str. 182, vrsta 8 mesto »in« naj se bere »ali«; str. 225 predzadnja vrsta »ali« pomeni »in«; str. 358 vrsta 21 beri mesto »ter« »ali«.

Kušejevo »Cerkveno pravo« bo poznanje vzorno kodificiranega prava kat. cerkve brez dvoma zelo razširilo in poglobilo, saj je šla že celotna naklada v svet. Druga izdaja, ki bo v doglednem času postala nujna, bo — saj upamo v spremembo današnjih gospodarskih razmer — lahko obširnejša in s tem še boljša. Ni pa preveč rečeno, če trdim, da pomeni že prva izdaja važen znanstven dogodek ne samo med Slovenci, ampak med Jugoslovani. Dr. G. Rožman.

Prof. dr. Metod Dolenc, Prisilna vzgoja k delu po našem kazenskem pravu. Ljubljana 1923.

V brošuri, ki je izšla kot posebni odtisek iz »Slovenskega Pravnika«, obravnava g. profesor za sedanje čase in razmere zelo pereče vprašanje. Druge države so povečini izpopolnile določila glede prisilne vzgoje in tozadevne zavode, pri nas smo pa šli rakovo pot. Zato ni čudno, da se tatvine, sleparije, ropi i. dr. zločini tako strahovito množe in je varnost državljanov vedno manjša. — Prvi del vsebuje zgodovinski pregled o ustanavljanju in razvoju prvih zavodov zoper beračenje in delamrznost v bivši Avstriji, posebno prisilne delavnice v Ljubljani. Otvorjena je bila 15. oktobra 1847. iz ustanove ljubljanskega kanonika Lovrencija pl. Schlenderbacha (ki je zapustil vso svojo imovino v ta namen), predujma iz državne blagajne in daril neimenovanih dobrotnikov. Zanimiva so prva statutarična določila. Od l. 1854. do 1858. je bila obenem tudi kaznilnica za moške, ker so medtem od l. 1855. oddajali ženske »pokorivnice« v Lankovic pri Gradcu. Državni zakon z dne 10./V. 1873 št. 108 drž. zak. je določil enoten tip zavodov za prisilno vzgojo k delu. Tedaj se je v ljubljanski prisilni delavnici ustanovil poseben oddelek za korigende, nastavila sta se duhovnik in učitelj, ki jima je bila poverjena v prvi vrsti vzgoja in pouk mladoletnikov od 8. do 18. leta. Ta oddelek se je na podlagi sklepa dež. zbora kranjskega z dne 16. jan. 1909 preosnoval v posebno »vzgajališče za zanemareno mladino«, ki je nosilo od l. 1911. dalje ime: »deželno vzgojevališče«. Dne 1. junija 1920 je pokrajinska vlada ukinila prisilno delavnico, v poslopje so se naselili umobolni obeh spolov; država pa je prevzela vzgajališče, — ki je ostalo v svojem traktu, — in ga podredila upravi oblastne zaščite dece in mladine. (Pa tudi državno vzgajališče je bilo v zadnjem času v resni nevarnosti, da ga ob 50letnici ne reducirajo! Op. pis.)

Drugi del opisuje današnje zakonito stanje glede prisilnih vzgajališč, ki je pisatelj sam v tretjem delu (»Kritika«) ostro, toda upravičeno biča. Saj sta tako zakon o varnosti države z dne 2. avg. 1921, kakor uredba ministra pravde z dne 26. jun. 1923 velik korak — na-

zaj mesto naprej. Vrhtega sta še zelo netočna in nejasna. Te netočnosti in nejasnosti v tem poglavju našteva, jih obravnava in kaže protislovja sedanjih predpisov s starimi, ki so deloma še v veljavi. Značilne so njegove besede: »Moderno kriminalno pravo se bori na vse pretege za to, da naj se mladostne osebe do 18. leta ne kaznujejo na prostosti, temveč naj se prisilno vzgajajo. Stojimo pred uzakonjenjem modernega edinstvenega kazenskega zakonika, ki si usvaja vse moderne tečevine kriminalnega prava, — ministrstvo pravde pa izdaja uredbe, ki so naravnost nasprotne modernim težnjam, da, vprašanja vzgajališč se niti z besedico ne dotakne.« Konstatira napako, da je bilo vzgajališče nameščeno v »prisilni delavnici« in da se mladoletne prisiljenke oddajajo v kaznilnico v Begunje. Poudarja ponovno potrebo, da se vzpostavi prisilna delavnica za moške. Ne strinja se s tem, da predokazuje min. uredba posle izvršilnih činiteljev sodnega izreka o dopustnosti oddaje v prisilno vzgojo poedinem in priporoča kolegialno »odločevanje. Ko šiba nekaj pogreškov in nedostatkov, konča z zahtevo, »da bi se stalni zakonodajni svet zaslíhal, preden se izda zakon ali uredba, ki posega tako živo v pravne in socialne razmere.«

Kratko: s kritiko zakona o varnosti države z dne 2. avg. 1921 in ministrske uredbe z dne 26. jun. 1923 združuje zahtevo po vzpostavi prisilne delavnice. — Ne odrekam upravičenosti tej zahtevi, vendar sem mnenja, da izraz »prisilna vzgoja k delu« pri odraslih ni na mestu, pač pa pri mladoletnih. Še bolj potrebna bi bila razna vzgajališča za mladostne ženskega in moškega spola, in sicer ločena za šoloobvezne in šoli odrasle! Zgledi po drugih državah nam pričajo, da se tam, kjer skrbje za zanemarjeno in ogroženo mladino, število kaznivih dejanj mladoletnih oseb krči. In če mladino rešimo, bo tudi odraslih zločincev vedno manj!

A. S.

Vzgojeslovje.

Pedagoški zbornik za l. 1923, XXI. zv. Izdaja Slovenska Matica v Ljubljani. Uredil dr. K. Ozvald. Ljubljana 1923. Natisnila Učiteljska tiskarna.

Prof. Ozvaldu je treba priznati, za je zanesel v Pedagoški zbornik novega življenja. O tem priča tudi ta letnik z bogato in pomembno vsebino.

Prof. Ozvald sam podaja načelne misli glede izobraževanja osnovnošolskih učiteljev. On ugotavlja, da osnovno šolski učitelj danes z malimi izjemami ni kos nalogam, pred katere ga je vrglo novo življenje. Skrb šole ne sme biti več samo pouk, temveč oblikovanje značaja, kulturna, racionalna in versko-nravstvena vzgoja. Za te naloge je pa današnji učitelj nedorasel. Glavno krivdo pri tem ima po mnenju O. docela neprimeren ustroj naših učiteljišč. Naša učiteljišča so tako urejena, da uče vzgajati dečke in deklice, ki uprav duševno zore in torej še sami potrebujejo vzgoje. Naša učiteljišča z množino učnih predmetov in prezgodnjo metodiko »dušo sistematično na

kosce drobe«. O, misli, da bi bila za učiteljske kandidate najprimernejša srednja šola, seveda prilagojena potrebam našega življenja. Potem pa 6 semestrov pedagoško-didaktične izobrazbe na univerzi: 4 semestre naj bi se kandidati udeleževali predavanj iz pedagogike in vaj, 2 semestra pa naj bi bila posvečena praktičnim nastopom v raznih prosvetnih in socialnih institucijah. Pedagogika naj bi se pa predavala kot kulturna pedagogika, t. j. kot teorija organske zveze med vzgojstvom in kulturnim življenjem (torej splošna in strukturna psihologija, teorija izobrazbe in izobrazljivosti, sociologija izobrazbe itd.). Poleg tega naj bi pa vsak kandidat prve 4 semestre poslušal še predavanje iz kake posebne stroke in se udeleževal dela v seminarju, da bi dobil nekoliko pogleda v celotni organizem znanstva in se učil spoštovati nnanost in znanstvenika in druge vzgajati za to spoštovanje. Obenem bi pa na ta način tudi kolikor toliko avtonomno fundiral svoje stvarno znanje predmetov. O, sodi, da bi se tako filozofska fakulteta očuvala hiperprodukcije, ker bi se bržčas več srednješolskih abiturientov posvečalo osnovnošolskemu učiteljskemu poklicu, in da bi se tudi številno razmerje med učitelji in učiteljicami pravilneje izravnalo.

Te misli pedagoga-znanstvenika z globokim socialnim čuvstvom za potrebe narodove vzgoje so vsega premislega vredne in prosvetni odbori ne bodo mogli z nemarom mimo njih.

Tudi Pavel Strmšek (Pedagogij na filozofskih fakultetah naših univerz) meni, da »se pečajo danes s pedagogiko že mladiči, ki nimajo za to niti izdaleka dovoljne zrelosti« in se pridružuje Ozvaldovi zahtevi, da se bodoči učitelj izobražuje na srednji šoli, v pedagoškem in metodiškem oziru pa na univerzi. S tem, pravi, bi se doseгло tudi zaželjeno »duhovno zblížanje vsega učiteljstva«. Razloček med učitelji bi bil le ta, da bi se učitelji za meščanske šole izobraževali na univerzi še eno nadaljnje leto, učitelji višjih razredov srednje šole pa še dve oz. tri leta (S. misli, da bi za pedagoški in metodični študij zadoščevalo eno leto).

Anica Lebarjeva, že dobro znana po svojih referatih o pomožnem šolstvu, je napisala o tem perečem vprašanju jako informativen članek (Pomožno šolstvo). Z jasnimi razlogi dokazuje, da treba za slaboumne in slabo nadarjene otroke svojevrstne vzgoje v pomožnih šolah in zavodih, kaže na socialni pomen teh naprav, opisuje njih notranji ustroj in podaja kratek pregled, kako se drugod po svetu razvija ta posebna panoga mladinskega skrbstva. Sklep je, da čaka našo državo v tem pogledu še mnogo dela. Imamo za te vrste mladino nekaj pomožnih šol, a še nobenega zavoda.

V osredje vseh modernih pedagoških problemov je pa segel Franjo Čibej s svojo razpravo »O virih duhovnega in kulturnega življenja«. Ta razprava je obenem poglavje iz moderne psihologije in kulturne pedagogike.

Č. ugotavlja, da ne gre v naši dobi za nič manj in nič več kakor za novo življenje. Stoletje tehnike je zanikalo dušo in rodilo kapitalističnega človeka brez srca in kapitalistično kulturo brez ljubezni,

zato pa prineslo človeštvu le prevaro in nezadovoljstvo. Že v 19. stoletju sta se pojavila dva poizkusa, da bi rešila človeštvo prokletstva kapitalizma, romantika in utopija, toda oba nekritična. Prvi je iskal rešitve v preteklosti in prešlih formah, brez čuta za zahteve naše dobe, drugi je išče v bodočnosti, a brez umevanja žive kulture in nje zakonov. Problem je: kultura ne na tehniki, a tudi ne proti tehniki, ampak v okviru tehnike z izločitvijo kapitalističnega človeka. Da se reši ta problem, je pa treba poznati ustroj in zakonitost gospodarskega, kulturnega in duhovnega življenja v celoti kakor tudi zapletljaje, ki jih nosi vsaka velika in razvita kultura v sebi. To umevanje pa podaja uprav sodobna znanost, zlasti strukturna psihologija.

Č. beleži iz bogate literature zadnjega časa osnovne izsledke. Tako Sprangerjevo delitev življenskih form, šestero človeških tipov z ozirom na šestero vrednot. V vsaki duši je »šestero plasti« po odnosu k šesterim vrednotam (ekonomski, estetski, logični itd.), a v vsakem človeku so te plasti drugače izoblikovane, ena smer daje življenju osnovni in glavni ton. Tako se loči teoretski, estetski, ekonomski, socialni, politični, religiozni človek. Še globlje sega tipika (nje zastopniki: Simmel, Spengler, Strzygowski i. dr.), ki loči človeka po duševnosti polarno v klasičnega in orientalskega (gotskega), v apoliničnega in dionizičnega, severnega in južnega; vsak izmed teh dveh drugače doživlja svet, združena sta le v težnji po večnosti. V vsakem človeku je pa poleg tega okrog najglobljšega duševnega jedra še več koncentričnih plasti (Scheler): zunanja, duši najbolj tuja plast je plast doživljajev prijetnosti in koristnosti; druga plast vitalnih doživljajev; tretja čistih duševnih svetov; najgloblja plast duhovnih aktov, ki izhajajo iz jedra naše duševnosti, plast najglobljih umetniških, etičnih, ljubezenskih in religiozних doživljajev.

Naloga naše dobe je, umeti to kompliciranost duševnosti in navrniti človeka v notranjščino k »praviru življenja«, kjer »živi duša iz najintimnejših plasti svojega jaza in svoje osebnosti« (to znači klic po poglavljenju življenja!), in odtod mu odpreti pogled v objektivni svet vrednot. Tako se bo življenje ob vrednotah bogatilo, a chrnilo enoto in samobitnost, zakaj vsaka doba, ima svojo lastno strukturo in vsaka osebnost v vsaki dobi je tudi svoja individualnost.

Na podlagi teh ugotovitev podaja Č. nekatere vodilne smernice nove kulturne pedagogike, nekakšen kulturno-vzgojni program naše dobe. Razprava sega res globoko, je pisana s toplim čuvstvom in z neko umetniško silo. Ni pa prosta nejasnosti in tudi ne dvoumij.

Č. je hotel preveč povedati. Bilo bi bolje, ko bi se bil omejil (In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister, je modro dejal Goethe). Sedaj bo pa dosti nesporazumljenja. Tako že ob govorjenju o »različnih etosih in moralah« (o morali ljubezni, prava, boja in sile, ki so vse »upravičene«, četudi je »najjačja« morala ljubezni, morala krščanstva). Da bi se to prav umelo (če se da), bi bil moral Č. mnogo, mnogo povzeti iz filozofije Schelerjeve in drugih modernih. Prav tako bo vzbujala negotovanje njegova trditev, da so tiste duševne plasti, čim intimnejše, tem manj odvisne od nas, zlasti pa od našega hotenja; v zvezi s tem je govorjenje o »praodlo-

čitvi«, o »vseobsegajoči formuli«, ki so v njej vključene vse posamezne odločitve konkretnega življenja. Tudi govorjenje o osebnosti, ki »vse odloča po svojem lastnem zakonu«, in o etiki osebnosti, ki je »v nasprotju z idealistično etiko splošnih zakonov«, je zelo dvoumno. (Č. je pač hotel reči, da je vsak človek oseba in da ima kot oseba svoj poseben ideal, ki naj bi ga prav on realiziral, da mu je torej kot osebi dan [od Boga] svoj zakon, ki naj se po njem ravna, v mejah splošnih нравnih zakonov [ne v nasprotju z njimi]). Ne vem tudi, kaj naj pomeni (menda iz Schelerja povzeta) trditev, da »vsaka duša tvori po svojem kajstvu in bistvu eno večno idejo božjo, da ni nikak odsev ali posnetek večne božje ideje, ampak svoja posebna, čisto individualna svojstvenost«. Zmiselno bi to bilo le, če bi se dejalo, da ni v Bogu za vse osebnosti ena splošna ideja, ampak da za vsako osebnost, kakor je bilo že rečeno, prav svoj ideal, ki naj bi ga ostvarila. Tako je še to in ono, kar je nejasno in dvoumno. Vendar iz vsega prosejajo jasne smernice nove kulturne orientacije. Seveda — to treba dostaviti — tudi tu ne bo zadnje rešitve velikega problema naše dobe, ako ne bo moderni človek, iščoč v svoji notranjščini »pravira« življenja, našel, da tega pravira sploh ni v njegovi osebnosti, ampak v N j e m , k i j e ž i v l j e n j e !

Na koncu razprave podaja Č. bogato literaturo.

V Kulturnem pregledu poroča Fr. Žgeč o novih potih do pedagoških ciljev: o nemški državnih šolski konferenci, o znamenitem delu »Soziologie des Volksbildungswesens« (hgg. i. Aufträge des Forschungsinstitutes f. Sozialwissenschaften in Köln von L. v. Wiese) in o »novi šoli« na Ruskem. Tu bi bilo pripomniti, da ne sodijo vsi tako optimistično o tej šoli. Fridtjof Nansen n. pr., ki je kot pooblaščenec zveze narodov proučeval ruske razmere, pravi, da so se poizkusi z novo šolo žalostno ponesrečili.

Na koncu so resolucije UJU in zadnjega katoliškega shoda o narodni prosveti in poročilo o ljudski visoki šoli v Ljubljani. A. U.

Zgodovina.

Krek dr. Janez Ev., Izbrani spisi. I. zv. Mlada leta. 1865—1892. Uredil Ivan Dolenc. V Ljubljani 1923. Založilo Društvo Dr. Janez Krek, 80 188 str.

Krekovo delo med našim narodom hoče I. Dolenc pokazati v izbranih njegovih spisih, sledeč razvoju Janeza Evangelista leto za letom od zibel do groba. Izdajatelj sam priznava, da knjiga ni notnega liva, ker je bila sprva namenjena širšemu občinstvu, Mohorjanom, pozneje pa jo je postavil na višji nivo ter je opustil komentar k spisoma »Nekaj idej« in »Mozaik«. Ta dualizem v 1. zvezku še ne škoduje preveč, izginiti pa bo moral v prihodnjih. Težko bo n. pr. prirediti »poljudno« izdajo »Socializma« ali filozofskih člankov, ali načelnih govorov v avstrijskem parlamentu itd. Ko se bo izdajatelj odločil za to ali ono, bo tudi tehnična stran pridobila. Tudi poljudni izdaji nikakor ne bi škodovalo, če bi imel že 1. zvezek imensko in stvarno kazalo. Vsak kulturni delavec ga bo pogrešal. To pa izdajatelj lahko popravi že v 2. zvezku. Zgodovina te dobe še dolgo ne bo spisana, zato pa je tak aparat potreben. Knjiga obsega dva glavna dela, življenjepiš do doktorata, podprt s potrebnimi dokumenti, ki pričajo o mladeničevem razvoju, o njegovih nazorih, o mišljenju v tedanji dobi, in pa izbrane spise. Dolenc je vestno uporabil vse dokumente, iskal žive priče Krekovega razvoja in podal lepo sliko njegovih mladih let. »Pel in pisal je (Krek) takorekoč samo mimogrede.« Slovstvene vrednosti spisi nimajo, a da mu spoznamo »glavo in srce«, jih radi čitamo. »Narodno blago«, ki je objavljeno v št. 23 z dne 6. aprila 1879 (povest o Jerici) ima tudi motiv kakor narodna pripovedka o deklici in pesoglavcih. Že pri petošolcu se vidijo začetki demokratičnega mišljenja (str. 59). Dvajsetletni bogoslovec zahteva, naj se tudi duševne dobrine kar mogoče »socializirajo«, tako da bo imel tudi telesni delavec kar največ neposredne koristi od procvita našega slovstva (str. 59). Poučna tendenca ga je vodila pri marsikakem spisu, pozneje pa

od leposlovja ni več zahteval poučne tendence (ibid.). Ali ni črtica »Nekaj romana« (str. 51) poznejša »Družina socialistova«? Razrešitev različnih šifer in nepodpisanih člankov je delala izdajatelju precej težave — ni bilo tako pri »Slovincu« kakor pri »Narodu«, kjer je Jurčič menda označil vsak članek v uredniškem eksemplarju s pisateljevim imenom. — Kako je sodil Krek o Čitalnicah okoli 1888? »Čitalnice in bralna društva povsod kašljajo nadušljivo, oznanjujoč, da jih marasmus senilis kmalu potegne v grob« (str. 81). — Že kot bogoslovec je Krek pisal o Mohorjevi družbi, kateri je pozneje posvetil mnogo duševnega dela. Grajal je »Doro« v Večernicah 1885 in jo odklonil i glede vsebine i glede oblike (str. 142), pa je sam poskusil in napisal za Večernice 1887 povest »Stara mati« (objavljeno v Izbr. sp. str. 119—133), ki je sicer boljša od »Dore«, a je vendar tudi tipična mohorska povest. Če izhajamo pri drugih spisih za silo s podanim komentarjem, raztresenim po spisu, zahtevata spisa »Nekaj idej« ter »Mozaik« pač politično zgodovinskega ozadja, sličnega kakor ga je podal dr. Prijatelj o Kersniku, ki pa nikakor ni bil nositelj velikih idej, medtem ko se je Krek že koncem te dobe osamosvojil. Takega zgodovinskega ozadja prihodnji Krekovi spisi ne morejo pogrešati. Zakaj ni objavljeno IV. in V. poglavje »Mozaika«? Krek je navedel v članku »Nekaj idej« Nikolasa: »Ne manjši zadržek prihaja navadno od strani bravca; to je neko brezmejno zahtevanje, velika nepotrpežljivost pri razmotrivanju, neki tajni nagon k ugovorom, mnogo večji nego k dovršitvi.« Cenimo Dolenčev o delo; vemo, koliko truda je v njem zakopanega, prihodnji zvezki pa bodo gotovo še boljši. Krek nam stoji še jako blizu. Naj bi se oglasili vsi, ki so z njim občevali in delovali, ga cenili, ga spoznali in dodali gradiva za veliko delo: Dr. Janez Ev. Krek!

Fr. Kotnik.

Franc Bernik: **Zgodovina fare Domžale**. Svojim faranom doma in na tujem v spomin na veliko dobo farne in domovinske ljubezni. S 84 slikami. Samozaložba. Tiskala Slatnerjeva tiskarna v Kamniku 1923.

Ta knjiga je čisto svoje vrste pojav in bi se pravzaprav ne smela imenovati Zgodovina, ampak kvečjemu Opis fare Domžale ali še bolje samo Fara Domžale, pa bi bila njena vsebina bolje označena kakor je tako. Zgodovine je namreč v njej malo in kar je je, ne aspirira na samostojno kritično razbiranje podatkov, ampak izpolnjuje samo tozadevno vrzel z namenom, da bi bila slika sedanjosti popolnejša in lažje razumljiva. Zato pa so tem važnejši in glavni oni odstavki, ki govore o ustanovitvi fare (1908), o verskem življenju, občinski upravi, šolstvu, društvih, zadrugah, slamninarstvu, prometnih sredstvih in svetovni vojni. Zanimiv je tudi gospodarski položaj fare leta 1923 v primeri z onim leta 1850.

Da knjiga pravzaprav ni to, za kar se izdaja v naslovu, je pisatelj sam tudi dobro občutil in poudaril v uvodu njen v prvi vrsti ozkolokalni pomen. Kljub temu pa se nam zdi, da bi celota boljše izgledala, če bi bil tekst semintja nekoliko manj gostobeseden. To velja posebno za odstavek Domžale v svetovni vojni, kjer ponatiskanje dopisov o usodi ali smrti posameznih žrtev vojne ni niti zanimivo, niti ne bo moglo postati kdaj kulturnozgodovinsko pomembno. Krajše bi se bilo dalo povedati tudi poglavje O novi državi. Poglavje Domžale v luči javnosti ne spada v knjigo, razen kratke registracije zanimivih tujih obiskov. Zadnje In še nekaj! pa se zdi nekak postscriptum, čigar bistveni del naj bi se bil pri korekturi uvrstil na primernih mestih spredaj. Tako bi se prav s pridom o

običajih dalo gotovo še več povedati, jezikoslovna digresija o imenu Domžale pa bi bila lahko opravljena s kratko opazko.

S temi opazkami ne maram kratiti resnične vrednosti dela, katerega zadnji namen je poleg opisanega tudi nemalo dušnopastirski in čigar gradivo o sedanosti bo dobilo povečan pomen šele za naslednjo generacijo in kulturne zgodovinarje. Med ilustracijami je precej dragocenega zgodovinskega gradiva (pos. stari tabor, podrta kapelica, nekaj lokalno važnih osebnosti in dogodkov), nekaj pa zopet preveč osebno pomembnega in v knjigo ne spadajočega. Frst.

Naravoslovje.

Materija in energija v sodobni fiziki. Napisal dr. Lavo Čermelj. (Pota in cilji XVII.—XVIII. zv.) Ljubljana 1923.

Knjiga, ki je opremljena z 29 slikami in 7 tabelami, nam podaja v najkrajši obliki razvoj in pomembnost teoretične in eksperimentalne fizike. Na 186 straneh razpravlja avtor o čudovitem napredku fizikalne vede, ki se je po skromnih fizikalčnih pojmih starih Grkov in spekulativnih domnevah atomistov v novem veku razvila na podlagi kvalitativne in kvantitativne kemične analize do moderne atomske, elektronske in radioaktivnostne teorije, da se približa slednjič domnevno »istinosti« v teorijah o kvantih in relativnosti, ki drzno trgata zaveso iznad tajinstvene slike sveta, ko smelo odgovarjata na nestrpna vprašanja.

Že sam na sebi zanimiv, je pridobil predmet vsled preglednosti, s katero podaja pisatelj glavne oznake vseh porabljenih teorij, ki jih plastično razvija v smeri njihove spopolnitve in opozarja na točke, kjer se v težnji za istim ciljem medsebojno sečejo in korigirajo, da na višku svoje uporabnosti iztrgajo narodi vsaj eno tajno, s katero pa odgrnejo vedi samo nova pota in nova vprašanja tik pred »mejo« istinitosti. In tako je brez konca in kraja za vsakim odkritjem skrita zagonetka. — Vse to znanstveno odkrivanje, beganje in iskanje je orisal Čermelj z ono doslednostjo v izbiri nujnega in tehtnega, ki diči strokovnjaka. Obenem pa je knjiga klasičen dokaz za to, kako je mogoče napraviti prikupljivo sleherno snov z uporabo čistega, umetniško uglajenega jezika. Vsebina je podana v treh poglavjih. Prvo obravnava atome in molekule, drugo ione in elektrone, tretje govori o žarkovni energiji. Kakor drugi tujerodni avtorji, ki so hoteli podati širšemu občinstvu isto snov, je pograbil tudi Čermelj — ne da bi postal v svojih razmotrivanjih povsem poljuden, kakor je nameraval in kar spisu prav nič ni v kvar — izmed važnega najvažnejše, da seznaní čitatelja s svetom, v katerem živi in katerega znatni ali neznatni del je navsezadnje tudi človek.

Iz bogate, uprav kondenzirane vsebine naj podam radi zanimivosti dva utrinka iz vprašanja po materiji in energiji.

Ni še dolgo tega, ko smo smatrali atome za zadnje najmanjše delce materije. Danes pravi veda, da so tudi atomi sestavljeni. Vsak

atom ima dve sestavnici; prva je pozitivno atomsko jedro, druga je eden ali več negativnih elektronov, ki krožijo okoli jedra v gotovih tirih, kakor krožijo planeti okoli svojega solnca. Obedve sestavnici pa, jedro in elektron, krožita okoli skupnega težišča. Elektroni so bistveni del atomov, in so »najmanjši delci onega nečesa, kar imenujemo elektriko«. Elektronova masa je elektrenina, druge, prave mase (materije) elektron sploh nima. Polimer pozitivnega atomo-vega jedra pa je mnogo manjši od elektronovega polimera; zato moremo razložiti njegovo maso, četudi je večja od mase elektrona po elektriških in magnetnih silah. Tako je torej vsa atomova masa elektromagnetna. Materija je energija.

Materija je težka in vztrajna; isti svojstvi so odkrili tudi pri energiji. Brezpomembno je, če navajamo zakon o ohranitvi mase na eni strani in na drugi zakon o ohranitvi energije. Danes imamo mesto teh dveh zakonov zakon o konstanci energije, ki ga je dosledno izpeljal Einstein v relativnostni teoriji. Tretja lastnost materije je njena atomistična struktura. Dozdaj je veljala ta lastnost kot za materijo najbolj značilna. Planck pa je dokazal, da je strukturna tudi energija, da je atomistična.

Sodobna fizika torej pravi, da med materijo in energijo ni razlike!

A. Piskernik.

Dr. Lavo Čermelj: **Boškovičev nauk o materiji, prostoru in času v luči relativnostne teorije.** (Splošna knjižica, 6/I. zvezek.) Ljubljana 1923.

Spis ima poleg uvoda in dodatka štiri poglavja — Boškovičeva dinamična atomistika — prostor in čas — vztrajnost — absolutno in relativno gibanje —, v katerih razvija Čermelj na podlagi Boškovičevih tozadevnih razprav uprav moderno njegovo naziranje o teh problemih, s katerimi je bila dana že pred poldrugim stoletjem osnova za popolen prevrat v pojmovanju sveta, ki ga je povzročila pred par leti Einsteinova relativnostna teorija. Da znanost takrat ni posegala po idejah dalmatinskega učenjaka, temu je — kakor poudarja Čermelj — na eni strani vzrok dejstvo, da se je bil dvignil Bošković daleč nad milje svojega časa (1711—1787) in je njegova csamljena misel izginila brez odmeva. Na drugi strani pa je hotela usoda, da baš teh svojih toli pomembnih razprav ni objavil v posebni knjižici, ampak kot dodatek h kmalu pozabljeni pesnitvi svojega sodobnika Stojkovića, in se je tako zgodilo, da jih je šele naj-novejši čas zopet odkril.

Dr. Čermelju gre zasluga, da je s svojim temeljitim spisom seznanil tudi nas Slovence z življenjem in delovanjem rojaka, s katerim se smemo ponašati. Rojen v Dubrovniku, je pokazal Rudjer Josip Bošković že zgodaj znake univerzalnega ženija, ki je pozneje — jezuit — zaslovel kot matematik, fizik, astronom in geodet ravno tako daleč naokrog kakor kot arheolog, filozof in pesnik. Spričo silovitosti njegovega duha se mi zdi naravno, da ga stavi naš čas v isto vrsto z Descartesom in Newtonom.

A. Piskernik.

Kulturne beležke.

† Fran Regally.

Dne 15. aprila t. l. je umrl v Ljubljani dvorni svetnik in podpredsednik deželnega sodišča v pokoju Fran Regally. Rojen 1. oktobra 1870 v Ljubljani je po običajnem rednem poteku gimnazijskih študij v Ljubljani in pravoslovnih na Dunaju služil pri raznih sodiščih na Kranjskem (v Radovljici, Kamniku in v Metliki ter v Ljubljani), dokler ni ob prevratu zavzel mesto podpredsednika deželnega sodišča ljubljanskega. Bil je mož obsežnega solidnega jurističnega znanja, nenavadne spretnosti v vseh panogah justične službe, velike tankovestnosti, železne pridnosti, globokega pogleda v življenje, širšega obzora in izredno jasnega duha. Po teh lastnostih je bil Regally, ki je bil še v najlepših letih, poklican za najodličnejša mesta v sodni upravi, če bi mu prenaporno delo in nesrečne življenske razmere ne bile nakopale leta 1922 težke bolezni, ki ga je začetkom leta 1923 prisilila, da je stopil v pokoj in je moral prekiniti za vedno vsako intenzivno delo.

Njegov pomen in zaslužna uspešnost njegovega dela bo pa šele v polni meri vidna, če se v sedanjih neugodnih književnih razmerah še posreči izdati njegov slovenski prevod občega državljskega zakonika in mu postaviti s tem najlepši spomenik. Na tem prevodu je delal Regally z malimi presledki z vso vestnostjo od leta 1905 sem. Kdor uvažuje težki zastareli slog in preciznost nemškega izvirnika v izrazu, pa našo še nezadostno ustaljeno in še ne dovolj dosledno pravno terminologijo, ta mi prizna velike težave takega dela. Izdaja bi pokazala vse vrline Regallyjevega dela. Bil je s tem gotov pred vojno, ki je zaprečila natisk. To veliko delo je Regallyja, ki je bil tudi jezikovno dobro izobražen, napotilo, da se je zopet intenzivno bavil s slovensko pravno terminologijo, kakor je že kot mlad avskultant sodeloval pri zbiranju gradiva za srbo-hrvatsko in slovensko pravno imenoslovje in nam zapustil precej dragocenega materiala. Celotno osnutka kazenskega postopka in kazenskega zakona, ki ju je dobil kot član širšega zakonskega sveta v oceno, je prevedel od prvega do zadnjega paragrafa v namenu, da bi bila slovenska izdaja takoj pri rokah, čim bi se osnutka uzakonila. Seveda tudi tega ni čakal.

»Leonovi družbi« je bil prijatelj od njenega postanka, od lanskega rednega občnega zbora pa tudi njen odbornik, ki se je pridno udeleževal vsake seje. Teden dni pred svojo smrtjo, ko je komaj še hodil in mu je tudi vid že popolnoma opešal, se je še udeležil odborove seje. V našem glasilu je v lanskem (XVII.) letniku priobčil razpravo o »smrtni kazni«. Zaslužnemu možu ohranimo trajen blag spomin! —c.

Ludovik Pastor, eden izmed prvih historikov sedanjosti, je nedavno obhajal svojo 70letnico. Rodil se je 31. januarja 1854 v Aachenu kot sin veletrgovca. Oče je bil protestant, pa je dal otroke vzgajati v veri svoje žene, ki je bila verna katoličanka. Za poznejši dečkov razvoj je bilo odločilno, da se je družina preselila v Frankfurt ob Meni. Tu je stopil Pastor l. 1870 v gimnazijo (prve razrede je bil dovršil kot privatist), kjer je deloval zgodovinar Janez Janssen. Ta je spoznal nadarjenost svojega učenca za zgodovino, ga navduševal za historične študije in mu dal v predzadnjem razredu Rankejevo zgodovino papežev; to delo je nanj tako vplivalo, da je že tedaj sklenil preiskovati zgodovino papežev od renesance naprej. Ko je Pastor dovršil gimnazijo, je študiral na univerzah v Bonnu, Berlinu in na Dunaju in prišel slednjič na povabilo historiografa J. B. Weissa v Gradec, kjer je dosegel doktorat na podlagi disertacije o zgodovini poskusov za cerkveno zedinjenje na zapadu pod vladjo Karla V. Že kot akademik je l. 1876 potoval v Italijo in bivanje v Rimu ga je le potrdilo v njegovi nameri, osredotočiti svoje študije na zgodovino papežev. L. 1878 je prišel drugič v Rim. Tam je dosegel dostop v papeški tajni arhiv, katerega je

Leon XIII. kmalu nato odprl učenjakom. V tej zakladnici zgodovinskih virov je Pastor nabral obilico čisto novega gradiva za zgodovino papežev, ki ga je pozneje tako mojstersko obdelal v svojih knjigah. L. 1880 se je habilitiral na univerzi v Innsbrucku, postal l. 1886 izreden in 1887 reden profesor; od l. 1901 je vodja avstrijskega zgodovinskega inštituta v Rimu. Po svetovni vojni, ki jo je preživel v Innsbrucku, kamor je mogel še ob pravem času spraviti svoje bogate zbirke zgodovinskega materiala, se je vrnil l. 1920 v Rim kot diplomatski zastopnik avstrijske republike pri sveti stolici. Novi poklic ga ni odtujil zgodovinskim študijam; od l. 1920 so izšli trije zvezki zgodovine papežev.

Pastorjevo literarno delo je neverjetno obsežno. Na razprave in ocene po raznih časopisih in zbornikih, na prispevke v enciklopedičnih delih (Allg. deutsche Biographie, Staatslexikon d. Görres-Gesellschaft, Kirchenlexikon, Encyclopaedia Britannica) se ne bom oziral, navesti hočem le njegove knjige.

Delo, s katerim je Pastor stopil v vrsto najodličnejših historikov, je njegova zgodovina papežev, »Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters«. Prvi trije zvezki (1886, 1889, 1895, pozneje več predelanih izdaj) obsegajo zgodovino papežev v renesanski dobi od Martina V. do Julija II.; četrti (dva dela 1906, 1907) in peti zvezek (1909) pripovedujeta zgodovino papežev v dobi verskega razdora na zapadu od Leona X. do Pavla III.; naslednji štiri zvezki (VI. 1913, VII. in VIII. 1920, IX. 1923) podajajo zgodovino papežev v času katoliške reformacije in restavracije od Julija III. do Gregorja XIII.; X. zvezek o pontifikatih Siksta V., Urbana VII., Gregorja XIV. in Inocencija IX. izide letos. Pastor se opira na nabroj prvih, doslej izvečine še neporabljenih virov (za IX. zvezek je n. pr. porabil arhivalno gradivo iz 89 arhivov in bibliotek), ter uporablja skoroda nepregledno literaturo. Iz tako obšudovanja vrednega znanja, ki se mu pridružuje trezno in previdno presojanje razmer in oseb ter preprost, lep slog, je vzniklo mojstrsko delo moderne historiografije. Posnetka iz zgodovine papežev sta knjižici »Die Stadt Rom zu Ende der Renaissance« (1916) in »Charakterbilder katholischer Reformatoren d. XVI. Jahrhunderts« (1924). — Zgodovina papežev je prevedena v angleščino (1.—6. zv.), francoščino (1.—5. zv.), italijanščino in španščino (1.—5. zv.); v nizozemščini je izšla zgodovina Hadriana VI.

Lepo število Pastorjevih knjig je posvečeno posameznim vprašanjem iz dobe, ki jo je obdelal v zgodovini papežev, ali objavlja nove vire iz tega časa: Die kirchl. Reunionsbestrebungen während d. Regierung Karls V. (1879); Die Korrespondenz des Kard. Contarini während seiner deutschen Legation 1541 (1880); Zur Beurteilung Savonarolas (1898); Ungedruckte Akten zur Gesch. d. Päpste vornehmlich im 15., 16. u. 17. Jahrhundert (1904); Die Reise des Kard. Luigi d'Aragona ... 1517 bis 1518 (1905); Le biblioteche private ... di Roma (1906); Allgemeine Dekrete d. Röm. Inquisition aus d. J. 1555—1597 (1912).

Hvaležnost svojemu učitelju Janssensu je Pastor pokazal s tem, da je na novo izdal in izpopolnil njegovo delo »Gesch. d. deutschen Volkes seit dem Ausgang d. Mittelalters« (8. zv.). Pod Pastorjevim vodstvom izhajajo »Erläuterungen u. Ergänzungen zu Janssens Gesch. d. d. V.«, serija monografij, ki polnijo devet debelih zvezkov. Zbral je tudi Janssenova pisma (2 zv.), opisal njegovo življenje in oskrbel novo izdajo dveh drugih Janssenovih del. — Odlomke iz dogodkov novejšega časa nudijo biografije nekaterih odličnih mož, ki jih je osebno dobro poznal (n. pr. August Reichenperger, baron Maks Gagern).

Ob sedemdesetletnici so se Pastorja spominjali historiki raznih narodov; 870 podpisov je na adresi, ki so mu jo poklonili. Njegov dolgoletni znanec Achille Ratti ga je kot papež Pij XI. počastil z zlato svetinjo, ki jo je dal nalašč kovati »Romanorum Pontificum historiographo celeberrimo«.

F. Lkm.

Avstrijski arhivi. Že izza razpada podonavske monarhije so se vršila posvetovanja, kako rešiti vprašanje nekdanjih centralnih arhivov. Glede

tekočih aktov se je via facti dosegel za obe strani zadovoljiv rezultat, za historični del arhivalij pa so se zanimali predvsem znanstveni krogi, ki so kmalu po prevratu sestavili popoln seznam listin in arhivalij, ki bi naj po principu teritorialnosti in s primernim vpoštevanjem principa historične vsebine pripadle Jugoslaviji. Toda ta posel se ni vodil enotno in smotreno, marveč le bolj s stališča strokovnih komisij. Tako je bil material razcepljen po zunanjem, prosvetnem in finančnem ministrstvu, tudi komisija za izvrševanje mednarodnih pogodb, belgrajska akademija in univerza so se bavili s tem vprašanjem in končno nihče ni prav vedel, kaj se je doseglo, kaj izvršilo in v kakem štadiju se zadeva nahaja. Številnih strokovnih predlogov niso reševali, niti upoštevali, ali pa so nujne stvari odlagali po cele mesece. Čisto upravičeno je zato mogla konstatirati belgrajska akademija na seji 12. maja 1922 ob priliki nekega vladnega predloga, da se je vse to delo vršilo dotlej »bez ikakvoega plana, bez sistema i bez tačno odredena cilja«. Da bi se popravile določbe za nas neugodne prve tozadevne formalne pogodbe z Avstrijo z dne 5. in 15. aprila 1920, je odšla nova delegacija v Rim, da bi to zadevo na konferenci nasledstvenih držav znova sprožila. Delegacija sicer ni dosegla nič bistvenega, a odprta se je možnost novih pogajanj (rimski julijski protokol iz l. 1921). Pri teh kot pri prvih pogajanjih se je grešilo v tem, da so po ugotovitvi splošnih načel prešli v specifikacijo, zakar pa te komisije niso niti oddaleč imele zbranega popolnega gradiva. Posebno se je obakrat pokazal neenak interes za slovenske želje in potrebe.

Za pripravo nadaljnjih dogovorov je belgrajska akademija še koncem leta 1921 odredila tri osebe, a ministrstvo ni pozvalo niti ene od teh. Končno se je naši vladi posrečilo doseči pri Avstriji, da je odstopila od prve, za Jugoslavijo neugodne pogodbe in sklenila novo po vzorcu Češke in Rumunije. Toda medtem ko so Cehi v aneksu k svoji pogodbi taksativno navedli vse svoje želje, da se Avstrijci niso mogli izmikati, se je to pri nas v tej natančnosti opustilo. Navedenih je pač nekaj arhivnih kompleksov, da izgleda naš aneks približno tako dolg kot je češki. A pri Čehih, ki so imeli lastne centralne in kraljeve urade, je stvar enostavnejša; tam so bili veliki arhivi in zbirke en bloc prenešene na Dunaj, pri nas pa je tak material v različnih časih romal v najrazličnejše urade. Prizadeti smo tudi to pot zlasti Slovenci, četudi smo imeli v delegaciji lastnega zastopnika, ki pa za naše arhive in našo arhivno zgodovinsko znanost ni mogel s pridom nastopati, ker mu je bila to popolna terra incognita.

Ta, 26. junija 1923 na Dunaju sklenjena konvencija, ki je 29. novembra 1923 z izmenjavo diplomatskih not stopila v veljavo, ima poleg neomejenega pristopa naših strokovnjakov do vseh zbirk, pripomočkov in skladišč tudi še to dobro, da se za izvedbo njenih členov — kar se tiče arhivalij — ne odreja noben določen rok; kolikor jih ni v aneksu navedenih, se bodo vedno še lahko zahtevale. Reševali pa bodo te zadeve pozneje diplomatskim putem. — Naravno je, da morajo pri likvidaciji vse arhivalije, vsi zgodovinski in kulturni dokumenti, ki zadevajo slovenske pokrajine, brezpogojno v Slovenijo, kamor sodijo bodisi po svojem nastanku bodisi po svoji vsebini.

J. Mal.

Iz revij.

Bogoslovna smotra (Zagreb) god. XII., br. 1, prinaša članek Slovinci prema papinoj nepogrješivosti za vatic. sabora 1869/70, ki ga je napisal dr. Janko Oberški¹. V uvodu riše najprej kratko splošne kulturne prilike tedanje dobe, ko je stala na eni strani liberalno misleča nemško orientirana inteligenca, na drugi verni narod pod

¹ Isti pisatelj je napisal tudi razpravo Hrvati prema nepogrješivosti pap. prigodom vatic. sabora, Križevci 1921. — Prim. Bog. Vestnik III (1923) 86.

vodstvom duhovščine, ki je pravkar premagala janzenistične in jožefinske tendence. Oba dela sta tudi vsak po svoje reagirala na vprašanje papeževe nezmotljivosti. Sledi poglavje o stališču episkopata slovenskih dežel napram nauku o papeževi nezmotljivosti ob času vatikanskega zbora 1869/70. Pred definicijo dogme je stalo vseh teh sedem škofov² prav od početka na strani opozicije. Verjetno je veliko vlogo igralo zadržanje dunajskega kardinala Rauscherja. Vsi omenjeni škofje nastopajo aktivno samo s svojimi podpisi na spomenicah, le Wiery in Legat sta nastopala tudi kot govornika. Z njimi skupno nastopa tudi slovenski škof v Ameriki I. Mrak. Najmanj zanimanja za razvoj vprašanja je pokazal škof Vidmar, ki se po veliki noči 1870. ni več vrnil v Rim. Izostal je tudi nadškof Golmajer, ki se je pa opravičil z obolelostjo. Pri 4. seji so vsi razen Tarnoczyja, ki je glasoval za, izostali. Pred odhodom iz Rima je od slovanskih škofov Dobrila podpisal izjavo, v kateri 55 opozicionalcev izjavlja, da se bodo pokorili sklepom slavnostne seje. Škof I. Mrak pa je kmalu po svojem odhodu izjavil svojo pokorščino. — Sledila je objava sprejetega nauka po posameznih škofijah. Do 1./XII. 1870 se je proglasitev izvršila v škofijah ožje Avstrije, samo škofje slovenskih dežel so še manjkali. V prvi pol. 1871. pa so sledili tudi ti drug za drugim. — Stališče slovenskega episkopata na zboru ni bilo aktivno, zato tudi v širših plasteh naroda ni našlo odziva podobno Strossmayerjevemu med Hrvati. — V sledečem poglavju razpravlja o stališču slovenskih bogoslovcev napram temu vprašanju; 1. ugotovi, da je njihovo učenje popolnoma odgovarjajoče katoliškemu nauku in da so prijazni njegovi definiciji; 2. zgodovinski ugovori proti nezmotljivosti se jim zde samo navidezni; 3. ugovori liberalcev temelje samo na praznih predsodkih; 4. proglasitev je po njih sodbi ne le koristna, ampak iz važnih razlogov celo potrebna; 5. nazadnje navaja še sodbe slov. bogoslovcev o nekaterih knjigah, ki so izšle po povodu tega vprašanja. — V tretjem poglavju razpravlja o stališču slov. naroda in najde, da je bil popolnoma pasiven in je po proglasitvi dogmo takoj priznal. Liberalna inteligenca pa je zavzemala z zabavljanjem in s predsodki stališče nasprotno dogmi.

V istem zvezku priobčuje dr. Janko Šimrak tudi za nas zanimiv spis *Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u slavenskim zemljama*. Spis uvaja obširen pregled virov in literature za to vprašanje. Posebej se peča s selitvijo Uskokov v Žumberk na kranjski-hrvaški meji.

Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, izdan od Fr. Bulića i M. Abramića. Letnik XLV. Split 1922.

Poleg poročil o najnovejših izkopninah in najdbah, bibliografije o zgodovini in zgodovini umetnosti Dalmacije prinaša ta knjiga objavo dveh dokumentov, nanašajočih se na vlogo slovenskega (ilirskega) jezika v Zadru l. 1557 in na Krku l. 1564 (M. Premrou: *Notizie archivali riguardanti la storia della Dalmazia*). — Nadaljuje se *Contributo bibliografico alla questione dei martiri salnitani*. — Lj. Karaman (O novijim publikacijam o historiji umjetnosti u Dalmaciji) poroča o nekaterih novejših umetnostno zgodovinskih delih in jih kritizira. Tako o K. M. Swobode *Römische und romanische Paläste*, ki pride do zaključka, da je Dioklecijanova palača karakterističen predstavnik rimske letoviške naselbine oziroma vile na začetku zadnjega štadija antike. Dalje poroča o važnem delu H. Folnesicsa, *Die illuminierten Handschriften in Dalmatien*; potem o arhivalni študiji našega rojaka K. Kovača v *Jahrbuch der Kunsthist. Instituts na Dunaju* z naslovom *Nikolaus Ragusinus und seine Zeit*. Kovač je identificiral Nikolaja Dubrovčanina s slikarjem Nikolajem Božidarevičem in pojasnil atribucijo marsikake umetnine. Nazadnje se obširno peča z Vasićevim delom *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX. do početka XV. veka*, Crkve, ki je prvi znan-

² J. M. Stepišnik, škof lavantinski; V. Wiery, škof krški; M. Tarnoczy, nadškof solnograški; A. Golmajer, nadškof goriški; J. Vidmar, škof ljubljanski; J. Legat, škof tržaški; J. Dobrila, škof poreško-puljski.

stveni poskus v srbohrvaškem jeziku izkoristiti vso o umetnosti Dalmacije dosedaj objavljeno literaturo. — V prvi prilogi objavlja M. Perojević študijo »Ninski biskup Teodizije« (879—802). Teodozij je bil prvi ninski škof in pozneje nadškof splitski. Izbran je bil za škofa v Ninu ob času, ko je Frankom in Rimu naklonjena stranka med Hrvati dobila premoč nad Bizancem. Posvetil ga je oglejski patriarh Walbert, o katerem pisatelj zavrne mnenje, da bi bil Fotijev pristaš. Teodozij je organiziral cerkev med Hrvati tako trdno, da so odslej ostali zvesti Rimu. Verjetno je, da je on kot osebni prijatelj sv. Metoda prejel privileg slovanskega bogoslužja. L. 886. je umrl splitski nadškof Marin, ki je bil odvisen od carigrajskega patriarhata. Hrvatski knez Branimir je pregovoril Splitčane, da so izbrali za njegovega naslednika Teodozija, ki pa je obenem še vedno obdržal hrvaško škofijo. Tudi v splitski škofiji je uvel slovanski bogoslužni jezik. Sledi oris borbe Splita in Nina za primat pri Hrvatih, v kateri zmagá Split. — V drugi prilogi se nahaja izvestje o delavnosti Pokrajinskega konservatorskega urada za Dalmacijo za l. 1922, ki mu je dodan Historijatična osnova za regulisanje južnog pročelja Dioklecijanove palače u Splitu napisan po Lj. Karamanu. Tudi to vprašanje je podobno onemu stare biskupije principielne važnosti in eno najkočljivejših vprašanj modernega spomeniškega varstva sploh. Usoda tega vprašanja je v mnogem slična oni stare biskupije; tudi v nji jasno odseva razvoj in napredek razumevanja za spomenike in njih obnovo, kakor smo ga doživeli v XIX. stoletju. V zvezi z Marmontovim projektom za časa Ilirije bi se imela tudi glavna fasada palače restavrirati v prvotni obliki, saj ta projekt ni vseboval nič manj kot evakuacijo starega mesta iz palače in njeno popolno rekonstrukcijo. Še sredi XIX. stol. je bilo mogoče, da se je pojavil temu sličen načrt (arh. V. Andrić); tudi ta je hotel podreti hišice, ki se nahajajo na obali prilepljene k južni fasadi. Pod vplivom spremembe občega nazora v kulturnem svetu o spomeniški vrednosti in restavriranju beležimo že v l. 1883 velik napredek. Odbor starin sklene tega leta sicer izolacijo važnih delov palače, vendar naj se odstrani le ono, kar resnično zakriva ali kvari; o hišicah na bregu izrečno ni bilo govora. L. 1903. je bilo osnovano Povjerenstvo Dioklecijanove palače, ki je takoj fiksiralo osnovno značenje lokalnega miljeja za pravilno rešitev, s čimer so bila vsa splitska spomeniška vprašanja postavljena na realno podlago. L. 1912. pa je Povjerenstvo sklenilo konsekventno temu načrtu, da se hišice morajo odstraniti. Po vojni je bila l. 1921. razpisana konkurenca za arhitektonsko ureditev južne fasade z njenimi hišicami, pri čemer je zmagal dunajski arhitekt Keller z načrtom obnove, ki zadovoljuje načela modernega spomeniškega varstva in čuvanja spomenikov.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Izd. Zgodovinsko društvo v Mariboru. Ur. Fr. Kovačič. L. XIX. št. 1. prinaša poleg že posebej omenjenih člankov Fr. Kidriča Doneske škofa Hrena za zgodovino reformacije na Slovenskem; pisatelj tu nanovo natiskuje Hrenovo poročilo sekovskemu škofu Brennerju, ker je starejša Hicingerjeva objava znanstveno nerabna. — Dr. P. St. priobčuje odlomke iz korespondence Jagić-Štrekelj. — Zanimiv je donesek Fr. Kovačiča Mariborska umetniška obrt v Varaždinu.

L'Europa orientale l. IV. št. 1. je bila posvečena v prvi vrsti slovenskim vprašanjem. Na uvodnem mestu je priobčila članek *La nuova letteratura Slovena*, pod katerim je podpisana Ivan Grafenauer, pri katerem pa ima človek vtis, da je samo prirejen na podlagi kratke zgodovine slovenskega slovstva. Kot prevajavec je podpisana neki A. C. in gotovo je, da za italijansko obliko članka slovenski pisatelj ni prevzel in ni mogel prevzeti nobene odgovornosti. Vtis, da je članek samo prirejen na podlagi Grafenauerja, posvečujejo poteze kot n. pr. na str. 13, kjer članek pri Stritarju, ki je pred kratkim umrl, pripominja, da je »morto in questi giorni«, pri Tavčarju pa, ki je mnogo prej umrl, »vive a Lubiana«. V tekstu navaja tudi več prestav iz Župančiča, Ketteja in Murna v italijansčini, ki so pa le mehanični prevodi. Tiskovnih napak mrgoli in to ravno

pri imenih (Grkar — Govekar; Vidoc — Vida; Marta — Narte; Lova Can — Novačan; Azajel — Azazel; Sshwntur — Schwentner; Mladlila — Mladika itd. brez konca). Pa tudi prestave so včasih neverjetno površne, če že ne zmotne. Tako: V zarje Vidove — All' alba del giorno di S. Valentino (str. 10); Razvalina življenja — Rovina vivente (str. 14); V smrtni senci — Nelle reti della morte — (15). — Da ima uredništvo najboljšo voljo, se vidi iz opazke koncem članka, iz katere se pa vidi, da je navezано na vire, ki mu slučajno pridejo v roke. — Drugi članek Umberta Bonnesa *L'attività sociale del partito popolare sloveno* je posvečen pravzaprav Kreku in njegovemu socialnemu delu ter skuša svoja izvajanja precej obsežno kulturno in zgodovinsko utemeljiti. Pisatelj je Italijan in mu moramo priznati, da je šel na delo s precejšnjim poznanjem ne ravno bogate tozadevne literature in naših razmer — Zv. 2. je posvečen srbohrvaški literaturi. Prvi članek (G. Maver) riše literaturno delo in fizionomijo Ive Vojnovića. V drugem ugotavlja A. Cronia italijanske odmeve v srbohrvaški literaturi. Najprej jih konstatira že v glagoljaški literaturi, potem pa obširno razpravlja o dalmatinsko-dubrovniki literaturi, ki predstavlja v tem pogledu najsijajnejši pojav; v literaturah ostalih srbohrvaških pokrajin pa je ta vpliv do novejših dobe le slaboten. Nato govori o novejši dobi. Sledi alfabetični seznam italijanskih, na srbohrvaščino prevedenih del razen že v razpravi omenjenih. — V tretjem članku razpravlja A. Urbanaz-Urbani o srbskem pesniku Svetislavu Štefanoviću.

Jugoslavenska Njiva, l. 1924, je priobčila v svoji št. 7 posmrtnico umrlemu dr. Fr. Kosu iz peresa F. Šišića. Pisatelj poudarja, da za zgodvinopisje pri Slovincih ni bilo opazati istega navdušenja kot n. pr. za jezikoslovje. Razlog za to išče v tem, da pri nas zgodovina ni mogla prevzeti one vloge v političnem življenju kot n. pr. pri Hrvatih. — Ko razpravlja o Kosovih starejših delih, hvali njihovo vestnost, o njegovem glavnem delu »Gradiva...« pa pravi, da tvori temelj slovenske znanstvene zgodovine. Poudarja dalje, da je prednost Kosovega Gradiva pred sličnimi (n. pr. Račkega Dokumenti...) v tem, da ga je opremil z uvodom, ki posnema znanstvene rezultate objavljenega gradiva. Tako je dosegel, da se njegovo delo mnogo čita in seve tudi kupuje in so tudi znanstveni rezultati njegovi prodrli v širje sloje kakor običajno pri takih delih. Pa še eno prednost ima Kosovo delo: Ker slovenska zgodovina ni postala dekla politike, so njegova izvajanja popolnoma objektivna in zato pravi dobiček za znanost. Psevdropatriotska slava in pohvala ga ni vodila v skušnjavo, da kaj zataji ali olepša.

Čehoslovačka republika. Pregled umnog, političkog, ekonomskog i socijalnog života. Sastavljen pod upravom dr. O. Butra i inž. B. Rumla. Praga. Izdajateljstvo Orbis 1922.

Tschechoslowakische Republik. Kurze Uebersicht der intellektuellen, politischen, ökonomischen und sozialen Verhältnisse. Herausgegeben unter der Leitung von O. Butter und B. Ruml. Prag, Orbis 1921.

Knjigi sta namenjeni propagandi in obe bogato ilustrirani. Vsebina obeh je v bistvu ista, le da sta v jugoslovanski izdaji dodani poglavji Pravosodje in Socialno življenje in da je bogatejše ilustrirana kot nemška.

Vsebino tvori v prvem delu pregled političnega in duševnega življenja in stanje sedanje Češke pri vsakem poglavju opremljen z najnujnejšimi zgodovinskimi podatki.

Glavni del knjige pa obsega gospodarstvo. V poglavjih Rudno bogastvo, Poljedelstvo, Industrija, Sindikalistično gibanje, Denarstvo, Trgovina, Promet, Tehnična dela, Patenti in zaščitni znaki, Kopališča, Planinarstvo, Izseljivanje je podana kratka, z mnogimi tabelami, slikami in diagrami pojasnjevana slika.

Knjigo zaključuje kratek stavek o Podkarpatski Rusiji. — Spis impornira po svoji jedrnatosti in je samo dokaz, kako smotreni in samozavestni so Čehi tudi v propagandi.

Frst.

III. Kulturne beležke:

† Fr. Regally (—c)	258
Ludovik Pastor (F. Lkm.)	259
Avstrijski arhivi (J. Mal)	260
Iz revij (Frst.)	261
Almanach catholique français pour 1924 (Frst.)	264
Čehoslovačka republika — Tschechosl. Republik (Frst.)	264

Uredništvo je prejelo naslednje knjige:

Ivan Pregelj: **Zgodbe zdravnika Muznika**. Zgodovinska povest. Izdala »Goriška Matica«, Gorica 1923.

Nageljčki. Okrogle narodne pesmi. Narodna tiskarna v Gorici 1923.

Ivan Cankar: **Hlapec Jernej**. Za oder priredil M. Skrbinšek. Narodna knjigarna v Gorici 1923.

France Bevk: **Rablji**. Opremil L. Špacapan. Gorica, Narodna knjigarna 1923.

France Bevk: **Tatič**. Opremil Tone Kralj. Naša založba, Trst, 1923.

Franc Zabret: **Orlovstvo**. Doneski k ideologiji orlovskega programa. Izd. Orlovska podzveza v Ljubljani 1924. Orlovska knjižnica zv. 11.

Euharistijski kongres u Zagrebu 18.—19. kolovoza 1923. II. izd. Zagreb 1923. Tiskom Glasnika S. J.

Andrija Živković: † **Dr. Antonin Cyril Stojan**, nadbiskup olomučki. Dakovo. Tisak Biskupijske tiskare 1924.

VI. Prestini: **Hrvatsko-njemačko trgovačko dopisivanje**. Zagreb 1923. Bibliografski zavod d. d.

Wittmann, Mich., **Ethik** (Philos. Handbibliothek Bd. VII). 8°, X. in 398 str.

Schmidt, P. W., S. V. D.: **Menschheitswege zum Gotterkennen**, rationale, irrationale, superrationale. 8°, X. in 228 str.

Wunderle, Dr. G., **Einführung in die moderne Religionspsychologie** (Sammlung Kösel). 12°, VIII. in 140 str.

Rathgeber, Alph. M., **Im Schatten des Dorfkirchleins**. 8°, VIII. in 332 str. Verlag Jos. Kösel & Fried. Pustet K. G. München-Kempten-Regensburg.

Šolski oder je zbirka dramatičnih in drugačnih prireditvenih besedil za mladino. Izdaja jo Narodno-prosvetni odsek Poverjeništvu UJU v Ljubljani.

1. zvezek: Jos. Korban: **Povodni mož**. Igrica za mladino v treh dejanjih. — Fr. L.: **Božične pravljice**. Otroška igra v treh slikah.

2. zvezek: E. Tiran: **Čudežne gosli**. Pripovedka s plesom in petjem v treh dejanjih. — A. Medved: **Ali vino ali vodo?** Četverogovor zdržnika, pivca, pijanca in njegove žene.

K. Ewald: **Tiho jezero in druge povesti**. Slovenski mladini povedal Pavel Holeček. Ljubljana, Učiteljska tiskarna, 1923.

Milan Pugelj: **Zakonci**. Drugi natis. Ljubljana, Učiteljska tiskarna, 1924.

Živ. Živanovič: **Politička istorija Srbije** u drugoj polovini devetnaestog veka. Knj. I. 1858—1878; knj. II. 1878—1889. Beograd, knjižarnica Gece Kona, 1923 in 1924.

Časopis katol. duhovenstva s priložou »Sursum«. Uredniki A. Podlaha, Fr. Stejskal, Jos. Čihák in Jos. Hronek. Praga 1924, 65. Ietnik. (Med drugim se nadaljuje članek Fr. Suchý-ga: Liturgični predpisi o oltarju in njih obveznost.)

»Čas« je znanstveno glasilo Leonove družbe v Ljubljani in bo izhajal v letu 1923/24 (XVIII. l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu 20 pol. Uredniško leto se začinja z oktobrom.

Šesti zvezek izide koncem julija.

Naročnina za l. XVIII. znaša **60 Din. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se všteje v naročnino 10 Din.** Za dijake **40 Din**, ako jih je naročenih najmanj 10 pod skupnim naslovom.

Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ozir. poštних nakaznicah na naslov:

Uprava »Časa«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, kolportažni oddelek.

Uredniki: dr. Fr. Lukman, vseuč. prof., Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, arhivar, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana, Sv. Petra c. 80.

List izdaja in zalaga Leonova družba v Ljubljani.

Ureditev 4. in 5. številke je bila zaključena dne 10. maja 1924.

Opomba: Ponatis člankov in razprav iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter z navedbo vira.

Obvestilo naročnikom. Ker je družbeni zalogi 1. zvezek Koso-vega Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku popolnoma pošel in je 2. tudi že malo, je odbor sklenil sprejemati 1. in 2. zvezek te knjige od naročnikov na račun naročnine. Zaračunata se jim z zneskom 20—50 Din, ki se ugotovi z ozirom na ohranitveno stanje ali eventualno vezavo knjige.